

Τ.Ε.Ι. ΚΡΗΤΗΣ

Σχολή Διοίκησης και Οικονομίας
ΤΜΗΜΑ ΛΟΓΙΣΤΙΚΗΣ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΛΟΓΙΣΤΙΚΗ ΚΑΙ ΕΛΕΓΚΤΙΚΗ»

Θεσμικές Διαφορές και Τρέχουσα Συστημική Οικονομική κρίση

Διπλωματική Εργασία

Που υποβλήθηκε στο Τμήμα Λογιστικής του Τ.Ε.Ι. ΚΡΗΤΗΣ
ως μέρος των απαιτήσεων για την απόκτηση
Μεταπτυχιακού Διπλώματος Ειδίκευσης στη Λογιστική και Ελεγκτική
από τον

Μιχαήλ Μανιούδη

Ηράκλειο
Σεπτέμβριος 2012

«Ο μεταπτυχιακός φοιτητής που εκπόνησε την παρούσα διπλωματική εργασία φέρει ολόκληρη την ευθύνη προσδιορισμού της δίκαιης χρήσης του υλικού, η οποία ορίζεται στη βάση των εξής παραγόντων: του σκοπού και χαρακτήρα της χρήσης (μη-εμπορικός, μη κερδοσκοπικός, αλλά εκπαιδευτικός-ερευνητικός), της φύσης του υλικού που χρησιμοποιεί (τμήμα του κειμένου, πίνακες, σχήματα, εικόνες κ.λ.π.), του ποσοστού και της σημαντικότητας του τμήματος που χρησιμοποιεί σε σχέση με το όλο κείμενο υπό copyright, και των πιθανών συνεπειών της χρήσης αυτής στην αγορά ή την γενικότερη αξία του υπό copyright κειμένου.»

Μιχαήλ Μανιούδης

«Η παρούσα διπλωματική εργασία εγκρίθηκε ομόφωνα από την τριμελή εξεταστική επιτροπή η οποία ορίστηκε από την ΓΣΕΣ του Τμήματος Λογιστικής του Τ.Ε.Ι. Κρήτης, σύμφωνα με το νόμο και τον εγκεκριμένο Οδηγό Σπουδών του ΠΜΣ «Λογιστική και Ελεγκτική». Τα μέλη της Επιτροπής ήταν:

- Αν. Καθηγητής Θ. Σταματόπουλος (Επιβλέπων)
- Καθηγητής Γ. Πολυχρονόπουλος (Μέλος)
- Επίκ. Καθηγητής Σ. Αρβανίτης (Μέλος)

Η έγκριση της διπλωματικής εργασίας από το Τμήμα Λογιστικής του Τ.Ε.Ι. Κρήτης δεν υποδηλώνει αποδοχή των απόψεων του συγγραφέα.»

Πρόλογος

Στις σύγχρονες κοινωνίες του ανεπτυγμένου και αναπτυσσόμενου κόσμου, η οικονομική δραστηριότητα ως αποτέλεσμα της λειτουργίας του κράτους και του ιδιωτικού τομέα καταλαμβάνει το σημαντικότερο ρόλο. Αυτό οφείλεται και στις συνθήκες παγκοσμιοποίησης που επικρατούν με συνέπεια τη σημαντική αλληλεπίδραση και εναλλαγή των συνθηκών που επικρατούν στις οικονομίες και στις κοινωνίες.

Στοιχεία όπως ο διαφορετικός βαθμός επίπτωσης της τρέχουσας συστημικής κρίσης στις ευρωπαϊκές οικονομίες και η ελάχιστη συμμετοχή των χωρών που δοκιμάζονται περισσότερο (βλ. μεσογειακές ευρωπαϊκές χώρες) από τις συνέπειες της στη δημιουργία της θεωρήθηκαν άξια περαιτέρω διερεύνησης. Αδιαμφισβήτητο γεγονός είναι ότι η παρούσα κρίση ως ευρωπαϊκή, αν όχι παγκόσμια, επηρέασε περισσότερο τις αδύναμες οικονομικά μεσογειακές χώρες, οι οποίες ανέκαθεν είχαν δομικά και διαρθρωτικά μειονεκτήματα έναντι των υπόλοιπων ανεπτυγμένων ευρωπαϊκών χωρών. Το στοιχείο αυτό θεωρείται απόρροια των θεσμών που διέπουν τις χώρες. Κατά συνέπεια η παρούσα κρίση μπορεί να χαρακτηριστεί και ως απόρροια του βαθμού της θεσμικής θωράκισης των χωρών αυτών.

Τέλος, θα ήθελα να ευχαριστήσω τον επιβλέποντα καθηγητή, κ. Θεόδωρο Σταματόπουλο για τη σημαντική βοήθεια του καθ' όλη τη διάρκεια της προσπάθειας για την ολοκλήρωση της παρούσας διπλωματικής εργασίας.

Περίληψη

Σκοπός της εργασίας αποτελεί η διερεύνηση των αιτιών των σημαντικών συστημικών ανισοτήτων μεταξύ των ευρωπαϊκών χωρών που ανέδειξε η τρέχουσα οικονομική κρίση. Οι σημαντικά άνισες επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης μεταξύ των μεσογειακών και των υπόλοιπων ανεπτυγμένων ευρωπαϊκών χωρών αποτέλεσαν σημαντική αιτία διερεύνησης του προβλήματος μέσω της διαφοροποίησης των επιμέρους θεσμικών πλαισίων του ίδιου οικονομικού συστήματος (καπιταλιστικού ή εταιρικού – Galbraith, 2004). Αν και το σύνολο των ευρωπαϊκών χωρών έχει υιοθετήσει το καπιταλιστικό σύστημα, η εναλλακτική προσέγγιση και εφαρμογή του δημιουργεί σημαντικές διαφορές αποτελεσματικότητας στην οικονομική δραστηριότητα. Προς τη κατεύθυνση αυτή σημαντικό στοιχείο αναφοράς αποτελεί η μελέτη του Amable (2003), ο οποίος στηρίχθηκε σε δεδομένα της δεκαετίας του '90. Η έρευνα μας, βασιζόμενη στη μεθοδολογία του Amable αλλά με στοιχεία της προηγούμενης δεκαετίας, περίοδος που περιέχει διαστήματα ανάπτυξης αλλά και ύφεσης, έδειξε ότι οι διαφορές επιδόσεων των ευρωπαϊκών χωρών οφείλονται στις παραλλαγές εφαρμογής του ίδιου καπιταλιστικού οικονομικού συστήματος. Παράλληλα, η εφαρμογή του μοντέλου του Σύνθετου Δείκτη Ευαισθησίας - Synthetic Vulnerability Index (Tridico, 2011), επιβεβαιώνει τη μεγαλύτερη επίπτωση της τρέχουσας κρίσης στις μεσογειακές χώρες.

Σημαντικές Λέξεις: Καπιταλιστικά Συστήματα, Θεωρία Θεσμών, Οικονομική κρίση, Σύνθετος Δείκτης Ευαισθησίας.

Abstract

The purpose of this thesis is to examine the causes of the major systemic imbalances between the European countries, highlighted by the current economic crisis. The unequal consequences of the crisis between the Mediterranean and the rest developed European countries enforced the need to examine these imbalances through the differentiations of their institutions of the same economic model (capitalistic or corporatist – Galbraith, 2004). Despite, European countries have adopted capitalism as their economic system its different implementation creates important differences in the effectiveness of economic activity. Towards this economic issue, Amable (2003) made a research based on 90's data. Our research based on the Amable's methodology but implemented with previous decade's economic data (a period containing different intensive economic cycles), pointed that a major cause of differences between the European countries' economic activity's effectiveness is due to the institutional variations of capitalism model. Also, the implementation of the Synthetic Vulnerability Index (Tridico, 2011) confirms the major impact of the current crisis to the Mediterranean countries.

Keywords: Capitalist system, institutional theory, economic crisis, synthetic vulnerability index.

Πίνακας περιεχομένων

Εισαγωγή	1
Κεφάλαιο 1. Θεωρία θεσμών	9
1.1 Ορισμοί της έννοιας των θεσμών	9
1.2 Έννοια της συμπληρωματικότητας των θεσμών	9
Κεφάλαιο 2. Μορφές και θεσμοί στο καπιταλιστικό οικονομικό σύστημα	14
2.1 Βασικές μορφές του καπιταλιστικού συστήματος	14
2.1.1 Νεοκλασική θεωρία vs. θεωρία ρυθμισμένης οικονομίας.....	14
2.1.2 Διάκριση μορφών του καπιταλισμού σύμφωνα με τη συμπεριφορά των επιχειρήσεων.....	16
2.1.3 Διάκριση μορφών του καπιταλισμού βάσει του ρόλου της πολιτείας.....	21
2.1.4 Διάκριση μορφών του καπιταλισμού των σύγχρονων ασιατικών οικονομιών.....	22
2.1.5 Μοντέλα καπιταλιστικού συστήματος ως μοντέλα κοινωνικής προόδου.....	24
2.2 Ποικιλία των θεσμών του καπιταλιστικού συστήματος.....	27
2.2.1 Αγορές προϊόντων και υπηρεσιών.....	27
2.2.2 Αγορά εργασίας και εκπαίδευση.....	27
2.2.3 Χρηματοοικονομικό σύστημα.....	30
Κεφάλαιο 3. Σύγχρονες μορφές καπιταλιστικού συστήματος	33
3.1 Μεθοδολογία ανάλυσης των θεσμικών πλαισίων.....	33
3.1.1 Αγορά προϊόντων και υπηρεσιών.....	33
3.1.2 Αγορά εργασίας.....	35
3.1.3 Χρηματοοικονομικά συστήματα.....	38
3.1.4 Κοινωνική προστασία.....	40
3.1.5 Εκπαίδευση.....	41
3.2 Μορφές καπιταλιστικών οικονομικών μοντέλων.....	42
3.2.1 Μοντέλο της αγοράς	43

3.2.2 Σοσιαλδημοκρατικό μοντέλο.....	44
3.2.3 Ασιατικό μοντέλο.....	44
3.2.4 Μοντέλο της Κεντρικής Ευρώπης.....	45
3.2.5 Μοντέλο Νότιας Ευρώπης – Μεσογειακό.....	45
Κεφάλαιο 4. Θεσμική εξέλιξη των ευρωπαϊκών οικονομικών μοντέλων.....	47
4.1 Θεσμική εξέλιξη ευρωπαϊκών καπιταλιστικών μοντέλων.....	47
4.1.1 Sapir’s Report.....	47
4.1.2 Εξέλιξη του ευρύτερου ευρωπαϊκού οικονομικού μοντέλου και χαρακτηριστικά του.....	49
Κεφάλαιο 5. Μακροοικονομική συμπεριφορά ευρωπαϊκών οικονομικών μοντέλων.....	56
5.1 Σύνθετος Δείκτης Ευαισθησίας.....	57
5.1.1 Κεντροευρωπαϊκό μοντέλο.....	57
5.1.2 Σοσιαλδημοκρατικό μοντέλο.....	59
5.1.3 Μεσογειακό μοντέλο.....	60
5.1.4 Μοντέλο ανοικτής αγοράς.....	61
5.1.5 Σύνθετος Δείκτης Ευαισθησίας και ευρωπαϊκές οικονομίες.....	61
5.2 Σύγκριση μακροοικονομικών μεγεθών των ευρωπαϊκών οικονομιών.....	62
5.2.1 Κεντροευρωπαϊκές οικονομίες.....	62
5.2.2 Σοσιαλδημοκρατικές οικονομίες.....	66
5.2.3 Οικονομίες Νότιας Ευρώπης (Μεσογειακές)	68
5.2.4 Οικονομία της αγοράς.....	70
5.3 Σύγκριση των ευρωπαϊκών οικονομικών μοντέλων.....	72
Συμπεράσματα.....	76
Βιβλιογραφία.....	80
Παράρτημα. Πίνακες και Γραφήματα.....	83
Πίνακας / Γράφημα Ι – Δημοσιονομικό αποτέλεσμα.....	84

Πίνακας / Γράφημα II – Ποσοστό Ανεργίας.....	85
Πίνακας / Γράφημα III – Ισοζύγιο Πληρωμών.....	86
Πίνακας / Γράφημα IV – Μεταβολή Α.Ε.Π.....	87
Πίνακας / Γράφημα V – Synthetic Vulnerability Index.....	88
Πίνακας / Γράφημα VI – Χρέος Γενικής Κυβέρνησης.....	89
Πίνακας / Γράφημα VII – Δείκτης ανταγωνιστικότητας.....	90
Πίνακας / Γράφημα VIII – Επίπεδο κανονιστικού πλαισίου αγοράς.....	91
Πίνακας / Γράφημα IX – Δημόσια Δαπάνη για πολιτικές απασχόλησης.....	92
Πίνακας / Γράφημα X – Δημόσια δαπάνη για κοινωνική προστασία.....	93
Πίνακας / Γράφημα XI – Δημόσια δαπάνη για υγεία.....	94
Πίνακας / Γράφημα XII – Δημόσια δαπάνη για εκπαίδευση.....	95
Πίνακας / Γράφημα XIII – Συνολική κεφαλαιοποίηση εισηγμένων εταιρειών.....	96
Πίνακας / Γράφημα XIV – Συνολικός δανεισμός ιδιωτικού τομέα.....	97

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ιστορικά και ιδιαίτερα μετά τον Β΄ παγκόσμιο πόλεμο, το θεσμικό πλαίσιο που διέπει την οικονομική δραστηριότητα, κυρίως των ανεπτυγμένων οικονομιών, άλλαξε σημαντικά. Αυτό μπορεί να οφείλεται σε οικονομικούς παράγοντες όπως η εναλλαγή των οικονομικών κύκλων, η μεγέθυνση της παραγωγής και της κατανάλωσης καθώς και σε πολιτικούς παράγοντες όπως η αλλαγή στις τάσεις-ρεύματα της πολιτικής διακυβέρνησης. Το έναυσμα δόθηκε με το τέλος της ευρείας εφαρμογής της Κευνσιανής θεωρίας¹ η οποία συνοδεύτηκε από πρωτόγνωρα γεγονότα, όπως: α) η κατάρρευση (1971) του διεθνούς νομισματικού συστήματος των σταθερών αλλά προσαρμόσιμων συναλλαγματικών ισοτιμιών (Bretton Woods, 1944), β) η έναρξη της πρώτης πετρελαϊκής κρίσης (1973) και γ) η επακόλουθη ύφεση. Κατά τη δεκαετία του '80 η εφαρμογή της νεοφιλελεύθερης οικονομικής πολιτικής της «απορρύθμισης των αγορών» (κυριότερα στη Μ. Βρετανία επί πρωθυπουργίας Μ. Thatcher και στις Η.Π.Α. επί προεδρίας R. Reagan) ενώ τη δεκαετία του '90, τα καινοτομικά χρηματοοικονομικά προϊόντα και η αντιφατική, αφενός, εφαρμογή μετριοπαθέστερων οικονομικών πολιτικών (κεντροαριστερής και κεντροδεξιάς προέλευσης) κι αφετέρου η χρηματιστικοποίηση των συναλλαγών, έθεσαν τις βάσεις για το ισχύον πλαίσιο θεσμών που διέπει τις σύγχρονες καπιταλιστικές ανεπτυγμένες οικονομίες.

Αυτό το θεσμικό πλαίσιο προβλέπει: α) ανεξαρτησία σε μεγάλο βαθμό των κεντρικών τραπεζών, στοχεύοντας στη θεσμική αποσύνδεση δημοσιονομικής και νομισματικής πολιτικής, β) σημαντικά περιορισμένη ή μηδαμινή παρέμβαση του κράτους στην οικονομική δραστηριότητα και γ) διακριτική άσκηση οικονομικής πολιτικής μέσω δημοσιονομικών και νομισματικών παρεμβάσεων. Τα παραπάνω εντάσσονται στη δοξασία της «αυτορρύθμισης της οικονομίας της αγοράς», με σκοπό την επίτευξη υψηλότερων ρυθμών ανάπτυξης μέσω της ενίσχυσης του ανταγωνισμού στις αγορές αγαθών και υπηρεσιών καθώς και της απελευθέρωσης τόσο του χρηματοπιστωτικού συστήματος όσο και της αγοράς εργασίας. Η δοξασία αυτή πιστεύουν οι Μονεταριστές ότι δικαιολογείται από την υπόθεση της ισχύος των τριών βασικών τους *τοξικών* οικονομικών θεωριών, δηλ. α) της αποτελεσματικότητας των

¹ Η Κευνσιανή θεωρία προβλέπει τη δυναμική και ενεργό συμμετοχή του κράτους στη τόνωση της οικονομικής δραστηριότητας.

χρηματαγορών, β) των ορθολογικών προσδοκιών, και γ) των πραγματικών οικονομικών κύκλων (Βαρουφάκης, 2012).

Η θεωρία των θεσμών, η οποία βρήκε πρόσφορο έδαφος ανάπτυξης και ακαδημαϊκής έρευνας μέσω των ανωτέρω περιγραφόμενων αλλαγών του οικονομικού περιβάλλοντος συσχετίζεται με δύο γνωστικά πεδία της οικονομικής που αλληλεπιδρούν μεταξύ τους. Το πρώτο αφορά στη *Μακροοικονομική* και ειδικότερα τη συγκριτική θεωρία της οικονομικής επιστήμης (comparative economics) και το δεύτερο αφορά στη *Μικροοικονομική* και εστιάζει στη θεωρία συμπεριφοράς της επιχείρησης - οικονομικού οργανισμού ως οικονομικής οντότητας εντός του οικονομικού συστήματος. Το θεσμικό πλαίσιο συνδέεται με την παραγωγικότητα των πόρων και κατά συνέπεια με την ανάπτυξη της οικονομίας μέσω της συμπεριφοράς των επιχειρήσεων που δρουν εντός του. Συμπεριφορές όπως η συνεργασία μεταξύ των επιχειρήσεων με στόχο τη μεγιστοποίηση του οφέλους τους, η ενθάρρυνση της εξωστρεφούς λειτουργίας τους καθώς και άλλες αναπτυξιακές συμπεριφορές εννοούνται και προωθούνται από το πλαίσιο θεσμών που υιοθετεί κάθε χώρα.

Βασικοί παράγοντες της οικονομικής ανάπτυξης επηρεάζονται σημαντικά από αντικείμενα που πραγματεύεται η θεωρία των θεσμών όπως: η συσσώρευση κεφαλαίου για την υποστήριξη επενδύσεων, η εύρυθμη λειτουργία του χρηματοοικονομικού συστήματος, η αμοιβή της εργασίας, η επικαιροποίηση της γνώσης μέσω της συνεχούς εκπαίδευσης, η δομή των επιχειρήσεων, η ύπαρξη δίκαιου φορολογικού συστήματος καθώς και άλλα μικρότερης ή μεγαλύτερης σημασίας. Εκ των παραπάνω θα αναφερθούμε εν συντομία στο πρώτο εξ' αυτών, βασικό ζήτημα της μακροοικονομίας, ήτοι τη *συσσώρευση κεφαλαίου* συνδεδεμένη άμεσα με το χρηματοοικονομικό σύστημα ώστε να κατανοήσουμε τη σπουδαιότητα του σχετικού επιμέρους θεσμικού πλαισίου.

Η επενδυτική δραστηριότητα επηρεάζεται άμεσα από το χρηματοοικονομικό σύστημα, καθώς στη σύγχρονη εποχή οι τράπεζες δεν θεωρούνται απλώς τα μέσα διοχέτευσης των αποταμιεύσεων προς τις επενδύσεις αλλά παράλληλα επηρεάζουν τη δομή και τις αποφάσεις των οργανισμών που επενδύουν. Συγκεκριμένα επηρεάζουν τους αποταμιευτές ώστε να επενδύσουν παραγωγικά και αποδοτικά τα διαθέσιμα ρευστά τους, παρέχοντας πληροφορίες και τεχνογνωσία. Επίσης, το εκάστοτε θεσμικό πλαίσιο που ρυθμίζει τη λειτουργία του χρηματοπιστωτικού συστήματος, διαμορφώνει

την ένταση του ανταγωνισμού, την αποδοτικότητα και εν τέλει το κόστος χρηματοδότησης νέων επενδύσεων, βασικά συστατικά εύρυθμης λειτουργίας της οικονομίας.

Από το ανωτέρω φαίνεται ότι το θεσμικό πλαίσιο, είτε μέρος του είτε στο σύνολο του, είναι πολύ σημαντικό στοιχείο της οικονομίας μιας χώρας και κατ' επέκταση στην κοινωνία της. Βέβαια, παρά τη σχετική ακαδημαϊκή έρευνα, δεν υπάρχει ακόμη μία κυρίαρχη θεωρία για τους θεσμούς που εφαρμόζουν οι ανεπτυγμένες οικονομίες, καθώς οι διαφορετικοί ρυθμοί ανάπτυξης και κυρίως η διαφορετική αφομοίωση των θεσμών από τις κοινωνίες δεν ευνοεί την ομογενοποίηση των σχετικών θεωριών.

Είναι γεγονός ότι η παγκόσμια οικονομική δραστηριότητα στη σημερινή της μορφή² παρουσιάζει στοιχεία ομοιογένειας ενώ αδιαμφισβήτητα περιστρέφεται γύρω από το διεθνές εμπόριο και κυρίως από το διεθνές χρηματοοικονομικό σύστημα. Βάσει των παραπάνω, τις τελευταίες δύο δεκαετίες οι ανεπτυγμένες αλλά και οι αναπτυσσόμενες οικονομίες, παρασυρόμενες από τη μεγάλη ρευστότητα που διοχέτευσε στο οικονομικό σύστημα ο χρηματοοικονομικός τομέας (βλ. τοξικό ιδιωτικό χρήμα, - Βαρουφάκης, 2012-), οι μεν πρώτες γιγαντώθηκαν, μέσω της διεθνοποίησης του τραπεζικού τους τομέα, και προσπάθησαν να εκμεταλλευτούν οικονομικά τις υποανάπτυκτες χώρες ή γενικά τις πιο «αδύναμες», με στόχο την εξασφάλιση παραγωγικών συντελεστών πχ. εργασία και πλουτοπαραγωγικές πηγές, οι δε δεύτερες προσπάθησαν να κάνουν το παραπάνω βήμα και να «αναβαθμιστούν» σε ανεπτυγμένες.

Η διαδικασία αυτή, δεδομένης της «θεσμικής απορύθμισης των χρηματαγορών» η οποία οδήγησε στο φαινόμενο της χρηματιστικοποίησης (π.χ. κατάργηση του Glass-Steigall Act επί προεδρίας Κλίντον, το 1999) πραγματοποιήθηκε με γρήγορους ρυθμούς μέσω της υπερβολικής *μόχλευσης* των εταιρειών του χρηματοοικονομικού κλάδου, με συνέπεια το οικονομικό σύστημα να μην αντέξει τέτοιας κλίμακας μεγέθυνση³ λόγω: α) του σχετικού κορεσμού της ζήτησης έπειτα από δεκαετίες συνεχούς ανάπτυξης⁴, β) του μέσου με το οποίο πραγματοποιήθηκε η μεγέθυνση, δηλ. παροχή υπερβολικής ρευστότητας μέσω δομημένων ομολόγων και ασφαλιστρών⁵ (ιδιωτικό τοξικό χρήμα)

² Βλ. παγκοσμιοποίηση της οικονομίας με κυρίαρχο στοιχείο της, την αλληλεπίδραση.

³ Μακροοικονομικά, η μεγέθυνση αναφέρεται σε μακροπρόθεσμο ορίζοντα.

⁴ Το διάστημα αυτό αναφέρεται στη περίοδο από το τέλος του β' παγκόσμιου πόλεμου και έπειτα

⁵ CDO (Credit Default Obligation) και CDS (Credit Default Swaps)

και όχι πραγματοποίηση επενδύσεων βάσει ορθολογικής χρηματοδότησης και γ) της συνεχούς αξιολόγησης των εταιρειών από τους επενδυτές βάσει των οικονομικών μεγεθών τους και ειδικότερα της κερδοφορίας τους που είχε ως συνέπεια την απώλεια κάθε έννοιας επιστημονικά τεκμηριωμένων πρακτικών εταιρικής διακυβέρνησης (corporate governance). Βάσει των παραπάνω η τρέχουσα συστημική κρίση, μετά το κραχ του 2008, που αντιμετωπίζει ο ανεπτυγμένος αλλά και ο αναπτυσσόμενος οικονομικός κόσμος μπορεί να χαρακτηριστεί κυρίως ως μία κρίση θεσμών και των διαδικασιών εντός τους.

Η σοβαρότητα της παρούσας κρίσης, ιδιαίτερα έτσι όπως εκδηλώνεται στην Ευρωζώνη (Eurocrisis), αποτέλεσε σημαντική πρόκληση αναθεώρησης της γενικής λειτουργίας των οικονομικών «καπιταλιστικών» συστημάτων. Η διαμόρφωση και η εφαρμογή του θεσμικού πλαισίου ανά χώρα είναι διαφορετική, με συνέπεια η μορφή και το αποτέλεσμα της οικονομικής δραστηριότητας να είναι διαφορετικά, ανεξάρτητα αν είναι μικροοικονομικού ή μακροοικονομικού χαρακτήρα η πηγή των φαινομένων ετεροτήτων. Όπως θα έπρεπε να είναι προφανές και εξηγούμε στην εργασία μας, ανομοιογενείς οικονομικές διαρθρώσεις χωρών, ακόμα και υπό την επίδραση των ίδιων εξωτερικών παραγόντων (π.χ. παγκόσμια κρίση ρευστότητας, τραπεζική κρίση, συστημική οικονομική κρίση κ.ο.κ.) αντιδρούν κάθε μία διαφορετικά εξαιτίας του διαφορετικού θεσμικού πλαισίου που διέπει την οικονομική τους δραστηριότητα.

Βέβαια πρέπει να τονίσουμε ότι οι διαφορές μεταξύ των «καπιταλιστικών» ή «εταιρικών» κατά τον Galbraith (2004) συστημάτων δεν είναι μεγάλες, και εντοπίζονται κυρίως στα επιμέρους θεσμικά πλαίσια και ιδιαίτερα σε αυτά που έχουν και κοινωνικό χαρακτήρα όπως η εργασία, η κοινωνική πρόνοια και η εκπαίδευση. Επίσης, πρέπει να επισημανθεί ότι η διαμόρφωση του θεσμικού πλαισίου δεν είναι αποτέλεσμα βραχυχρόνιου ή μεσοπρόθεσμου ορίζοντα. Το θεσμικό πλαίσιο διαμορφώνεται σε μακροπρόθεσμη βάση, ως αποτέλεσμα *πολιτισμικών* ετεροτήτων των κοινωνιών, και μορφοποιείται σε μεγάλο βαθμό από το χαρακτήρα, και κυρίως τις ανάγκες τους οι οποίες προκύπτουν ως αποτέλεσμα της συλλογικής κοσμοθεώρησης τους. Για παράδειγμα, οι Η.Π.Α., εφαρμόζουν την αυστηρή εκδοχή του καπιταλιστικού μοντέλου, την οποία διαμορφώνουν από τις αρχές του προηγούμενου αιώνα.

Σκοπός της εργασίας, είναι η διερεύνηση των εφαρμοζόμενων οικονομικών συστημάτων των Ευρωπαϊκών χωρών, ενώ παράλληλα εξετάζονται και οι επιπτώσεις της τρέχουσας συστημικής κρίσης, από το κραχ του 2008, στις χώρες αυτές, σε αντιδιαστολή με την πορεία των οικονομιών τους κατά την αμέσως προηγούμενη περίοδο της μεγέθυνσης-ευημερίας (2001 – 2007). Θα διερευνηθεί επίσης, κατά ποσά τα διαφορετικά χαρακτηριστικά τους, απόρροια των διακριτών θεσμικών πλαισίων τους, βοήθησαν στην αντιμετώπιση της κρίσης ή επέτειναν τις επιπτώσεις της.

Η διερεύνηση πραγματοποιείται μέσω ανασκόπησης βιβλιογραφίας, σχετικής με τη θεωρία των θεσμών και πώς αυτή κατευθύνοντας την οικονομική δραστηριότητα διαμορφώνει την ταυτότητα του οικονομικού συστήματος. Πέραν των κλασσικών προσεγγίσεων για την ταξινόμηση των οικονομικών συστημάτων μέσω του προσδιορισμού π.χ. της έντασης του ανταγωνισμού, του βαθμού ρύθμισης της αγοράς εργασίας και του βαθμού διείσδυσης του χρηματοοικονομικού τομέα στην οικονομική δραστηριότητα, η προσέγγιση του Amable (2003) μέσω και δεικτών κοινωνικών χαρακτηριστικών όπως εκπαίδευση, κοινωνική προστασία, κοινωνικές παροχές, περιγράφει ολοκληρωμένα την ποικιλία των καπιταλιστικών μοντέλων. Βάσει της μεθοδολογίας του Amable (2003), πραγματοποιείται σύγκριση της εξέλιξης οικονομικών μεγεθών των ευρωπαϊκών οικονομιών με σκοπό την εξακρίβωση του βαθμού ταύτισης της σε συνδυασμό με το οικονομικό σύστημα κάθε χώρας. Επίσης, προς επιβεβαίωση της ταξινόμησης των μορφών του καπιταλιστικού συστήματος, διερευνήθηκε και η τάση ευαισθησίας των ευρωπαϊκών χωρών, βάσει του μοντέλου ευαισθησίας (Synthetic Vulnerability Index) του Tridico (2011).

Από τις σχετικές περιγραφικές στατιστικές προκύπτει μία γενική ομοιόμορφη τάση μεταξύ των χωρών του κάθε καπιταλιστικού μοντέλου. Βέβαια, δεν μπορεί να θεωρηθεί ως απόλυτη ταύτιση καθώς ακόμα και μεταξύ των χωρών του ίδιου μοντέλου υπάρχουν σημαντικές δομικές διαφορές. Το σίγουρο είναι ότι υπάρχουν διακριτά γενικά χαρακτηριστικά που δίνουν πλεονέκτημα σε κάποιο μοντέλο έναντι του άλλου, ειδικότερα σε περιόδους κρίσης όπου τα βασικά χαρακτηριστικά κάθε μοντέλου είναι καίριας σημασίας. Για παράδειγμα, οι Μεσογειακές χώρες μειονεκτούν έναντι των αντίστοιχων Κεντροευρωπαϊκών, μειονεκτήματα που αφενός κατά την περίοδο της ανάπτυξης δεν δημιουργούν προβλήματα και η οικονομική τους μεγέθυνση εν πολλοίς

υπερτερεί των κεντροευρωπαϊκών, αφετέρου όμως, σε περίοδο ύφεσης τα δομικά μειονεκτήματά τους επιφέρουν δυσκαμψίες προσαρμογής στην ισορροπία, σε σύγκριση με την αντίστοιχη βιωσιμότητα των χωρών της Κεντρικής Ευρώπης.

Τα συμπεράσματα της εργασίας μας προκύπτουν σε σημαντικό βαθμό εξαιτίας της τρέχουσας συστημικής κρίσης, καθώς αποκαλύφθηκαν πολλές αδυναμίες των επιμέρους καπιταλιστικών μοντέλων αλλά και του γενικότερου καπιταλιστικού μοντέλου. Το κυριότερο είναι ότι πρέπει να υπάρχει διαφοροποίηση της εφαρμοζόμενης πολιτικής ανάλογα των κοινωνικών και πολιτισμικών χαρακτηριστικών κάθε χώρας ενώ σε καμία περίπτωση δεν ωφελεί μία εφαρμογή πολιτικών με οριζόντιο τρόπο και ανεξαρτήτως χώρας. Για παράδειγμα, η ενιαία οικονομική πολιτική όπως αυτή εφαρμόστηκε από την Ο.Ν.Ε. στις χώρες-μέλη της ευρωζώνης, αποδείχθηκε ότι δεν ήταν η κατάλληλη για κάθε χώρα καθώς δεν έλυσε ουσιαστικά δομικά χαρακτηριστικά κάθε χώρας ενώ οικοδόμησε σαθρή ανάπτυξη μέσω της υπερβάλλουσας ρευστότητας.

Το πεδίο των θεσμών στην οικονομία (*institutional economics*), δεν έχει τύχει ευρείας διερεύνησης λόγω της επικέντρωσης των οικονομολόγων στα αποτελέσματα κάθε οικονομίας δίχως να δίδεται ιδιαίτερη βαρύτητα στα χαρακτηριστικά καθώς και στα ποιοτικά στοιχεία (είτε μειονεκτήματα είτε πλεονεκτήματα) κάθε χώρας. Η απόλυτη θεώρηση ότι τα ποιοτικά στοιχεία εξ' ορισμού είναι θετικά και έχουν δομηθεί σωστά δεν είναι σωστή και οδηγεί σε συμπεράσματα που αναφέραμε παραπάνω. Στην εργασία μας, εκτός της εφαρμογής της μελέτης του Amable (2003) σε διαφορετικό χρονικό ορίζοντα γίνεται και μία αντιπαραβολή της συμπεριφοράς των οικονομιών σε διαδοχικές αντίθετες χρονικές περιόδους, αυτή της μεγάλης ανάπτυξης και αντίστοιχα της μεγάλης ύφεσης. Επίσης, η εφαρμογή του νέου μοντέλου μέτρησης του Tridico (2011), επιβεβαιώνει και τα συμπεράσματα μας από την εφαρμογή της μελέτης του Amable (2003), π.χ. το μεσογειακό μοντέλο είχε χειρότερες επιδόσεις από τα υπόλοιπα, διαπίστωση που επιβεβαιώνεται και από την μεγαλύτερη ευαισθησία τους βάσει του σχετικού δείκτη.

Σχετικά με τη διάρθρωση της εργασίας, αρχικά αναφερόμαστε στους θεσμούς και ειδικά πώς το θεσμικό πλαίσιο συνδυάζεται και συσχετίζεται με την οικονομική δραστηριότητα. Ιδιαίτερη βαρύτητα δίνεται στην έννοια της *συμπληρωματικότητας* των επιμέρους θεσμών καθώς είναι ίσως ο σημαντικότερος παράγοντας διαμόρφωσης των

γενικών χαρακτηριστικών ενός καπιταλιστικού μοντέλου και πώς αυτό προσδιορίζει τις παραμέτρους της οικονομικής δραστηριότητας, δηλ. τη συγκεκριμένη οικονομική διάρθρωση.

Στο επόμενο κεφάλαιο παρουσιάζουμε την ανασκόπηση των κυριότερων έως σήμερα ακαδημαϊκών ερευνών ως προς τη διάκριση των καπιταλιστικών συστημάτων όπως αυτά κατηγοριοποιούνται ανάλογα τα χαρακτηριστικά τους. Αρχικά, η προσέγγιση της διαφορετικότητας (ποικιλίας) σχετιζόταν άμεσα με οικονομικές παραμέτρους, όπως εφαρμογή πλήρους ανταγωνισμού στην αγορά αγαθών και υπηρεσιών, στο βαθμό παρέμβασης του κράτους στην οικονομική δραστηριότητα, πώς διαμορφώνεται το οικονομικό σύστημα από τη συμπεριφορά των επιχειρήσεων κτλ. Σε αντιδιαστολή με τις παραπάνω προσεγγίσεις για την κατηγοριοποίηση των θεσμών, ο Amable (2003) προσέγγισε το ζήτημα διεπιστημονικά (κυρίως κοινωνιολογικά και πολιτικά), επομένως πιο ολοκληρωμένα, προσθέτοντας κοινωνικές παραμέτρους, όπως κοινωνική πρόνοια, εκπαίδευση, επίπεδο ανεργίας, κλπ., ζητήματα τα οποία αποτελούν βασικούς παράγοντες που αλληλεπιδρούν με τις καθαρά οικονομικές συνιστώσες της ανθρώπινης δραστηριότητας. Επίσης, γίνεται αναφορά στις γενικότερες κατηγορίες ενός ευρέος θεσμικού πλαισίου, ήτοι στα επιμέρους θεσμικά πλαίσια μιας οικονομίας, ο συνδυασμός των οποίων αποτελεί τους θεσμικούς κανόνες και όρια της οικονομικής δραστηριότητας.

Στη συνέχεια εξηγούμε βασικά στοιχεία της έρευνας του Amable (2003), η οποία αποτελεί μετεξέλιξη της προηγούμενης κατηγοριοποίησης των οικονομικών υποδειγμάτων. Ο Amable (2003), αξιοποιώντας μέσω εμπειρικής ανάλυσης δεδομένα από πλήθος οικονομικών μεγεθών και κοινωνικών δεικτών, 21 χωρών, ταξινόμησε σε πέντε διαφορετικά μοντέλα τις χώρες με κριτήριο τις ομοιότητες και τις διαφορές των θεσμικών πλαισίων τους.

Καθώς η εργασία μας εστιάζεται στα οικονομικά συστήματα των ευρωπαϊκών χωρών, η αναφορά μας στη μετάλλαξη του κυρίαρχου κεντροευρωπαϊκού οικονομικού μοντέλου σε ένα πιο ριζοσπαστικό και σε μικρότερη απόσταση από το φιλελεύθερο μοντέλο που ακολουθούν κυρίως η Η.Π.Α. και η Μ. Βρετανία, ήταν αναπόφευκτη. Η μετάλλαξη αυτή πραγματοποιήθηκε παράλληλα με την προωθούμενη ευρωπαϊκή οικονομική ολοκλήρωση η οποία εντατικοποιήθηκε ιδιαίτερα από το δεύτερο μισό της

δεκαετίας του '90 και εφαρμόστηκε σε μεγάλο βαθμό με την Ευρωπαϊκή ΟΝΕ (την ατελή και μη-άριστη νομισματική περιοχή, της «Οικονομικής και Νομισματικής Ένωσης») των χωρών-μελών του ευρώ.

Στο τελευταίο κεφάλαιο εξετάζεται η συμπεριφορά μακροοικονομικών μεγεθών από 16 ευρωπαϊκές χώρες (εκ του συνόλου των 21 που έλαβε στη μελέτη του ο Amable), σχετικών με τα επιμέρους θεσμικά πλαίσια που αναπτύσσονται στην έρευνα του Amable (2003). Βάσει αυτών εξετάζεται η ομοιογενής συμπεριφορά των χωρών εντός του ίδιου οικονομικού μοντέλου και η διαφορετική συμπεριφορά μεταξύ των διαφορετικών μοντέλων. Η εξεταζόμενη περίοδος είναι από το 2001 και έπειτα (ανάλογα με τα διαθέσιμα στοιχεία), περίοδος που συμπεριλαμβάνει υποπεριόδους διαφορετικών χαρακτηριστικών (ανάπτυξης και ύφεσης).

Κεφάλαιο 1. ΘΕΩΡΙΑ ΘΕΣΜΩΝ

1.1 ΟΡΙΣΜΟΙ ΤΗΣ ΕΝΝΟΙΑΣ ΤΩΝ ΘΕΣΜΩΝ

Σύμφωνα με τον Amable (2003), βασικό στοιχείο της θεωρίας των θεσμών αποτελεί η επιρροή που ασκεί στην οικονομική δραστηριότητα το εκάστοτε θεσμικό πλαίσιο συμπληρωματικά βέβαια με την επίδραση του παράγοντα *τιμή*. Σύμφωνα με τον ορισμό που έδωσε ο North το 1990⁶, οι θεσμοί είναι ανθρώπινες επινοήσεις και περιορισμοί που επιβάλλονται στην ανθρώπινη δραστηριότητα. Προσομοιώνοντας τον παραπάνω ορισμό στην οικονομική θεωρία και δραστηριότητα, οι θεσμοί αποτελούν τους κανόνες ενός παιχνιδιού όπου οι παράγοντες (επιχειρήσεις, οργανισμοί και καταναλωτές) είναι οι παίκτες του. Πιο συγκεκριμένα, οι θεσμοί σε μια οικονομία, αποτελούν το πλαίσιο και τη βάση για την αλληλεπίδραση, τη συνεργασία, το συντονισμό κινήσεων και την ανταλλαγή πληροφοριών μεταξύ των παραγόντων της οικονομικής δραστηριότητας.

Οι θεσμοί μπορούν να διαχωριστούν σε δύο πλαίσια. Το πρώτο αφορά τους επίσημους θεσμούς, όπως αυτοί διαμορφώνονται από τους νόμους και τους κανονισμούς ενός κράτους. Οι επίσημοι θεσμοί δεν υπόκεινται σε αλλαγές και λαμβάνονται ως σταθερές και δεδομένες συνιστώσες που διέπουν τις ενέργειες των οικονομικών παραγόντων. Το δεύτερο πλαίσιο αφορά τους δευτερεύοντες κανόνες που διέπουν τις σχέσεις μεταξύ των παραγόντων και αποτελούν κυρίως μεταβαλλόμενα συστατικά των νόμων και κανονισμών του πρώτου πλαισίου. Βέβαια, όπως συμβαίνει συχνά, οι οικονομικοί παράγοντες μπορούν μέσω κυρίως της συντονισμένης δραστηριότητας τους να πιέσουν προς την κατεύθυνση της αλλαγής των θεσμών, τη λεγόμενη θεσμική αλλαγή (*institutional change*) η οποία μπορεί να φτάσει έως και την αλλαγή των επίσημων θεσμών (νόμοι και κανονισμοί).

1.2 ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑΣ ΤΩΝ ΘΕΣΜΩΝ

Στην οικονομία, οι θεσμοί δεν μπορούν να λειτουργήσουν αυτόνομα αλλά λειτουργούν ενιαία και δημιουργούν μια θεσμική δομή, ένα πλαίσιο που συνδυάζει νόμους και κανόνες, που διέπει την οικονομική δραστηριότητα. Προφανές είναι ότι αλλαγές επί των θεσμών επηρεάζουν άμεσα το οικονομικό αποτέλεσμα. Παράλληλα, οι θεσμοί δεν

⁶ Βλ. Amable, 2003, pp.32

επηρεάζουν μόνο την οικονομική δραστηριότητα αλλά έμμεσα και πολλούς άλλους τομείς της κοινωνίας.

Είναι προφανές ότι τυχόν αλλαγές επί των θεσμών που διέπουν τους όρους και την αμοιβή εργασίας, επηρεάζουν άμεσα το επίπεδο του πραγματικού μισθού και της ανεργίας. Επίσης, αλλαγές στα χαρακτηριστικά του χρηματοοικονομικού συστήματος, επηρεάζουν τη λειτουργία των επιχειρήσεων, το κόστος δανεισμού τους, τη διάρθρωση της κεφαλαιακής δομής τους κ.α. Σε ένα άλλο βασικό συστατικό, την εκπαίδευση και κατάρτιση του ανθρώπινου δυναμικού, τυχόν αλλαγές του συγκεκριμένου θεσμικού πλαισίου επηρεάζουν το επίπεδο γνώσεων και ικανοτήτων του ανθρώπινου παράγοντα. Συμπερασματικά, οποιαδήποτε αλλαγή στους θεσμούς έχει αντίκτυπο στη λειτουργία της οικονομικής δραστηριότητας και κατά συνέπεια στο παραγόμενο προϊόν.

Στο σημείο αυτό πρέπει να τονίσουμε ότι δεν υπάρχει μέθοδος μέτρησης η οποία να μπορεί να προβλέψει με ακρίβεια τις επιδράσεις των θεσμικών αλλαγών στο οικονομικό αποτέλεσμα. Κανείς δεν αμφιβάλει ότι το οικονομικό αποτέλεσμα απόρροια χαμηλής ανεργίας, χαμηλού πληθωρισμού, έντονου ανταγωνισμού, υψηλού επιπέδου πραγματικού μισθού, και υψηλής κατάρτισης και τεχνογνωσίας αποτελεί το ιδανικό για κάθε οικονομία και κοινωνία. Δεν μπορεί όμως η κατάσταση αυτή να θεωρηθεί ως αποτέλεσμα συνδυασμού κάποιων θεσμών, αν και μία θεωρητική και ιδανική προσέγγιση θα μπορούσε να συνδυάσει συγκεκριμένες αλλαγές σε συγκεκριμένους θεσμούς ώστε να έχει το επιθυμητό αποτέλεσμα είτε σε τμήμα είτε στο σύνολο της οικονομίας. Σε μία τέτοια περίπτωση ο συνδυασμός των επιμέρους «άριστων» θεσμών που θα επέφερε το βέλτιστο επιθυμητό αποτέλεσμα στα επιμέρους συστατικά της οικονομικής δραστηριότητας, αποτελεί το «άριστο» θεσμικό πλαίσιο σε μία οικονομία.

Το παραπάνω συμπέρασμα αποτελεί και το ζητούμενο της έρευνας στο επίπεδο των θεσμών και της διαφορετικότητας μεταξύ των διάφορων χωρών συναρτήσει του εξαγόμενου οικονομικού αποτελέσματος και ευημερίας των κοινωνιών. Όλα τα παραπάνω συνοψίζονται σε μία έρευνα η οποία προσδιόρισε σε θεωρητικό επίπεδο την ιδεατή οικονομία της δεκαετίας του '90. Οι συνιστώσες μιας τέτοιας οικονομίας θα περιλάμβαναν: α) Το εκπαιδευτικό σύστημα της Δανίας, β) το επίπεδο τεχνολογίας αλλά και τη πολιτική σε εργασιακά θέματα της Σουηδίας, γ) το ανταγωνιστικό

περιβάλλον της Φινλανδίας στο τομέα της υψηλής τεχνολογίας και δ) συστατικά από τις Η.Π.Α. σε θέματα όπως το ευνοϊκό και ανταγωνιστικό περιβάλλον για τις επιχειρήσεις, το ρυθμιστικό πλαίσιο της αγοράς εργασίας και την ασκούμενη δημοσιονομική πολιτική (Amable, 2003).

Βέβαια μία γενίκευση όπως η παραπάνω θα οδηγούσε σε λάθος αποτελέσματα καθώς όπως έχει αποδειχθεί ιστορικά δεν είναι μοναδικό το μίγμα πολιτικής και συνδυασμού θεσμών που οδηγεί σε κάποιο συγκεκριμένο θετικό οικονομικό αποτέλεσμα και κυρίως σε οικονομική μεγέθυνση σε μακροπρόθεσμο ορίζοντα. Τρανό παράδειγμα αποτελεί το αποτέλεσμα μιας έρευνας του Madisson που πραγματοποιήθηκε το 1995 (Amable, 2003) όπου επιχειρείται μία σύγκριση της οικονομικής πορείας των Η.Π.Α. και Ελβετία σε ορίζοντα 120 ετών (1870-1990). Σύμφωνα με αυτή, η πορεία ανάπτυξης των δύο χωρών ομοιάζει πάρα πολύ, παρά τη διαφορετικότητα των θεσμών που διέπουν τις συνιστώσες των οικονομικών συστημάτων τους, ήτοι την αγορά εργασίας, το χρηματοοικονομικό σύστημα, την παραγωγικότητα σε συνδυασμό με την ανταγωνιστικότητα των αγορών τους κ.α. Συνεπώς, το συμπέρασμα που προκύπτει υποδηλώνει τη σημαντικότητα του βέλτιστου συνδυασμού θεσμών που θα προκαλέσει και θα διατηρήσει μία πορεία διατηρήσιμης οικονομικής ανάπτυξης.

Όλα τα παραπάνω αποδεικνύουν ότι για να επιτευχθεί οικονομική ανάπτυξη δεν μπορούν να εφαρμόζονται μεμονωμένα τα επιμέρους θεσμικά πλαίσια αλλά συνδυαστικά. Συνεπώς πέραν της αλληλεπίδρασης μεταξύ των θεσμών, η συμπληρωματικότητα τους αποτελεί κυρίαρχο ζήτημα. Ο Aoki (1994), αναφέρει ως παράδειγμα τη διαφορετικότητα μεταξύ του αμερικανικού και ιαπωνικού μοντέλου παραγωγής σε συνδυασμό με τα διαφορετικά χαρακτηριστικά του χρηματοοικονομικού τομέα. Στο παράδειγμα της Ιαπωνίας, αναφέρεται ότι σκοπός της διοίκησης της επιχείρησης είναι να συντονίσει σε μία ομαδική εργασία το ανθρώπινο δυναμικό ώστε το παραγόμενο αποτέλεσμα να μπορεί να ανταποδώσει τη χρηματοδότηση από το εξωτερικό περιβάλλον. Σε περίπτωση συνεχούς αποτυχίας, οι δανειστές εξαγοράζουν την επιχείρηση αναλαμβάνοντας παράλληλα την ευθύνη της μη αναμενόμενης λειτουργίας της επένδυσης. Αντίθετα, το αμερικανικό χρηματοδοτικό σύστημα επενδύσεων συνδέει άμεσα την ατομική παραγωγή και ευθύνη, ανταμείβοντας την

παράλληλα με επιπρόσθετη αμοιβή ώστε να διασφαλίζει την ταχεία αποδοτικότητα της επένδυσης.

Σύμφωνα με τα παραπάνω, η συμπληρωματικότητα στους θεσμούς του χρηματοπιστωτικού συστήματος και της εργασίας των δύο χωρών είναι διαφορετική. Για μεν την Ιαπωνία, η λειτουργία του χρηματοπιστωτικού κλάδου λειτουργεί συμπληρωματικά στη φιλοσοφία και το θεσμικό πλαίσιο που διέπει την εργασία (παραγωγικότητα μέσω της ομαδικότητας), ενώ για τις Η.Π.Α., η ταχεία απαιτούμενη απόδοση που αναμένει ο χρηματοπιστωτικός κλάδος οδηγεί στην ανάδειξη της ατομικότητας μέσω της υλικής επιβράβευσης. Ένα άλλο παράδειγμα που αναδεικνύει τη σημασία της συμπληρωματικότητας των θεσμών στις δύο προαναφερόμενες χώρες αποτελεί η δομή του χρηματοοικονομικού συστήματος σε συνάρτηση με την εκπαίδευση του εργατικού δυναμικού. Και οι δύο συνιστώσες έχουν δύο μορφές: α) για μεν τη δομή του χρηματοοικονομικού συστήματος είτε οι επιχειρήσεις στηρίζονται σε δανεισμό μέσω του τραπεζικού κλάδου είτε μέσω της άντλησης κεφαλαίων από το χρηματιστήριο, με το κόστος κεφαλαίου να διαμορφώνεται όμοιο και στις δύο περιπτώσεις και β) το εργατικό δυναμικό είναι εκπαιδευμένο είτε επί γενικών γνώσεων είτε επί εξειδικευμένων και προσαρμοσμένων γνώσεων για τις ανάγκες της επιχείρησης με το αποτέλεσμα και στις δύο περιπτώσεις να έγκειται στα επίπεδα της άριστης παραγωγικότητας.

Βάσει των ανωτέρω δεδομένων, θεωρητικά ο οποιοσδήποτε συνδυασμός σε μια οικονομία μεταξύ δομής χρηματοοικονομικού κλάδου και εκπαίδευσης εργατικού δυναμικού θα ήταν επιθυμητός, μίας και θα συνδύαζε άριστη παραγωγικότητα και χαμηλό κόστος κεφαλαίου. Στη πράξη όμως αυτό είναι σχεδόν αδύνατο καθώς στις Η.Π.Α, όπου κυριαρχεί η βραχυπρόθεσμη χρηματοδότηση (κυρίως μέσω της χρηματιστηριακής αγοράς) και η ζητούμενη βραχεία αναμενόμενη απόσβεση επένδυσης είναι κανόνας, η επιχείρηση δεν είναι διατεθειμένη να επενδύσει σε ποιοτικά στοιχεία όπως η κατάρτιση των εργαζομένων, η δέσμευση των εργαζομένων με την επιχείρηση, ο μακροχρόνιος σχεδιασμός κτλ. Αντίθετα, όπου η χρηματοδότηση γίνεται μέσω χρηματοπιστωτικού συστήματος (πχ. στην Ιαπωνία μέσω του τραπεζικού συστήματος) χαρακτηριζόμενο από μεγαλύτερου ορίζοντα χρηματοδοτικές επιλογές (μακροπρόθεσμες επενδύσεις με αργή, σταθερή αλλά και σχετικά «ανελαστική» στις

μεταβολές των οικονομικών κύκλων απόσβεση τους), η επιχείρηση ευνοεί την ανάπτυξη των δεξιοτήτων των εργαζόμενων, αναζητά τους καταλληλότερους και επενδύει στην βελτιστοποίηση της γνώσης και της άριστης εκπαίδευσης του ανθρώπινου δυναμικού καλύπτοντας παράλληλα συγκεκριμένες ανάγκες της. Παράλληλα επιδιώκει σημαντικό μακροπρόθεσμο όφελος μέσα από την αμφίδρομη μακροχρόνια συνεργασία μεταξύ της επιχείρησης και των ανθρώπων της. Συνεπώς, σε περιβάλλον μακροχρόνιου ορίζοντα, ο μακροπρόθεσμος χαρακτήρας του χρηματοοικονομικού τομέα, λειτουργεί συμπληρωματικά στη σταθεροποίηση της αγοράς εργασίας, καθώς οι απαιτήσεις των εργαζομένων για υψηλότερους μισθούς αντισταθμίζονται με την πρόθεση των επιχειρήσεων για μακροχρόνια δέσμευση με τους ανθρώπους τους.

Κεφάλαιο 2. ΜΟΡΦΕΣ ΚΑΙ ΘΕΣΜΟΙ ΣΤΟ ΚΑΠΙΤΑΛΙΣΤΙΚΟ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ

2.1 ΒΑΣΙΚΕΣ ΜΟΡΦΕΣ ΤΟΥ ΚΑΠΙΤΑΛΙΣΤΙΚΟΥ ΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ

Οι συμπεριφορές των παραγόντων της οικονομικής δραστηριότητας διαμορφώνουν καταστάσεις στο ευρύτερο κοινωνικό σύστημα. Συνεπώς, το επίσημο θεσμικό πλαίσιο που διαμορφώνεται από την πολιτική εξουσία, οφείλει να φροντίζει να ισορροπεί ανάμεσα στους κοινωνικούς και οικονομικούς παράγοντες ώστε η συνεργασία μεταξύ τους να είναι ομαλή και εποικοδομητική. Λαμβάνοντας υπόψη ότι η πολιτική εξουσία, όπως αυτή εκφράζεται από τις διαφορετικές πολιτικές αποχρώσεις, στηρίζεται άμεσα στις κοινωνικές και οικονομικές ομάδες, φυσιολογική επιδίωξη της είναι η ικανοποίηση των αιτημάτων και επιδιώξεων των ισχυρότερων ομάδων παραγόντων. Άλλωστε είναι γνωστό ότι η σχέση μεταξύ της πολιτικής εξουσίας και των κοινωνικών/οικονομικών ομάδων είναι αμφίδρομη.

Η επιτυχία και η ευρεία εφαρμογή του καπιταλιστικού συστήματος στηρίζεται αφενός στη προγενέστερη αποτυχημένη εφαρμογή του σοσιαλιστικού οικονομικού συστήματος και αφετέρου στη μοναδικότητα του να μπορεί να ισορροπεί ανάμεσα στις επιδιώξεις των κοινωνικοοικονομικών ομάδων, ως ένα πιο συμβατό σύστημα. Παρακάτω θα παρατηρήσουμε το εύρος πολιτικών που μπορούν να αναπτυχθούν μέσω του καπιταλιστικού συστήματος και να υιοθετηθούν από την πολιτική ηγεσία, είτε συντηρητικού είτε προοδευτικού χαρακτήρα. Ευνόητο είναι ότι με βάση την προέλευση της πολιτικής ηγεσίας και συναρτήσει των πιέσεων από τις κοινωνικές και οικονομικές ομάδες, πραγματοποιούνται θεσμικές αλλαγές, ευνοϊκές ή δυσμενείς, ανάλογα τις επιδιώξεις των ομάδων.

2.1.1 ΝΕΟΚΛΑΣΙΚΗ ΘΕΩΡΙΑ vs. ΘΕΩΡΙΑ ΠΥΘΜΙΣΜΕΝΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ

Το καπιταλιστικό σύστημα είναι ένα οικονομικό σύστημα που διέπεται από πολλούς θεσμούς, σε όλες τις εκφάνσεις της οικονομικής δραστηριότητας. Θεωρείται ως μία θεσμική δομή που περιγράφει την οικονομία της αγοράς, η οποία σύμφωνα με τη νεοκλασική άποψη εκφράζει τον πλήρη ανταγωνισμό μεταξύ των επιχειρήσεων. Όσο οι θεσμοί ενός καπιταλιστικού συστήματος ευνοούν τον πλήρη ανταγωνισμό τόσο η οικονομία θεωρείται ανταγωνιστική και αποτελεσματική. Κύρια κριτική ενάντια στη

νεοκλασική θεωρία αποτελεί η μη σωστή πρακτική εφαρμογή της σε μεγάλο δείγμα καπιταλιστικών οικονομιών παρά μονάχα στις παραδοσιακά ισχυρές και ορθά δομημένες οικονομίες.

Σε αντιδιαστολή με τη νεοκλασική, υπάρχει η θεωρία της ρυθμισμένης οικονομίας, όπου η πολιτεία παρεμβαίνει στην οικονομική δραστηριότητα. Ευνοήθηκε σημαντικά και κατέστη σχεδόν η κύρια εφαρμοσμένη θεωρία στις καπιταλιστικές οικονομίες κατόπιν της ταχείας βιομηχανοποίησης και αλματώδους οικονομικής ανάπτυξης της Γαλλίας και Γερμανίας κατά τη δεκαετία του '60. Η θεωρία αυτή εκφράζεται είτε με άμεση είτε με έμμεση ανάμιξη του κράτους στην οικονομική δραστηριότητα όπως αυτή μπορεί να διαπιστωθεί μέσω του άμεσου μετοχικού ενδιαφέροντος σε τράπεζες και άλλες εταιρείες. Επίσης χαρακτηρίζεται από την ύπαρξη ισχυρού κοινωνικού κράτους, τη δημόσια επένδυση σε έρευνα και τεχνολογία καθώς και το συντονισμό των παραγωγικών τάξεων σε κοινές ή συντονισμένες επιχειρηματικές δράσεις (αυτό επιτυγχάνεται με τη διάχυση πληροφοριών μέσα από επαγγελματικές κλαδικές οργανώσεις). Συγκριτικά με τη νεοκλασική θεωρία του καπιταλισμού, η θεωρία της ρυθμισμένης οικονομίας, αποτελεί τη σύγχρονη έκφραση του καπιταλισμού στην οποία συγκλίνουν η έννοια της μικτής οικονομίας και των μηχανισμών αγοράς.

Σε ακαδημαϊκό επίπεδο, η έρευνα για τη διάκριση των μορφών του καπιταλισμού ξεκίνησε από τη Γαλλία. Οι Agglietta και Boyer, κατά τις δεκαετίες '70 και '80, παρακινούμενοι από την οικονομική κρίση της δεκαετίας του '70 και την απότομη στροφή των ανεπτυγμένων οικονομιών (από τη συνεχή οικονομική ανάπτυξη της μεταπολεμικής περιόδου στην επακόλουθη ύφεση, συνοδευόμενη από υψηλή ανεργία και πληθωρισμό), θέλησαν να αναλύσουν το καπιταλιστικό οικονομικό μοντέλο και το θεσμικό πλαίσιο του όπως αυτό διαμορφώνεται μέσω της αμοιβής εργασίας, της ανταγωνιστικότητας των αγορών, της διεθνοποίησης της οικονομίας κ.α.

Ξεκινώντας από μία βασική παράμετρο που διαμόρφωσε το καπιταλιστικό σύστημα, ήτοι την ανάγκη απορρόφησης της μαζικής παραγωγής, το ζήτημα της αμοιβής εργασίας κατέστη ο συνδετικός κρίκος παραγωγής – κατανάλωσης. Λαμβάνοντας υπόψη αφενός τις κοινωνικές παραμέτρους ενός κράτους (τομέας πρόνοιας και λοιπές κοινωνικές παροχές) και αφετέρου τους υψηλούς ρυθμούς ανάπτυξης που μεταξύ άλλων θα στηρίξουν τις κοινωνικές παροχές, δημιουργήθηκε η ανάγκη για συντονισμό

της οικονομικής δραστηριότητας στους τομείς της παραγωγής, της κατανάλωσης και της δημιουργίας ολιγοπωλιακών αγορών (για καλύτερο συντονισμό και βελτιωμένη παραγωγικότητα). Βέβαια, καθώς ο παραπάνω συντονισμός δημιουργεί ευνοϊκές συνθήκες πληθωρισμού, τα κράτη αναπροσάρμοζαν την οικονομική δραστηριότητα, μέσω νομισματικών πολιτικών εστιασμένων στη συναλλαγματική ισοτιμία του εθνικού τους νομίσματος.

Παράλληλα, παρατηρώντας ότι η ανάπτυξη χωρών όπως της Γαλλίας, Γερμανίας και Ιαπωνίας κατά τις δεκαετίες '60 – '80 δεν υστερούσε συγκριτικά με την ανάπτυξη των Η.Π.Α., κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι η εφαρμογή της μορφής καπιταλισμού των Η.Π.Α., δεν είναι μονόδρομος καθότι διαφορετικές εφαρμογές του καπιταλιστικού συστήματος είχαν συγκρίσιμες μακροοικονομικές επιδόσεις. Παράλληλα επισημαίνουν ότι, για την αντιμετώπιση της κρίσης της δεκαετίας του '70, η νεοκλασική θεωρία του καπιταλισμού που εφαρμοζόταν στις Η.Π.Α. και οι συντηρητικές πολιτικές που ακολουθήθηκαν δεν θεωρούνται οι πλέον κατάλληλες για έξοδο από την κρίση. Αντιθέτως, οι χώρες που εφαρμόζαν τη ρυθμισμένη θεωρία ακολούθησαν ενεργητικές και ευέλικτες πολιτικές με κύριους άξονες το κοινωνικό κράτος και την στήριξη του επιπέδου εργασίας. Όπως είναι προφανές, η θεωρία της ρυθμισμένης οικονομίας, ισχυροποιήθηκε μετά και την κρίση στις Η.Π.Α. του 2000 (κρίση των εταιρειών υψηλής τεχνολογίας – dot com bubble), κρίση η οποία ευνοήθηκε σημαντικά από το οικονομικό σύστημα που εφαρμόζεται στις Η.Π.Α.

Ο Boyer επιπρόσθετα αναφέρει ότι το καπιταλιστικό σύστημα έχει δύο πλευρές: α) η καλή η οποία συνδυάζει υψηλή και σταθερή ανάπτυξη με σχετικά μικρές εισοδηματικές ανισότητες και την ύπαρξη υψηλού επιπέδου κράτος πρόνοιας και β) η κακή η οποία συνδυάζει μεγαλύτερη μεταβλητότητα και διακύμανση των οικονομικών κύκλων, συνδυαζόμενη με χαμηλού επιπέδου κράτους πρόνοιας και υψηλές εισοδηματικές ανισότητες.

2.1.2 ΔΙΑΚΡΙΣΗ ΜΟΡΦΩΝ ΤΟΥ ΚΑΠΙΤΑΛΙΣΜΟΥ ΣΥΜΦΩΝΑ ΜΕ ΤΗ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑ ΤΩΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ

Σύμφωνα με όλες τις παραπάνω καθώς και αρκετές άλλες συγκριτικές αναφορές των διαφόρων μορφών του καπιταλιστικού μοντέλου, παρατηρούμε ότι από τη μία υπάρχει

η μορφή που εφαρμόζεται στις Η.Π.Α. και από την άλλη αυτή που εφαρμόζεται κυρίως σε Γερμανία και Γαλλία (σε μερικές περιπτώσεις η μορφή καπιταλισμού στη Γαλλία, τοποθετείται ανάμεσα σε αυτές των Η.Π.Α. και Γερμανίας). Στη σύγκριση των Η.Π.Α. και Γερμανίας, βασίστηκε η συγκριτική ανάλυση των μορφών του καπιταλισμού των Hall και Soskice (2001), Ξεκινώντας από το πεδίο της μικροοικονομίας και τη συμπεριφορά των επιχειρήσεων προσπάθησαν να διερευνήσουν το θεσμικό πλαίσιο, εντός του οποίου οι επιχειρήσεις λαμβάνουν αποφάσεις. Συνδυάζοντας τη συμπεριφορά των επιχειρήσεων με το θεσμικό πλαίσιο επιχειρούν να συνδέσουν το γνωστικό αντικείμενο της διοίκησης επιχειρήσεων με τη μακροοικονομική και τους θεσμούς που διέπουν τις πολιτικές της. Η σύγκριση εστιάζεται σε πέντε πεδία συνεργασίας των επιχειρήσεων, ήτοι: συνεργασία των επιχειρήσεων εντός του κλάδου, εκπαίδευση και κατάρτιση ανθρώπινου δυναμικού, εταιρική διακυβέρνηση, σχέσεις εντός επιχείρησης και συνεργασία επιχείρησης και εργαζόμενων. Διακρίνουν δύο διαφορετικά μοντέλα και δομές παραγωγής: α) το μοντέλο που εφαρμόζεται στις Η.Π.Α., αυτό της οικονομίας της ελεύθερης αγοράς (LME – liberal market economy) και β) το οικονομικό μοντέλο της συντονισμένης αγοράς (CME - coordinated market economy)⁷. Η παραπάνω διάκριση είναι ουσιαστική σε επίπεδο προσδιορισμού του συστήματος παραγωγής καθώς προσδιορίζει το επίπεδο συνεργασίας και το συντονισμό μεταξύ των παραγόντων της αγοράς.

Σε μία LME, η συνεργασία διέπεται και βασίζεται στους μηχανισμούς της αγοράς μέσω της ανταγωνιστικότητας, ευνοώντας επενδύσεις γρήγορης απόδοσης και σε προϊόντα υψηλής προστιθέμενης αξίας (προϊόντα υψηλής τεχνολογίας, υπηρεσίες κ.α.). Ο Amable (2004), αναφέρει ότι στις οικονομίες αυτές, οι επιχειρήσεις καθοδηγούνται και «συντονίζονται» από τις δυνάμεις της αγοράς, όπου οι τιμές επηρεάζουν τις αποφάσεις των επιχειρήσεων. Γενικότερα μία LME, χαρακτηρίζεται από στοιχεία όπως: α) τη χρηματοδότηση της οικονομίας με βραχυπρόθεσμα κεφάλαια, β) την απελευθερωμένη-απορυθμισμένη αγοράς εργασίας όπου τα εργατικά σωματεία έχουν περιορισμένη ισχύ και εκφράζουν μικρό μέρος του συνόλου των εργαζομένων, γ) την εκπαίδευση γενικής κατάρτισης του πληθυσμού και δ) τον υψηλό ανταγωνισμό μεταξύ των επιχειρήσεων. Αντίθετα σε μία CME, η παραγωγικότητα βασίζεται στους

⁷ Σε επόμενες αναφορές μας, οι δύο αυτές μορφές καπιταλισμού, ως πιο δόκιμοι όροι θα αναφέρονται με την λατινική τους έκφραση (LME & CME).

μηχανισμούς της συνεργασίας και του στρατηγικού σχεδιασμού, ευνοώντας βιομηχανικές επενδύσεις και γενικότερα επενδύσεις χαμηλού κινδύνου, σταθερής και μακροχρόνιας απόσβεσης. Χαρακτηρίζεται από χρηματοδοτήσεις μακροπρόθεσμου ορίζοντα που δημιουργούν δέσμευση για στήριξη στις επιχειρήσεις, στρατηγικές συνεργασίες εντός του κλάδου, υψηλού επιπέδου εκπαίδευση και κατάρτιση των εργαζομένων ταυτόχρονα με τον υψηλό βαθμό προστασίας της εργασίας (σημαντικό ρόλο διατηρούν τα ισχυρά σωματεία των εργαζομένων, τα οποία εκπροσωπούν σημαντικό τμήμα του συνόλου των εργαζομένων ενώ παράλληλα η κεντροποιημένη διαπραγμάτευση των μισθών, υποβαθμίζει σημαντικά τη μετακίνηση εργατικού δυναμικού λόγω μισθολογικού οφέλους), τον μη υψηλού επιπέδου ανταγωνισμό και τη ροή πληροφοριών από επιχείρηση σε επιχείρηση, η οποία ευνοείται από τις μεταξύ τους στρατηγικές συνεργασίες.

Βασικές διαφορές των δύο μορφών ως αποτέλεσμα των ανωτέρω χαρακτηριστικών τους, αποτελούν το πλεονέκτημα μιας LME όσον αφορά την παραγωγικότητα σε προϊόντα καινοτομίας και υψηλής τεχνολογίας καθώς επίσης και της γρήγορης προσαρμογής της παραγωγικότητας στην εκάστοτε φάση του οικονομικού κύκλου. Ο Soskice (2007), υποστηρίζει ότι σημαντικό μέρος της επιτυχίας της οικονομικής πολιτικής σε μία LME, οφείλεται στην ελαχιστοποίηση της βαρύτητας των εργατικών σωματείων. Αν και η απορρύθμιση της αγοράς εργασίας σε μία LME θεωρητικά δεν ευνοεί την καινοτομία, αποτέλεσμα της μη επένδυσης στο ανθρώπινο δυναμικό και κατά συνέπεια της μη δέσμευσης του με την επιχείρηση, πρακτικά η ταχύτητα αποδέσμευσης κεφαλαίων και πόρων (ανθρώπινων και μη) και το μοντέλο διοίκησης (επαγγελματίες managers) που αναζητά συνεχώς επενδυτικές ευκαιρίες καθιστούν τις LMEs άκρως καινοτόμες οικονομίες. Αναφορικά με το πλεονέκτημα των LMEs σε προϊόντα καινοτομίας τα οποία έπειτα αναγνωρίζονται ως πατέντες, ο Crouch (2005) αναφέρει ότι καθότι οι LMEs είναι κυρίως αγγλόφωνες – αγγλοσαξονικές χώρες (ΗΠΑ, Ιρλανδία, Μ. Βρετανία, Καναδάς, Αυστραλία και Ν. Ζηλανδία), διατηρούν νομικό σύστημα με κοινά χαρακτηριστικά το οποίο ευνοεί και προτρέπει την κατοχύρωση πατέντων ακόμα και σε περιπτώσεις που δεν υπάρχει πραγματικό στοιχείο καινοτομίας. Αυτό συμπεραίνεται και από το γεγονός ότι η Ν. Ζηλανδία, καταγράφει μεγαλύτερη τεχνολογική πρόοδο και εξέλιξη συγκριτικά με χώρες όπως η Γερμανία, Σουηδία και Ελβετία. Επίσης, η προσήλωση κυρίως των φιλελεύθερων οικονομιών σε καινοτόμους

κλάδους και όχι στους παραδοσιακούς κλάδους της οικονομίας, ευνοεί την καινοτομία. Αντίθετα, μία CME πλεονεκτεί σε τομείς της οικονομίας στους οποίους η ανταγωνιστικότητα βασίζεται στη συνεχή γνώση και κατάρτιση καθώς η γνώση διοχετεύεται στο παραγόμενο προϊόν.

Σύμφωνα με την παραπάνω διάκριση των μοντέλων (LME και CME), η θεωρία των Hall and Soskice, έχει ως επίκεντρο τη συμπεριφορά των επιχειρήσεων καθώς η βασική διαφορά τους έγκειται στο τομέα της συνεργασίας των επιχειρήσεων και συγκεκριμένα στη δομή του συντονισμού της επιχείρησης τόσο στις εξωτερικές όσο και στις εσωτερικές σχέσεις. Ο Hassel (2007), αναφέρει ότι στις CMEs, οι θεσμοί και η στρατηγική των επιχειρήσεων είναι συμπληρωματικά στοιχεία μεταξύ τους. Συγκεκριμένα, αφενός οι θεσμοί δίδουν κίνητρα στις επιχειρήσεις να ακολουθήσουν συγκεκριμένες επιχειρηματικές στρατηγικές, π.χ. επενδύσεις υψηλής παραγωγικότητας, οι οποίες προσδίδουν ισχυρό συγκριτικό πλεονέκτημα, αφετέρου οι θεσμοί βοηθούν στη διατήρηση του συγκριτικού πλεονεκτήματος.

Συνοψίζοντας τη σύγκριση, οι Hall και Soskice (2001) δίδουν έμφαση στη διαφορά μεταξύ LME (Μ. Βρετανία) και CME (Γερμανία), τονίζοντας την προτεραιότητα που θέτει μία επιχείρηση σε μία LME, ως προς την επιδιωκόμενη κερδοφορία σε μία δυσμενή οικονομική συγκυρία πχ. μία ανατίμηση του εγχώριου νομίσματος. Στη περίπτωση αυτή, η επιχείρηση της LME θα προσπαθήσει να αυξήσει τις τιμές των προϊόντων της, επιδιώκοντας να μεταφέρει την αύξηση του κόστους στη τελική τιμή και κατά συνέπεια στους καταναλωτές. Η στρατηγική αυτή, εν μέρει «επιβάλλεται» από το χρηματοοικονομικό σύστημα της LME, το οποίο αξιολογεί την πιστοληπτική ικανότητα της επιχείρησης με μοναδικό γνώμονα την ικανότητα παραγωγής κέρδους της. Υπό τις ίδιες συνθήκες, μία επιχείρηση σε περιβάλλον συντονισμένης οικονομίας θα προσπαθήσει να απορροφήσει κατά το μεγαλύτερο δυνατό βαθμό την αύξηση του κόστους ώστε να έχει όσο το δυνατόν μικρότερη συνέπεια στη τελική τιμή του προϊόντος. Συνεπώς, η επιχείρηση αυτή δέχεται να μειώσει τα κέρδη της, ώστε να διατηρήσει το μερίδιο αγοράς, ενώ παράλληλα η απόφαση της αυτή υποστηρίζεται και από το χρηματοοικονομικό σύστημα του οποίου βασικό κριτήριο αξιολόγησης δεν αποτελεί η τρέχουσα μειωμένη κερδοφορία αλλά η μακροπρόθεσμη στρατηγική της επιχείρησης.

Πέραν της γερμανικής οικονομίας, οι Hall and Soskice κατηγοριοποίησαν ως CMEs τις οικονομίες της Ιαπωνίας, Ν. Κορέας, Ελβετίας, Ολλανδίας, Βελγίου, Σουηδίας, Νορβηγίας, Δανίας, Φινλανδίας και Αυστρίας. Παράλληλα, ως μία παραλλαγή των CMEs χωρών, τοποθετείται και μία ομάδα από μεσογειακές χώρες ήτοι οι Γαλλία, Ιταλία, Ισπανία, Πορτογαλία, Ελλάδα και Τουρκία. Πρέπει να σημειωθεί βέβαια ότι η κατηγοριοποίηση των χωρών αυτών ως CME γίνεται με σχετική επιφύλαξη από τους Hall and Soskice καθώς θεωρούν ότι υιοθετούν ένα οικονομικό μοντέλο ανάμεσα στο LM και το CM. Θεωρείται ότι η αναφορά στην έρευνα τους στις μεσογειακές χώρες, επηρεάστηκε από άλλους οικονομολόγους, οι οποίοι θεωρούν τις μεσογειακές χώρες ως CMEs, ορμώμενοι από τα χαρακτηριστικά της αγοράς εργασίας, η οποία ομοιάζει με τη γερμανική (κεντροποιημένη διαπραγμάτευση μισθών, αυστηρό θεσμικό πλαίσιο κ.α.) Γενικότερα, οι Hall και Soskice θεωρούν ότι μόνο ο διαχωρισμός των οικονομιών σε δύο κατηγορίες, ήτοι CMEs και LMEs, μπορεί να έχει στέρεο θεωρητικό υπόβαθρο.

Μία πρακτική διαπίστωση της διαφορετικότητας ανάμεσα στις LMEs και CMEs παραθέτει ο Amable (2008), την οποία αναδεικνύει με την διαφορετική μακροοικονομική πολιτική που ασκείται στις οικονομίες αυτές. Συγκεκριμένα αναφέρει ότι όταν μία ισχυρή κυβέρνηση αντιμετωπίζει μεμονωμένα τους οικονομικούς παράγοντες, μπορεί να εφαρμόσει την επιθυμητή οικονομική πολιτική, μεροληπτική πολλές φορές, δίχως να υπολογίζει τις αδύναμες αντιρρήσεις των δυσαρεστημένων παραγωγικών οικονομικών φορέων. Στο πλαίσιο αυτό κινείται η ασκούμενη οικονομική πολιτική στις LMEs.

Αντίθετα στις CMEs, όπου οι κυβερνήσεις αντιμετωπίζουν ισχυρές ενώσεις οικονομικών φορέων, δεν δύνανται να εφαρμόσουν με ευκολία την επιθυμητή τους πολιτική, ενώ λαμβάνουν σοβαρά υπόψη τους τη δυσαρέσκεια των φορέων. Συνεπώς, για να μην εφαρμόζονται μεροληπτικές πολιτικές, οι κυβερνήσεις ακολουθούν συντηρητικού χαρακτήρα πολιτικές. Αυτό δικαιολογείται καθώς σε περίπτωση διαπραγμάτευσης με λίγες και ισχυρές επιχειρησιακές και εργατικές ενώσεις, το αποτέλεσμα οδηγεί σε αύξηση αμφοτέρων μισθών και τιμών, αποτέλεσμα που ικανοποιεί και τους δύο. Και τα δύο αυτά γεγονότα οδηγούν σε σωρευτική αύξηση του πληθωρισμού στην οικονομία. Συνεπώς, και σε περίπτωση άσκησης μη αποτελεσματικής νομισματικής πολιτικής (συνδυασμός μέτρων καθότι μία μεμονωμένη

αύξηση επιτοκίου θα προκαλέσει μείωση επενδύσεων και αύξηση ανεργίας), η αύξηση του πληθωρισμού θα έχει άμεσες αρνητικές επιπτώσεις στην ανταγωνιστικότητα και κατ' επέκταση στην παραγωγή η οποία με τη σειράς της προκαλεί αύξηση της ανεργίας. Με αυτό το τρόπο, η ακολουθούμενη πολιτική εκμηδενίζει το κέρδος της αύξησης των μισθών για τα εργατικά σωματεία, ενώ παράλληλα πετυχαίνει το ίδιο και για τις επιχειρήσεις. Στη περίπτωση μιας LME, το κράτος μη ακολουθώντας μεροληπτικές πολιτικές, αφήνει τη νομισματική πολιτική (η οποία ασκείται μέσω των ανεξάρτητων κεντρικών τραπεζών), να προσαρμόσει τους μισθούς ανάλογα με την παραγωγικότητα της οικονομίας.

Μία διαφορετική προσέγγιση, έκανε ο Boyer (1997)⁸, οπότε και κατηγοριοποίησε σε τέσσερις διαφορετικούς τύπους, ανάλογα με την αμοιβή εργασίας και του επιπέδου συνεργασίας των επιχειρήσεων, ήτοι: α) το μοντέλο της ελεύθερης αγοράς, όπου οι όροι εργασίας καθορίζονται σε αποκεντρωμένο και μεμονωμένο επίπεδο, ενώ και η συνεργασία μεταξύ των επιχειρήσεων είναι ελάχιστη (Η.Π.Α., Καναδάς και Μ. Βρετανία), β) το μοντέλο των επιχειρήσεων (corporatist model), όπου οι ενώσεις των επιχειρήσεων διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο ενώ υπάρχει συνεργασία και με τις εργατικές ενώσεις (Γερμανία και Ιαπωνία), γ) το σοσιαλδημοκρατικό μοντέλο, το οποίο βασίζεται στην τριπλή συνεργασία, επιχειρήσεων, εργατικών σωματείων και κράτους (Σουηδία και Αυστρία) και δ) το κρατικό μοντέλο όπου το κράτος διαμορφώνει δυναμικά το επιχειρηματικό πλαίσιο, ενίοτε δραστηριοποιούμενο επιχειρηματικά (Γαλλία και Ιταλία). Παράλληλα με τις ακολουθούμενες πολιτικές, ισχυροποιούνται τα εργατικά σωματεία.

2.1.3 ΔΙΑΚΡΙΣΗ ΜΟΡΦΩΝ ΤΟΥ ΚΑΠΙΤΑΛΙΣΜΟΥ ΒΑΣΕΙ ΤΟΥ ΡΟΛΟΥ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΕΙΑΣ

Είναι γεγονός ότι οι περισσότερες σύγχρονες οικονομίες όπως και η συμπεριφορά των επιχειρήσεων δεν έχουν τα χαρακτηριστικά των οικονομιών είτε των Η.Π.Α. είτε της Γερμανίας καθώς είτε έχουν συνδυάσει χαρακτηριστικά και από τα δύο μοντέλα είτε εφαρμόζουν κάποιο άλλο το οποίο έχει αφομοιωθεί από την κοινωνία. Συνεπώς, με σκοπό την κάλυψη της διαφορετικότητας των οικονομιών αλλά και να συμπεριλάβει

⁸ Βλ. Amable (2003), pp.83.

και τον ενεργό επιχειρηματικό ρόλο του κράτους σε πολλές οικονομίες, ο Schmidt (2002)⁹, διαχώρισε τα μοντέλα του καπιταλιστικού συστήματος σε τρία: της αγοράς (market), το ελεγχόμενο (managed) και του ενισχυμένου από το κράτος (state enhanced). Σε σύγκριση με τη διάκριση των Hall και Soskice, ο Schmidt προσέθεσε και το οικονομικό μοντέλο της Γαλλίας (state enhanced), καθώς με τα δύο πρώτα εκφράζει τα μοντέλα των Αγγλίας και Γερμανίας αντίστοιχα. Στην παραπάνω κατηγοριοποίηση μπορούν να συμπεριληφθούν αντίστοιχα και τα οικονομικά μοντέλα των Η.Π.Α. ως οικονομία της αγοράς, της Σουηδίας ως ελεγχόμενη και της Ιταλίας ως κρατικά ενισχυμένης. Συμπεριλαμβάνοντας και το κράτος ως ενεργό οικονομικό παράγοντα, ο Schmidt διακρίνει τις χώρες σε τρεις αντίστοιχες κατηγορίες: α) το φιλελεύθερο κράτος το οποίο παρέχει υψηλό βαθμό αυτονομίας στους παράγοντες της οικονομικής δραστηριότητας, β) το κράτος που προσπαθεί να συντονίσει τους οικονομικούς παράγοντες μέσω της μεταξύ τους συνεργασίας, έχοντας το ρόλο του διαμεσολαβητή και γ) το κράτος που συνεργάζεται απευθείας και παρεμβαίνει στην ιδιωτική πρωτοβουλία καθώς πολλές φορές κατέχει επιχειρήσεις υψηλής σημαντικότητας και γενικότερα δρα ως ενεργός οικονομικός παράγοντας.

Όπως είναι προφανές, η μεν έρευνα των Hall and Soskice, λαμβάνει ως βασικό κριτήριο τη συμπεριφορά των επιχειρήσεων η δε του Schmidt διακρίνει τα οικονομικά μοντέλα ανάλογα το βαθμό επέμβασης του κράτους στην οικονομική δραστηριότητα. Έρευνες για την ποικιλία των διαφορετικών προσεγγίσεων του καπιταλισμού έχουν πραγματοποιηθεί αρκετές πέραν των παραπάνω. Ο Amable (2003) αναφέρει ενδεικτικά την έρευνα του Ebbinghaus η οποία λαμβάνει ως κριτήριο την ευημερία της κοινωνίας και πως αυτή προωθείται από το κράτος. Διακρίνει τέσσερα διαφορετικά μοντέλα στην Ευρώπη, λαμβάνοντας υπόψη και τη γεωγραφική τους θέση¹⁰: α) το Σκανδιναβικό, το Κεντροευρωπαϊκό, το Νοτιοευρωπαϊκό και το Αγγλοσαξονικό.

2.1.4 ΔΙΑΚΡΙΣΗ ΜΟΡΦΩΝ ΤΟΥ ΚΑΠΙΤΑΛΙΣΜΟΥ ΤΩΝ ΣΥΓΧΡΟΝΩΝ ΑΣΙΑΤΙΚΩΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΩΝ

Είναι γεγονός ότι σχεδόν όλες οι έρευνες δίνουν έμφαση στις οικονομίες της Ευρώπης, τόσο λόγω της βαρύνουσας σημασίας τους στην οικονομική πραγματικότητα όσο και

⁹ Βλ. Amable (2003), pp.81.

¹⁰ Είναι γεγονός, ότι οι οικονομίες χωρών, κοντινές γεωγραφικά η μία στην άλλη, ακολουθούν παραπλήσιας αν όχι ίδιας φιλοσοφίας οικονομικά μοντέλα

λόγω της ευρείας διαφορετικότητας των οικονομικών συστημάτων. Επίσης δίδεται βαρύτητα στην οικονομία των Η.Π.Α. ως ένα σχεδόν άριστο παράδειγμα του οικονομικού μοντέλου της ελεύθερης αγοράς λόγω της μεγάλης ειδικής βαρύτητας επί της παγκόσμιας οικονομίας και της μορφής της οικονομίας της. Σχετικά με τις σύγχρονες οικονομίες των ανατολικών ασιατικών χωρών, αρκετοί μελετητές αναφέρουν ότι το μοντέλο της ιαπωνικής οικονομίας είναι διαφορετικό από τα έως τότε περιγραφόμενα. Κάποιοι άλλοι, υιοθετούν τις διακρίσεις του Schmidt, ο οποίος κατέταξε την Ιαπωνία ως μία συντονισμένη οικονομία, παρόμοια με αυτή της Γερμανίας. Ως οικονομία στην οποία παρεμβαίνει το κράτος κατέταξε την οικονομία της Ν. Κορέας (όμοια με της Γαλλίας). Παράλληλα, το μοντέλο της ετέρας μεγάλης οικονομίας της Ν.Α. Ασίας, της Ταϊβάν, το εξομοίωσε με το μοντέλο της Ιταλίας, ως μία οικονομία «οικογενειακού καπιταλισμού» (familiar capitalism), λόγω της ευρείας, μικρού μεγέθους, επιχειρηματικότητας που αναπτύσσεται από το μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού.

Γενικότερα, τα χαρακτηριστικά των μοντέλων του καπιταλισμού των οικονομιών της Ανατολικής Ασίας ομοιάζουν μεταξύ τους και ομαδοποιούνται σε: α) στενή συνεργασία του κράτος με τις επιχειρήσεις ενώ οι κρατικές παρεμβάσεις γίνονται με τη μορφή του προσανατολισμού και κατόπιν συνεννόησης με τις επιχειρήσεις, στενή συνεργασία του χρηματοπιστωτικού συστήματος με τις επιχειρήσεις, συνεργασία μεταξύ των επιχειρήσεων και της αγοράς εργασίας. Παράλληλα, ο ανταγωνισμός δεν μπορεί να χαρακτηριστεί ως τέλειος, καθώς κάποιοι τομείς όπως ο χρηματοπιστωτικός και των επιστημών προστατεύονται από υψηλά εμπόδια εισόδου (κυρίως για την αποτροπή εισόδου επιχειρήσεων από τρίτες χώρες), ενώ υπάρχει στρατηγική καθοδήγηση και σαφής προσανατολισμός σύσφιξης σχέσεων με το διεθνές εμπόριο (κυρίως όσον αφορά την προώθηση των εξαγωγών).

2.1.5 ΜΟΝΤΕΛΑ ΚΑΠΙΤΑΛΙΣΤΙΚΟΥ ΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ ΩΣ ΜΟΝΤΕΛΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΠΡΟΟΔΟΥ

Κατόπιν σχετικής πολυετούς έρευνας¹¹, όπου εξετάστηκαν εμπειρικά δεδομένα 21 χωρών, από τα τέλη της δεκαετίας του '80 έως τα τέλη της δεκαετίας του '90, σχετικά με την επίδραση των θεσμών στην οικονομική δραστηριότητα και τις επιπτώσεις που έχουν στην κοινωνία σε θέματα εκπαίδευσης, έρευνας, καινοτομίας αλλά και στην οικονομία όσον αφορά τη δημιουργία και εκμετάλλευση συγκριτικών πλεονεκτημάτων, ο Amable κατέληξε σε έξι διαφορετικά μοντέλα που απορρέουν από το καπιταλιστικό σύστημα και τις διάφορες εφαρμογές του. Η περίοδος επιλέχθηκε, λόγω των έντονων αλλαγών σε πολιτικό, οικονομικό αλλά και κοινωνικό επίπεδο (δεκαετία διαμόρφωσης του σύγχρονου χρηματοοικονομικού περιβάλλοντος, κατάρρευση υπαρκτού σοσιαλισμού, διαδικασίες προετοιμασίας της Ευρωπαϊκής νομισματικής ένωσης κ.α.)

Τα μοντέλα αυτά ονομάστηκαν «Κοινωνικά Συστήματα της Καινοτομίας και της Παραγωγής» - SSIPs (Social Systems of Innovation and Production). Σύμφωνα με την κατηγοριοποίηση αυτή, εξετάζεται η επίδραση του επιστημονικού και τεχνολογικού τομέα στο βιομηχανικό κλάδο μέσω της εκμετάλλευσης των επιστημονικών καινοτομιών και ιδεών στη παραγωγή προϊόντων. Συνεπώς, σημαντικοί παράγοντες που διαμορφώνουν τα παραπάνω μοντέλα, αποτελούν: α) το εκπαιδευτικό σύστημα και το σύστημα κατάρτισης, τα οποία ευθύνονται για τη διοχέτευση στην οικονομία του κατάλληλου ανθρώπινου δυναμικού, β) το χρηματοοικονομικό σύστημα το οποίο με την κατάλληλη χρηματοδότηση βοηθάει στην υλοποίηση και αξιοποίηση της επιστημονικής γνώσης μέσω των επενδύσεων για την ανάπτυξη των προϊόντων και γ) η σχέση επιχειρήσεων - εργαζομένων, το οποίο έμμεσα προσδιορίζει το επίπεδο τιμών και την ανταγωνιστικότητα των προϊόντων. Όλοι οι παραπάνω παράγοντες διέπονται από θεσμούς, οι οποίοι, όπως αναφέραμε και στο προηγούμενο κεφάλαιο, αλληλεπιδρούν μεταξύ τους, συνθέτοντας και διαμορφώνοντας τα διαφορετικά μοντέλα του καπιταλιστικού συστήματος.

¹¹ Τα πρώτα αποτελέσματα, όπου διερευνήθηκαν τα δεδομένα 12 χωρών, δημοσιεύθηκαν από τον Amable το 1999. Αργότερα, μαζί με τους Cadiou και Petit (2000) και με τον Petit (2002), προστέθηκαν τα δεδομένα άλλων 9 χωρών.

2.1.5.1 THE MARKET-BASED SSIP

Στο μοντέλο αυτό, η κεντρική ιδέα είναι το πλαίσιο των αρχών της ανταγωνιστικότητας μεταξύ των επιχειρήσεων αλλά και μεταξύ του ανθρώπινου δυναμικού. Η περιορισμένη συνεργασία που υφίσταται μεταξύ των επιχειρήσεων θεμελιώνεται μέσα από τους μηχανισμούς της ελεύθερης αγοράς και σχεδόν πάντα αφορά οικονομίες κλίμακας και δημιουργία συνεργειών. Πρακτικά, ο βαθμός ανταγωνιστικότητας του μοντέλου έγκειται στην ισχύ των κινήτρων που δέχονται οι παράγοντες της αγοράς αλλά και η ικανότητα τους να ανταποκρίνονται σε αυτά. Το εργατικό δυναμικό επενδύει στην υψηλού επιπέδου εκπαίδευση και κατάρτιση του, αναμένοντας ανάλογες χρηματικές απολαβές, μέσα από τις συνθήκες που διαμορφώνει η ελεύθερη αγορά εργασίας και η ανάλογη ανάγκη των επιχειρήσεων για χρήση των ικανοτήτων του. Επίσης, το υψηλό επίπεδο καινοτομίας των προϊόντων, βοηθάει στην αύξηση του περιθωρίου κέρδους, μέσω της υψηλής προστιθέμενης αξίας των προϊόντων, ευνοώντας ωστόσο και την εισαγωγή νέων παικτών. Το χρηματοοικονομικό πλαίσιο βασίζεται περισσότερο στις χρηματαγορές και κεφαλαιαγορές, ενώ ευνοεί την ανάπτυξη νέων επιχειρήσεων και νέων ιδεών, κυρίως μέσω του τεχνολογικού κλάδου, επιβάλλοντας παράλληλα πλαίσιο έλεγχου διοίκησης ανάλογο με τη χρηματοδότηση. Οι χώρες που εφαρμόζουν αυτό το μοντέλο επιδιώκουν τη σύνδεση παραγωγής και εκπαίδευσης καθώς και την ειδίκευση τους σε καινοτόμα προϊόντα και υπηρεσίες. Σύμφωνα με τον Amable, οι χώρες που κατατάσσονται σε αυτό το μοντέλο είναι οι: Η.Π.Α., Μ. Βρετανία, Καναδάς, Αυστραλία και Νορβηγία.

2.1.5.2 THE MESOCORPORATIST SSIP

Το μοντέλο αυτό αναφέρεται κυρίως στις οικονομίες της Ιαπωνίας και της Ν. Κορέας, χώρες υψηλής βιομηχανικής δραστηριότητας που ευνοείται από το μοντέλο που θα περιγράψουμε. Στο μοντέλο αυτό η αγορά εργασίας είναι ρυθμισμένη και λειτουργεί συντονισμένα με τις επιχειρήσεις. Πολλές φορές θυσιάζεται από πλευράς εργαζομένων η υψηλότερη αμοιβή έναντι της εργασιακής σταθερότητας και της περαιτέρω εκπαίδευσης, αποδοτική τακτική για αμφότερες τις πλευρές. Οι επιχειρήσεις συντονίζονται μεταξύ τους, κυρίως στο θέμα της γνώσης και της καινοτομίας. Το χρηματοδοτικό πλέγμα που υποστηρίζει τις επιχειρήσεις (κυρίως μέσω των τραπεζών

και λιγότερο μέσω των αγορών), είναι μακροπρόθεσμοι χαρακτήρα, βοηθώντας τις να επιλέξουν βιώσιμη μακροχρόνια στρατηγική.

2.1.5.3 THE EUROPEAN-INTEGRATION/PUBLIC SSIP

Κύρια συστατικά των οικονομιών της κατηγορίας αυτής αποτελούν ο κρατικός παρεμβατισμός και η διαδικασία της ευρωπαϊκής ενοποίησης, στοιχεία τα οποία ομογενοποίησαν σε κάποιο βαθμό τις ευρωπαϊκές οικονομίες. Στις χώρες αυτές, οι θεσμοί του κράτους, καθορίζουν σε σημαντικό βαθμό την οικονομική δραστηριότητα. Αυτό συνήθως γίνεται με την τροφοδότηση της οικονομίας μέσω των δημοσίων επενδύσεων. Το εκπαιδευτικό σύστημα είναι δημόσιο με συνέπεια να μην είναι εφικτή σε μεγάλο βαθμό η απευθείας σύνδεση της εκπαίδευσης με τις ανάγκες της οικονομίας. Πολλές φορές η χρηματοδότηση των τραπεζών κατευθύνεται δίδοντας ιδιαίτερο βάρος σε κάποιους τομείς, επηρεάζοντας παράλληλα τις ισορροπίες της αγοράς. Στην ομάδα αυτή εντάσσονται οι κάτωθι ευρωπαϊκές οικονομίες: Γαλλία, Γερμανία, Ολλανδία, Βέλγιο και Ιρλανδία.

Στο μοντέλο αυτό, υπάρχουν δύο υποκατηγορίες: α) οι οικονομίες της περιοχής των Άλπεων και β) οι οικονομίες της Μεσογείου. Στην πρώτη υποκατηγορία εντάσσονται η Αυστρία και η Ελβετία, οι οποίες διατηρούν υψηλότερο επίπεδο εισοδήματος και ποιοτικότερο επίπεδο διαβίωσης σε σύγκριση με την κύρια κατηγορία.

Στη δεύτερη κατηγορία εντάσσονται οι οικονομίες της Ιταλίας, Ισπανίας, Ελλάδας και Πορτογαλίας. Οι διαφορές με την κύρια κατηγορία έγκεινται στο χαμηλότερο επίπεδο εισοδήματος και διαβίωσης καθώς και στην χαμηλότερη διείσδυση της τεχνολογίας στις οικονομίες αυτές.

2.1.5.4 THE SOCIAL-DEMOCRATIC SSIP

Οι οικονομίες του μοντέλου αυτού έχουν χαρακτηριστικά ανοικτών μικρών και ανταγωνιστικών οικονομιών, με υψηλό επίπεδο διαβίωσης. Στο μοντέλο αυτό, οι παράγοντες που διαμορφώνουν την οικονομική δραστηριότητα, εκφράζονται μέσω συλλογικών δράσεων, είτε επιχειρηματικού/επαγγελματικού χαρακτήρα είτε εργασιακού και επιδιώκουν ίδια οφέλη μέσα από συμβιβασμούς και αμοιβαίες υποχωρήσεις με τις άλλες κοινωνικές ομάδες. Η εκπαίδευση του ανθρώπινου

δυναμικού είναι υψηλού επιπέδου και ανταγωνιστική. Παράλληλα το κράτος, παρέχει υψηλού επιπέδου κοινωνικές παροχές τόσο απέναντι σε γεγονότα που σχετίζονται με την απώλεια εργασίας και τη μεταβατική περίοδο ανεργίας, όσο και στον τομέα της υγείας.

2.2 ΠΟΙΚΙΛΙΑ ΤΩΝ ΘΕΣΜΩΝ ΤΟΥ ΚΑΠΙΤΑΛΙΣΤΙΚΟΥ ΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ

2.2.1 ΑΓΟΡΕΣ ΠΡΟΙΟΝΤΩΝ ΚΑΙ ΥΠΗΡΕΣΙΩΝ

Κύριο στοιχείο διάκρισης των αγορών ανάμεσα σε διαφορετικές χώρες, είναι η ένταση του ανταγωνισμού, η οποία εξαρτάται από στοιχεία όπως το μέγεθος των επιχειρήσεων καθώς και το πλαίσιο που ρυθμίζει τη λειτουργία της αγοράς. Είναι προφανές ότι υψηλότερος βαθμός έντασης του ανταγωνισμού σε μία οικονομία, συνεπάγεται χαμηλότερο επίπεδο τιμών και υψηλότερο επίπεδο παραγωγής. Επίσης, προσπάθειες ρύθμισης της αγοράς ή προστατευτισμού έχουν αρνητικές συνέπειες στην παραγωγικότητα. Όπως σημειώνει ο Amable (2003), από τον όρο προστατευτισμό πρέπει να εξαιρεθεί η κατοχύρωση των δικαιωμάτων ευρεσιτεχνιών και νέων τεχνολογιών, καθώς το στοιχείο αυτό εντατικοποιεί τον ανταγωνισμό και δίδει κίνητρα στις επιχειρήσεις για να εξελίσσονται και να αποκτούν συγκριτικό πλεονέκτημα και ηγετική θέση έναντι του ανταγωνισμού.

2.2.2 ΑΓΟΡΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΚΑΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

Τα κυριότερα χαρακτηριστικά που διαμορφώνουν την αγορά εργασίας είναι: α) η κεντροποιημένη (αφορά μεγαλύτερο αριθμό εργαζομένων και επιχειρήσεων), ή σε επίπεδο επιχείρησης ή η μεμονωμένη ατομική συμφωνία διαμόρφωσης των όρων της (επίπεδο μισθών, ωράριο, παροχές κ.α.) και β) πόσο ισχυρές διαπραγματευτικά είναι οι ενώσεις επιχειρήσεων και εργαζομένων.

Στις οικονομίες (κυρίως τις Κεντρικής και Νότιας Ευρώπης) όπου οι όροι εργασίας (κυρίως η αμοιβή), συμφωνούνται σε κεντρικό επίπεδο κυριαρχεί το μοντέλο αλληλεγγύης, όπου αναλογικά με την παραγωγικότητα της οικονομίας διαμορφώνεται και το επίπεδο των μισθών. Βέβαια, καθώς ο ανταγωνισμός στις οικονομίες αυτές δεν είναι υψηλού βαθμού, άρα και η ανταγωνιστικότητα διατηρείται σε ένα μέσο επίπεδο, η παραγωγικότητα των επιχειρήσεων διαφέρει μεταξύ τους. Συνεπώς, η λήψη ως μέτρο

σύγκρισης της παραγωγικότητας της οικονομίας, όπως αυτή διαμορφώνεται σταθμικά από όλους τους οικονομικούς παράγοντες, ευνοεί τους εργαζόμενους σε επιχειρήσεις χαμηλής παραγωγικότητας και ανταγωνιστικότητας εις βάρος των εργαζομένων των υψηλής παραγωγικότητας επιχειρήσεων. Ευνόητο είναι ότι στις κεντρικές συμφωνίες η συνεργασία σε πρώτο βαθμό εργατικών ενώσεων και κράτους και σε δεύτερο βαθμό των εργοδοτών είναι ουσιαστική.

Σε δευτερεύον επίπεδο, στην αγορά εργασίας, αντικείμενο διαπραγμάτευσης αποτελούν οι παράπλευροι όροι εργασίας, που καθορίζουν σημαντικά το θεσμικό πλαίσιο εργασίας. Το πλαίσιο προσλήψεων – απολύσεων, τα επιδόματα ανεργίας και άλλοι παράγοντες, δεν ευνοούν την κινητικότητα των εργαζομένων σε μεγάλο βαθμό. Π.χ. το υψηλό κόστος απόλυσης αποτρέπει τις επιχειρήσεις από αναγκαίες προσαρμογές στη λειτουργία τους ώστε να γίνουν ανταγωνιστικότερες, με συνέπεια αυτό να ευνοεί τις ισχυρότερες επιχειρήσεις να διευρύνουν το μερίδιο αγοράς τους και νέες εκτός κλάδου να εισέλθουν.

Σχετικά με την εκπαίδευση και κατάρτιση του ανθρώπινου δυναμικού και πως επηρεάζει την αγορά εργασίας, εξαρτάται σημαντικά από το επίπεδο και είδος εκπαίδευσης – κατάρτισης των εργαζομένων (το εκπαιδευτικό σύστημα αποτελεί σημαντικό παράγοντα) καθώς και από την απαιτούμενη γνώση που «απαιτεί» το οικονομικό μοντέλο. Όπως θα δούμε παρακάτω, η αγορά εργασίας διαμορφώνεται από πολλές συνιστώσες, από το επίπεδο εκπαίδευσης και τις ανάγκες των επιχειρήσεων έως την κρατική πρόνοια και τους οικονομικούς κύκλους. Τα είδη εκπαίδευσης είναι δύο: της γενικής γνώσης όπου οι εργαζόμενοι έχουν αποκτήσει γενικές γνώσεις και μπορούν να εργαστούν σε διαφορετικούς κλάδους και θέσεις και η εξειδικευμένη γνώση βάσει της οποίας οι εργαζόμενοι, έχουν εξειδικευθεί σε ένα γνωστικό αντικείμενο και μπορούν να εργαστούν σε συγκεκριμένους κλάδους και θέσεις. Παράλληλα και όπως επισημαίνεται από τους Estevez et al. (1999), ένας ορθολογικός εργαζόμενος όταν αποφασίζει για την απόκτηση ειδικών ικανοτήτων συνεκτιμά τρεις παράγοντες: α) το αρχικό κόστος απόκτησης γνώσης των ειδικών ικανοτήτων (σε περίπτωση εξειδίκευσης εντός της επιχείρησης, μπορεί για την περίοδο εκπαίδευσης να αμείβεται χαμηλότερα), β) τη μελλοντική υπεραξία που θα του αποφέρει η απόκτηση των ειδικών ικανοτήτων και γ) το ενδεχόμενο απώλειας της παρούσας εργασίας και της πιθανής αδυναμίας

εξεύρεσης άλλης εργασίας, με παρόμοιο προαπαιτούμενο πλαίσιο ικανοτήτων. Συνεπώς, οι αποφάσεις των εργαζομένων αναφορικά με την απόκτηση πρόσθετων ικανοτήτων επηρεάζει σημαντικά την αγορά εργασίας.

Αναφορικά με την κατάρτιση των εργαζομένων και σε περίπτωση που γι' αυτήν μεριμνά η επιχείρηση, αυτό αναγκαστικά ωφελεί, πέρα από την επιχείρηση λόγω της προστιθέμενης αξίας που λαμβάνει από τον εργαζόμενο, ωφελεί και τον ίδιο τον εργαζόμενο καθώς η διεύρυνση της γνώσης του δημιουργεί κίνητρο για την εξεύρεση νέας εργασίας με καλύτερες όρους. Σε μία τέτοια περίπτωση, η επιχείρηση επιβαρύνεται το κόστος εκπαίδευσης δίχως να καρπώνεται οφέλη από αυτήν. Αυτός είναι και ένας αποτρεπτικός παράγοντας για τις επιχειρήσεις να παρέχουν γενικότερες γνώσεις, πέρα από τις αναγκαίες για τη συμβολή του εργαζόμενου στο σκοπό της επιχείρησης. Αντίθετα, σε περίπτωση που ο εργαζόμενος αυτοβούλως μεριμνά για την περαιτέρω κατάρτιση και εξειδίκευση του σε ένα συγκεκριμένο κλάδο ή ακόμα σε μία συγκεκριμένη εργασία, στη συνέχεια επιζητά είτε μακροχρόνια δέσμευση με την επιχείρηση είτε θεσμικό πλαίσιο, φιλικό προς τον εργαζόμενο, έτοιμο σε περίπτωση περιόδου ανεργίας να τον καλύψει. Οι απαιτήσεις αυτές αποτελούν το *premium* που αναζητά ο εργαζόμενος, όπως αναφέραμε και παραπάνω παρουσιάζοντας τα διλήμματα του ορθολογικού εργαζόμενου καθώς η γνώση του όσο εξειδικευμένη είναι τόσο κινδυνεύει σε περιόδους οικονομικής ύφεσης ή τεχνολογικής αλλαγής.

Σε περίπτωση που ένα μοντέλο χαρακτηρίζεται από συνεργασία μεταξύ των επιχειρήσεων αλλά και σημαντικού επιπέδου κράτους πρόνοιας, η εκπαίδευση στην επιχείρηση είναι ιδιαίτερα διαδεδομένη καθώς το κόστος εκπαίδευσης είναι χαμηλότερο από την άντληση νέου δυναμικού από την αγορά εργασίας. Βέβαια, με σκοπό οι επιχειρήσεις να προστατέψουν την επένδυσή τους στην εκπαίδευση των εργαζομένων¹², συντονίζονται μεταξύ τους ώστε να προσφέρουν το ίδιο επίπεδο εκπαίδευσης και να αποθαρρύνεται η μετακίνηση μεταξύ των επιχειρήσεων. Έρευνες συνδέουν την ανταγωνιστικότητα της αγοράς εργασίας με την τάση για γενικές ή ειδικές και εξειδικευμένες ικανότητες. Όπως αναφέρει ο Amable (2003), έρευνα του Stevens το 1996, έδειξε ότι όσο ανταγωνιστικότερη είναι η αγορά εργασίας, τόσο η

¹² Όπως αναφέραμε παραπάνω η εκπαίδευση αυξάνει την αξία του εργαζομένου και του δίδει κίνητρα για να προσφέρει τις υπηρεσίες του σε άλλη επιχείρηση.

εκπαίδευση τείνει προς τις γενικές γνώσεις. Αντίθετα, σε μία μη ανταγωνιστική αγορά εργασίας, η εκπαίδευση τείνει προς τις ειδικότερες γνώσεις. Επίσης έρευνα των Amable και Ernst το 2002, υπογραμμίζει ότι σε καθεστώς ρευστής και ανταγωνιστικής αγοράς εργασίας, η εκπαίδευση σε ειδικές ικανότητες και γνώσεις συρρικνώνεται.

Επίσης, η λειτουργία της αγοράς εργασίας συνδέεται και με τα χαρακτηριστικά των αγορών προϊόντων και υπηρεσιών, κυριότερα δε με την ανταγωνιστικότητα τους. Αυξημένη ανταγωνιστικότητα έχει θετικές επιπτώσεις στην αποτελεσματικότητα της αγοράς εργασίας, καθώς αυξάνεται η ζήτηση για εργασία, οι μισθοί πλέον καθορίζονται από τη δυναμική της αγοράς, αποδυναμώνοντας την ισχύ των κεντρικών συμφωνιών μέσω των συνδικάτων και οδηγώντας τη διαπραγμάτευση σε επίπεδο επιχείρησης. Επίσης, σε έντονο ανταγωνιστικό περιβάλλον, αυξάνεται η ζήτηση για εργασία και παράλληλα μειώνεται το επίπεδο τιμών στην αγορά με συνέπεια ο πραγματικός μισθός να αυξάνεται.

Αναφερόμενοι στα πλεονεκτήματα της ανταγωνιστικότητας της οικονομίας στην αγορά εργασίας, δεν πρέπει να παραγνωρίζουμε και ένα σημαντικό αρνητικό στοιχείο, ήτοι τη συμπίεση των κερδών μέσω της όξυνσης του ανταγωνισμού και τη συνέπεια που μπορεί να έχει στη ζήτηση εργασίας από τις επιχειρήσεις. Ευνόητο είναι ότι σε μία σχετικά προστατευόμενη αγορά ή κλάδο, οι επιχειρήσεις διατηρούν μεγαλύτερα περιθώρια κέρδους με συνέπεια να μπορούν να εγγυηθούν μακρόχρονη εργασία και ανελαστική προσφορά της σε περιόδους ύφεσης. Αντίθετα, η ανασφάλεια στην αγορά εργασίας, σε συνθήκες έντονου ανταγωνισμού ή ύφεσης, οδηγούν στη δυσμενή εξέλιξη των όρων εργασίας. Υπό αυτές τις συνθήκες, σημαντικό ρόλο μπορούν να διαδραματίσουν οι εργατικές ενώσεις με το να διαπραγματευτούν μελλοντικά ή παρόντα οφέλη (πχ. αποζημίωση αποχώρησης, μείωση μισθών κ.α.), διατηρώντας παράλληλα τις θέσεις εργασίας.

2.2.3 ΧΡΗΜΑΤΟΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ

Η σημασία του χρηματοοικονομικού συστήματος έγκειται αφενός στη διαχείριση του ρίσκου που αναλαμβάνουν κυρίως οι επιχειρήσεις και αφετέρου στη διατήρηση του ενεργητικού της οικονομίας μέσω της χρηματοδότησης του. Η κυριότερη διαφορά των χρηματοοικονομικών συστημάτων έγκειται στο κύριο μέσο χρηματοδότησης της

ιδιωτικής πρωτοβουλίας. Τα κυριότερα μέσα είναι οι κεφαλαιαγορές (αγορά μετοχών ή εταιρικών τίτλων) και οι τράπεζες. Επίσης κύριο χαρακτηριστικό διαφορετικότητας αποτελεί η χρονική διάρκεια συνεργασίας τους με τις επιχειρήσεις. Μία μακροπρόθεσμη συνεργασία υποδηλώνει τη στενή συνεργασία και την από κοινού πορεία αμοιβαίου ενδιαφέροντος επιχείρησης και τράπεζας. Επίσης, σημαντικό πλεονέκτημα αποτελεί και η ανάληψη συμβουλευτικού ρόλου της τράπεζας προς την επιχείρηση. Αντίθετα, οι χρηματοδοτήσεις μέσω των κεφαλαιαγορών, επιβάλλουν στενά πλαίσια κινήσεων και αποσκοπούν στη ταχύτερη απόσβεση της επένδυσης τους. Με δεδομένη τη μη ισχυρή δέσμευση των επενδυτών με την επιχείρηση, σε περίπτωση δυσμενούς συγκυρίας και διαπίστωσης αδυναμίας ανταπόκρισης της επιχείρησης στις υποχρεώσεις της, η επένδυση απαξιώνεται και οι επενδυτές τις περισσότερες φορές, έχοντας αναλάβει ήδη το ρίσκο τους, σταματούν τη περαιτέρω χρηματοδότηση της με φυσική συνέπεια την χρεοκοπία της. Όπως είναι φυσικό, οι πιθανότητες χρεοκοπίας αυξάνονται καθώς η πίεση για γρήγορη απόδοση της επένδυσης, οδηγεί τη διοίκηση της επιχείρησης σε ανάληψη αποφάσεων αμφιλεγόμενου και υψηλού ρίσκου.

Βέβαια, η χρηματοδότηση μέσω τραπεζών μπορεί να έχει πλεονεκτήματα κυρίως για τις επιχειρήσεις, αλλά για τους επενδυτές και την πρωτογενή χρηματοδότηση της οικονομίας, προβάλλεται ως «ποιοτικότερη» λύση αυτή της κεφαλαιαγοράς, καθώς προβάλλονται στοιχεία όπως η διασπορά ως βασική αρχή της διαχείρισης του ρίσκου (επένδυση σε διαφορετικούς κλάδους και επιχειρήσεις) και ο ρευστοποιήσιμος χαρακτήρας της επένδυσης (τακτικά μερίσματα, άμεση ρευστοποίηση επένδυσης).

Ο Amable αναφέρεται και σε σχετική έρευνα των Allen και Gale (2000) για την επίδραση της κεφαλαιαγοράς στο οικονομικό σύστημα όπου αναφέρουν τον κίνδυνο που δημιουργούν οι ευνοϊκές αποτιμήσεις του ενεργητικού των επιχειρήσεων. Παράλληλα επισημαίνουν, ότι οι τράπεζες ως μακρόβια χρηματοοικονομικά ινστιτούτα παρέχουν προστασία των κεφαλαίων από τα συνεπαγόμενα ρίσκα των μεταβολών των οικονομικών κύκλων. Βέβαια, στις ευνοϊκές φάσεις των οικονομικών κύκλων, οι τράπεζες αποδυναμώνονται καθώς οι επενδυτές αναζητούν αυξημένες αποδόσεις στις κεφαλαιαγορές. Ο Perraton (2007) θεωρεί ότι η ανάπτυξη των κεφαλαιαγορών θεωρείται ως η κύρια αιτία για τη ραγδαία ανάπτυξη του κλάδου της «νέας οικονομίας», ενώ παράλληλα επισημαίνει ότι οι μεγάλες επιχειρήσεις, μέσω των

κεφαλαιαγορών, έχουν αυξημένες πιθανότητες άντλησης των απαραίτητων γι' αυτές κεφαλαίων. Τέλος, πρέπει να αναφέρουμε την άρρηκτη σύνδεση των κεφαλαιαγορών και του ασφαλιστικού συστήματος (κυρίως των ιδιωτικών εταιρειών). Ιδιαίτερα, σε οικονομίες της ελεύθερης αγοράς, όπου η ιδιωτική ασφάλιση έχει κυρίαρχο ρόλο, τα κεφάλαια των ασφαλιστικών εταιρειών, διοχετεύονται στις κεφαλαιαγορές, στις οποίες κατέχουν σημαντικό μερίδιο, λαμβάνοντας υπόψη το σύνολο των κεφαλαίων που επενδύονται σε αυτές.

Κεφάλαιο 3. ΣΥΓΧΡΟΝΕΣ ΜΟΡΦΕΣ ΚΑΠΙΤΑΛΙΣΤΙΚΟΥ ΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ

Βάσει των αποτελεσμάτων της έρευνας περί των μοντέλων καπιταλισμού *SSIP*, ο Amable το 2003 προχώρησε περαιτέρω την έρευνα του και κατέταξε το σύγχρονο καπιταλισμό σε πέντε διαφορετικά μοντέλα. Συναρτήσε των διαφορετικών χαρακτηριστικών και θεσμικών δομών 21 ανεπτυγμένων οικονομιών στα πεδία: α) αγορά αγαθών και υπηρεσιών, β) αγορά εργασίας, γ) χρηματοοικονομικός τομέας, δ) κοινωνική προστασία, κοινωνική μέριμνα και γενικότερα το κράτος πρόνοιας και ε) εκπαίδευση, τα πέντε μοντέλα είναι τα κάτωθι: 1. της αγοράς (Market-based economy), 2. Σοσιαλδημοκρατικό, 3. Ασιατικό, 4. Κεντροευρωπαϊκό και 5. Νοτιοευρωπαϊκό ή Μεσογειακό. Στο σημείο αυτό βέβαια πρέπει να τονίσουμε ότι η κατάταξη των χωρών στα παρακάτω μοντέλα δεν δύναται να είναι ακριβής και «δίκαιη» καθώς επιδιώχθηκε να ληφθούν υπόψη τα βασικά χαρακτηριστικά τους όπως αυτά διαμορφώνονται κατά το χρόνο αξιολόγησης τους. Είναι σαφές, ότι και οι χώρες του ίδιου μοντέλου μπορεί να έχουν διαφορετικές πολιτικές στα αξιολογούμενα πεδία. Σε γενικές γραμμές όμως, η φιλοσοφία των οικονομικών συστημάτων εντός της ίδιας κατηγορίας είναι όμοια. Επίσης, οι ακολουθούμενες πολιτικές και τα κύρια χαρακτηριστικά των εξεταζόμενων χωρών δεν έχουν αλλάξει ουσιαστικά από τις αρχές του '90, με συνέπεια τα αποτελέσματα να ανταποκρίνονται σε μεγάλο βαθμό και στη σημερινή εποχή.

3.1 ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΑΝΑΛΥΣΗΣ ΤΩΝ ΘΕΣΜΙΚΩΝ ΠΛΑΙΣΙΩΝ

Ο Amable (2003), προσδιορίζοντας τα διαφορετικά συστατικά των θεσμικών πλαισίων που ίσχυαν τη δεκαετία του '90 και ταυτίζοντας τα με επίσημους δείκτες του ΟΟΣΑ, ομαδοποίησε 21 χώρες ανά θεσμικό πλαίσιο, με κριτήριο την ταύτιση τους στα χαρακτηριστικά των θεσμικών πλαισίων. Αρχικά, θα παρουσιάσουμε συνοπτικά τη μεθοδολογία και τις ομάδες χωρών που ομαδοποιήθηκαν σε κάθε θεσμικό πλαίσιο. Βάσει της αρχικής ομαδοποίησης και αντιπαραβάλλοντας τα κοινά στοιχεία των χωρών ανάμεσα σε όλα τα θεσμικά πλαίσια προκύπτει η κατάταξη στις πέντε διαφορετικές μορφές του καπιταλιστικού συστήματος.

3.1.1 ΑΓΟΡΕΣ ΠΡΟΙΟΝΤΩΝ ΚΑΙ ΥΠΗΡΕΣΙΩΝ

Όπως έχουμε αναφέρει, η βασική διάκριση ανάμεσα στις αγορές αγαθών και υπηρεσιών, έγκειται στο βαθμό ανταγωνιστικότητας τους μέσω των χαρακτηριστικών

του θεσμικού ρυθμιστικού πλαισίου της λειτουργίας των αγορών. Το θεσμικό πλαίσιο τους στηρίζεται σε δύο βασικούς άξονες: α) τις αρχές που ρυθμίζουν την υφιστάμενη κατάσταση της αγοράς και το βαθμό συγκέντρωσης της και β) τις αρχές που ελέγχουν την επίδραση στην αγορά από εξωτερικούς παράγοντες. Αναλυτικότερα, οι αρχές που ρυθμίζουν την υφιστάμενη κατάσταση της αγοράς σχετίζονται με θέματα όπως: α) τη δραστηριοποίηση του κράτους μέσω επιχειρήσεων, είτε μέσω κατοχής είτε μέσω της άσκησης ελέγχου, β) επιβολή περιορισμών στις τιμές, γ) άδεια λειτουργίας ή εκμετάλλευσης αγαθών και υπηρεσιών σε συγκεκριμένους κλάδους, δ) επιβολή διοικητικών διαδικασιών, ύπαρξη νομικών εμποδίων και γενικότερα ύπαρξη πολύπλοκου θεσμικού γραφειοκρατικού πλαισίου που διέπει τη λειτουργία των επιχειρήσεων κ.α. Σχετικά με τις αρχές που ρυθμίζουν την επίδραση της αγοράς από εξωτερικούς παράγοντες αυτές κυρίως σχετίζονται με την ανάπτυξη εμποδίων όπως υψηλή φορολογία, δασμοί, προστατευτικοί νόμοι για τις υφιστάμενες επιχειρήσεις κ.α. Γενικά, η στάθμιση των δεδομένων ανέδειξε ότι παρά την ελαστικοποίηση του ρυθμιστικού πλαισίου της εσωτερικής λειτουργίας της αγοράς σε πολλές χώρες, οι πολιτικές προστατευτισμού έναντι εξωτερικών «απειλών» παραμένουν ενεργές, σε μικρό ή σε μεγάλο βαθμό, ανεξάρτητα αν μία οικονομία χαρακτηρίζεται ως οικονομία της αγοράς ή μη.

Σύμφωνα με τα παραπάνω, η πρώτη ομάδα χωρών αποτελείται από την Μ. Βρετανία, Η.Π.Α., Ιρλανδία και Αυστραλία και χαρακτηρίζεται από την εμπλοκή σε μικρό βαθμό του κράτους στην επιχειρηματικότητα (έλεγχος και ιδιοκτησία στις επιχειρήσεις, γραφειοκρατικά εμπόδια κ.α.) και γενικότερα από το χαλαρό ρυθμιστικό πλαίσιο της αγοράς. Οι χώρες αυτές, ταυτίζονται με τις οικονομίες της ελεύθερης αγοράς. Η δεύτερη ομάδα, αποτελείται από τις Φινλανδία, Σουηδία και Δανία, οι οποίες χαρακτηρίζονται επίσης από χαλαρό ρυθμιστικό πλαίσιο της αγοράς παράλληλα με την ύπαρξη επίβλεψης του κράτους σχετικά με τη συμπεριφορά κάθε κλάδου. Η τρίτη ομάδα αποτελείται από τη Νορβηγία και τον Καναδά, οι οποίες ασκούν έμμεσες πολιτικές προστατευτισμού του εγχώριου εμπορίου όπως επιβολή δασμών σε συγκεκριμένα προϊόντα και εμπόδια εισόδου σε συγκεκριμένους κλάδους¹³. Η τέταρτη

¹³ Η πολιτική των χωρών αυτών αν και δε συνάδει με το γενικότερο χαρακτήρα των φιλελεύθερων οικονομιών τους, έχουν να κάνουν περισσότερο με τη βάση της οικονομίας τους που σχετίζεται με την εκμετάλλευση του ορυκτού τους πλούτου (πετρέλαιο κ.α), με συνέπεια να θεωρούν τους κλάδους αυτούς ως εθνικό κεφάλαιο.

ομάδα απαρτίζεται από τις Αυστρία, Ολλανδία και Πορτογαλία, οι οποίες διατηρούν ελεγκτικούς μηχανισμούς στις νεοϊδρυθείσες επιχειρήσεις καθώς και στις μεγάλες επιχειρήσεις. Η πέμπτη ομάδα αποτελείται από τις Ελλάδα, Ισπανία, Ελβετία, Ιταλία και Ν. Κορέα, οι οποίες πέραν των ελεγκτικών μηχανισμών, εμπλέκονται στη διοίκηση και λειτουργία επιχειρήσεων ορίζοντας συγκεκριμένες διαδικασίες και ασκώντας έλεγχο. Επίσης, διατηρούν εμπόδια εισόδου σε ορισμένους κλάδους. Τέλος, η έκτη ομάδα, περιλαμβάνει τις Γαλλία, Γερμανία, Βέλγιο και Ιαπωνία, οι οποίες επιβάλλουν πολιτικές περιορισμού των εισαγωγών, ρυθμίζοντας τη συμπεριφορά των επιχειρήσεων ενώ ελέγχουν τις επιχειρήσεις για αδιαφανείς και ελλιπείς κανονιστικές και διοικητικές διαδικασίες.

3.1.2 ΑΓΟΡΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Η βασική διάκριση της αγοράς εργασίας ανάμεσα στις διάφορες οικονομίες σχετίζεται με το βαθμό ευελιξίας της. Βασικοί άξονες της αγοράς εργασίας, σε οποιαδήποτε μορφή της, είναι τρεις. Ο πρώτος είναι ο βαθμός προστασίας της εργασίας, δηλαδή κατά πόσο οι αποφάσεις για προσλήψεις και απολύσεις υλοποιούνται εύκολα και κοστίζουν λίγο καθώς και σε ποιο βαθμό προστατεύεται η εργασία και το επίπεδο αμοιβής της. Ο άξονας αυτός, αποτελεί το σημαντικότερο παράγοντα διαμόρφωσης της αγοράς εργασίας, με τις περισσότερες απόψεις να τον προτάσσουν ως τη σημαντικότερη αιτία διαμόρφωσης του ποσοστού ανεργίας¹⁴. Ο δεύτερος άξονας σχετίζεται με το επίπεδο διαπραγμάτευσης της αμοιβής και των όρων εργασίας και σε ποιο βαθμό είναι κεντροποιημένο ή μη σε συνάρτηση με τις επιχειρηματικές σχέσεις και συνεργασίες εντός της οικονομίας. Τέλος, ο τρίτος άξονας σχετίζεται με την ακολουθούμενη πολιτική του κράτους στο τομέα της απασχόλησης, καθοδηγώντας κυρίως έμμεσα το επίπεδο της.

3.1.2.1 ΒΑΘΜΟΣ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Όπως αναφέραμε και παραπάνω η προστασία της εργασίας, αποτελεί το σημαντικότερο παράγοντα ευελιξίας της αγοράς εργασίας. Τα κύρια συστατικά της ευελιξίας έγκεινται στην ορισμένου χρόνου εργασία, στο βαθμό ευκολίας απόλυσης (κυριότερο στοιχείο η

¹⁴ Π.χ. η περισσότερο ευέλικτη αγορά εργασίας στις Η.Π.Α., αντανakλάται σε χαμηλότερο ποσοστό ανεργίας σε σύγκριση με τις Ευρωπαϊκές οικονομίες που έχουν υιοθετήσει μεγαλύτερο βαθμό προστασίας της εργασίας.

περίοδος προειδοποίησης) καθώς και στη προστασία του επιπέδου της αμοιβής. Σύμφωνα με τα στοιχεία του ΟΟΣΑ τα οποία επικαλείται ο Amable, η αλλαγή στην αγορά εργασίας, προήλθε από την αύξηση των συμβάσεων ορισμένου χρόνου εργασίας παράλληλα με τη μείωση του βαθμού προστασίας της συγκεκριμένης μορφής εργασίας. Αιτιολογημένα, ο Amable (2003) στην έρευνα του θεωρεί βασικό παράγοντα διάκρισης όσον αφορά τη δομή της αγοράς εργασίας το χρονικό ορίζοντα της εργασίας (αορίστου ή ορισμένου χρόνου). Στο σημείο αυτό πρέπει να σημειωθεί ότι: α) ο βαθμός προστασίας έχει μειωθεί σε όλες τις χώρες της έρευνας, β) η κάθε χώρα είχε υιοθετήσει διαφορετικό βαθμό προστασίας της εργασίας ορισμένου χρόνου και γ) η χαλάρωση της προστασίας της εργασίας, αφορά το σύνολο της απασχόλησης, αορίστου και ορισμένου χρόνου.

Οι ομάδες που δημιουργήθηκαν εδώ είναι πέντε. Η πρώτη αποτελείται από τις ΗΠΑ, Μ. Βρετανία, Καναδάς, Αυστραλία και Ιρλανδία στις οποίες έχει καθιερωθεί ένα πολύ χαλαρό ρυθμιστικό πλαίσιο προστασίας της εργασίας, όπου οι συμβάσεις ορισμένου χρόνου κυριαρχούν, ο χρόνος προειδοποίησης απόλυσης είναι πολύ μικρός κ.α. Αντίθετα οι υπόλοιπες τέσσερις ομάδες, κατατάσσονται βάσει της αυστηρότητας του ρυθμιστικού πλαισίου (από το πιο χαλαρό στο πιο αυστηρό βαθμό) όσον αφορά την προστασία της εργασίας. Συνεπώς, η δεύτερη ομάδα αποτελείται από το Βέλγιο, Δανία και Ελβετία, η τρίτη από τη Φινλανδία, Νορβηγία, Γαλλία, Αυστρία και Ιαπωνία, η τέταρτη από την Ολλανδία, Γερμανία, Ν. Κορέα και Σουηδία και η πέμπτη από την Ελλάδα, Ισπανία, Ιταλία και Πορτογαλία. Στις ανωτέρω ομάδες και όσο προχωράμε από την πρώτη στη πέμπτη ομάδα εφαρμόζονται περιορισμοί στις απολύσεις, απολύσεις ενδεχομένων κηρύσσονται άδικες και καταχρηστικές και γενικότερα υπάρχουν διαφόρων βαθμών διαδικασίες προστασίας της εργασίας.

3.1.2.2 ΔΙΑΠΡΑΓΜΑΤΕΥΣΗ ΟΡΩΝ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΚΑΙ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΗ ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑ

Η σύνθεση του άξονα αυτού αποτελείται από τρία στοιχεία: α) τη συνεργασία επιχειρήσεων και ανθρώπινου δυναμικού, β) το επίπεδο διαπραγμάτευσης των όρων εργασίας (ύπαρξη ή μη εργατικών σωματείων και κεντρική διαπραγμάτευση με αυτά) και γ) την ισχύ των εργατικών σωματείων. Τα παραπάνω και ιδιαίτερα η ύπαρξη ισχυρών σωματείων (μέσω της μαζικής συμμετοχής των εργαζομένων σε αυτά) τα

οποία διαπραγματεύονται σε κεντρικό επίπεδο με τις επιχειρήσεις τους όρους εργασίας διαμορφώνουν σημαντικά την αγορά εργασίας.

Οι ομάδες που δημιουργήθηκαν, έχουν ως βασικό στοιχείο τους την ισχύ των εργατικών σωματείων την οποία εκμεταλλεύονται για συμφέρουσες κεντρικές συμφωνίες για τα μέλη τους, παράλληλα με το βαθμό συνεργασίας μεταξύ των επιχειρήσεων έχουν ως κάτωθι: α) Η.Π.Α., Καναδάς, Ολλανδία, Αυστραλία, Μ. Βρετανία και Ελβετία οι οποίες διακρίνονται σε μεγάλο βαθμό για τις μεμονωμένες συμφωνίες μεταξύ των εργοδοτών και των εργαζομένων, μικρή ισχύ εργατικών ενώσεων και την έλλειψη συνεργασίας μεταξύ των επιχειρήσεων σε θέματα όρων εργασίας, β) Γαλλία, Πορτογαλία, Βέλγιο, Ιταλία και Ισπανία, χώρες στις οποίες οι σχέσεις μεταξύ των εργοδοτών και των εργαζομένων συγκρούονται και το επίπεδο διαπραγμάτευσης δεν είναι σαφές και γενικό (κεντροποιημένο ή μη)¹⁵, γ) Γερμανία, Αυστρία και δευτερευόντως η Ιρλανδία, χώρες στις οποίες κυριαρχεί η συνεννόηση μεταξύ των επιχειρήσεων και των εργατικών σωματείων που έχει ως αποτέλεσμα την επίτευξη κεντρικών συμφωνιών, δ) Ιαπωνία, Νορβηγία και δευτερευόντως η Ελλάδα, όπου η συνοχή και ισχύς των εργατικών σωματείων είναι πολύ σημαντική και ε) Φινλανδία, Σουηδία, Δανία και δευτερευόντως η Κορέα. Σημειώνεται ότι οι δύο τελευταίες ομάδες, μπορούσαν να απαρτίσουν μία ομάδα, αν δεν υπήρχε μεγάλη διαφορά στα οφέλη της περιόδου ανεργίας για τους ανέργους των χωρών της πέμπτης ομάδας.

3.1.2.3 ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗΣ

Οι πολιτικές απασχόλησης, δείχνουν το βαθμό δέσμευσης κατά τον οποίο η πολιτεία παρεμβαίνει στην αγορά εργασίας για να αυξήσει την απασχόληση και ποια προγράμματα υιοθετεί ώστε να το πετύχει. Πολιτικές, όπως αύξηση της απασχόλησης μέσω ενίσχυσης των δημοσίων επενδύσεων και προσλήψεων στο δημόσιο τομέα κυρίως μέσω επιμόρφωσης ατόμων ειδικών ομάδων (βάσει ικανοτήτων, ηλικίας κ.α.), προγράμματα κατάρτισης των νέων κ.α., έχουν δραστικά αποτελέσματα στην ενίσχυση της απασχόλησης. Οι πολιτικές αυτές αποτελούν και τη βάση της διάκρισης μεταξύ των κάτωθι τεσσάρων ομάδων.

¹⁵ Στις χώρες αυτές η προστασία της εργασίας όπως αναλύσαμε στην προηγούμενη παράγραφο είναι σχετικά υψηλή

Συγκεκριμένα, η πρώτη ομάδα αποτελείται από τις: Η.Π.Α., Νορβηγία, Ελλάδα, Ελβετία, Μ. Βρετανία, Καναδάς, Αυστραλία, Κορέα, Αυστρία και Ισπανία. Στις χώρες αυτές οι πολιτικές δεν θεωρούνται αρκετά ενεργές και επαρκείς ώστε να επηρεάσουν θετικά την απασχόληση. Οι υπόλοιπες ομάδες εφαρμόζουν ενεργείς πολιτικές και διαχωρίζονται ανάλογα με το που επικεντρώνονται. Συγκεκριμένα, η δεύτερη ομάδα χωρών (Ιταλία, Πορτογαλία και Γαλλία) επικεντρώνεται στους νέους με προγράμματα κατάρτισης, επιμορφωτικά σεμινάρια κτλ. Η τρίτη ομάδα (Γερμανία, Φινλανδία, Ιρλανδία, Βέλγιο και Δανία) επικεντρώνεται σε πολιτικές επιδότησης προσλήψεων ενώ η τέταρτη ομάδα (Σουηδία και Ολλανδία) ασκεί πολιτικές επιμόρφωσης εξειδικευμένες ανά κοινωνικές ομάδες.

3.1.3 ΧΡΗΜΑΤΟΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ ΣΥΣΤΗΜΑΤΑ

Όπως επισημαίνει ο Perraton (2007), οι διαφορές των χρηματοοικονομικών συστημάτων, είναι στο κέντρο της γενικότερης συζήτησης για τα διαφορετικά μοντέλα του καπιταλισμού. Ρόλος του χρηματοοικονομικού συστήματος δεν είναι μόνο να χρηματοδοτεί με κεφαλαία επενδύσεις, αλλά παράλληλα ασκεί και έλεγχο στις επιχειρήσεις σε θέματα όπως η ιδιοκτησία, η εταιρική διακυβέρνηση κ.α. Στην έρευνα του Amable (2003), η διάκριση των χρηματοοικονομικών συστημάτων λαμβάνει παραμέτρους πέραν του γενικότερου διαχωρισμού δηλαδή αν η χρηματοδότηση των επιχειρήσεων πραγματοποιείται κυρίως μέσω των κεφαλαιαγορών είτε των τραπεζών. Βασίζεται στη πηγή των κεφαλαίων, την ανάπτυξη και τη δυναμική των χρηματιστηριακών αγορών, την εταιρική διακυβέρνηση καθώς και την ανάπτυξη των σχημάτων συγκέντρωσης «κεφαλαίου επιχειρηματικού κινδύνου»¹⁶. Ορισμένοι δείκτες, αντιπροσωπευτικοί των παραπάνω μεγεθών αποτελούν: το μέγεθος των χρηματιστηριακών αγορών συναρτήσει του ΑΕΠ, το ποσοστό των θεσμικών επενδυτών στη μετοχική σύνθεση των εταιρειών, η σύνθεση του χαρτοφυλακίου των θεσμικών επενδυτών, το μέγεθος των επενδεδυμένων “venture capital” κεφαλαίων, η

¹⁶ Ο διεθνής όρος είναι venture capital, εταιρείες που επενδύουν στο μετοχικό κεφάλαιο, αναπτυσσόμενων, καινοτόμων και μικρών επιχειρήσεων με μεγάλες προοπτικές εξέλιξης. Σκοπός των κεφαλαίων αυτών είναι η ανάπτυξη των επιχειρήσεων και η πώληση του μεριδίου τους σε επενδυτές, ώριμων επιχειρήσεων, επιδιώκοντας μεγάλη υπεραξία στην αρχική τους επένδυση.

δραστηριότητα σε συγχωνεύσεις και εξαγορές μεταξύ των επιχειρήσεων¹⁷, το συνολικό χρέος των επιχειρήσεων συναρτήσει του ΑΕΠ κ.α.

Σύμφωνα με την έρευνα, οι εξεταζόμενες χώρες διακρίθηκαν σε τέσσερις ομάδες. Η πρώτη περιλαμβάνει τις Η.Π.Α., Καναδά, Ολλανδία, Μ. Βρετανία και Αυστραλία, οι οποίες διακρίνονται από τη βαρύτητα των χρηματιστηριακών αγορών στη χρηματοδότηση των επιχειρήσεων. Συνεπώς, στις χώρες αυτές σημαντικό ρόλο διαδραματίζουν εταιρείες που επενδύουν μεγάλο μέρος των κεφαλαίων τους στις κεφαλαιαγορές, όπως συνταξιοδοτικά ταμεία και ασφαλιστικές εταιρείες. Επίσης, χαρακτηριστικά όπως η υψηλή κεφαλαιοποίηση συναρτήσει του ΑΕΠ (ενδεικτικό της βαρύτητας που δίνουν οι εταιρείες για χρηματοδότηση από τις κεφαλαιαγορές, γεγονός που συνεπάγεται και ευρεία διασπορά των μετοχών) και η υψηλή δραστηριότητα των venture capital εταιρειών, προσδίδουν σημαντική αξία στην εταιρική διακυβέρνηση. Η δεύτερη ομάδα χωρών (Βέλγιο, Δανία, Σουηδία και δευτερευόντως η Ελλάδα), διακρίνεται για το τραπεζοκεντρικό χρηματοοικονομικό σύστημα της, το οποίο όμως δεδομένης της χαμηλής δανειακής επιβάρυνσης των επιχειρήσεων, σημαντικό μέρος του ενεργητικού των τραπεζών αποτελείται από ομόλογα και μετοχές. Επίσης σημαντικά χαρακτηριστικά των χωρών είναι η υψηλή ιδιοκτησιακή συγκέντρωση των επιχειρήσεων, οι οποίες ανήκουν και διοικούνται από τις ιδρυτικές οικογένειες. Η τρίτη ομάδα (Φινλανδία, Ν. Κορέα, Νορβηγία, Ιρλανδία και Ελβετία), επίσης χαρακτηρίζεται από το τραπεζοκεντρικό σύστημα της, δεδομένης της εγχώριας ενισχυμένης τραπεζικής δραστηριότητας, ενισχυμένη και από τράπεζες του εξωτερικού. Η τέταρτη ομάδα (Γερμανία, Ιαπωνία, Αυστρία, Γαλλία, Ιταλία, Πορτογαλία και Ισπανία) αποτελεί το πλέον αντιπροσωπευτικό δείγμα του τραπεζοκεντρικού συστήματος καθώς η χρηματοδότηση των επιχειρήσεων γίνεται κυρίως από τις τράπεζες με συνέπεια ο δείκτης δανεισμού προς ΑΕΠ να διαμορφώνεται υψηλός. Παράλληλα, διαπιστώνεται και η υψηλή συμμετοχή των ασφαλιστικών εταιρειών, ως θεσμικοί επενδυτές, στη χρηματοδότηση της οικονομίας.

¹⁷ Εκτιμάται ότι ο δείκτης αυτός συμπεριλήφθηκε καθώς κατά τα έτη της έρευνας, η δραστηριότητα σε συγχωνεύσεις και εξαγορές ήταν σε έξαρση με συνέπεια σημαντικό μέρος της χρηματοδότησης των εταιρειών να γίνεται μέσω της διαδικασίας αυτής.

3.1.4 ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ

Η κοινωνική προστασία που παρέχεται σε μία κοινωνία χαρακτηρίζεται από το εύρος των αναγκών των πολιτών και σε ποιο βαθμό τις καλύπτει. Ο συνδυασμός αυτός και κατ' επέκταση το θεσμικό πλαίσιο της κοινωνικής προστασίας, είναι διαφορετικό από χώρα σε χώρα καθώς αυτό διαμορφώνεται δυναμικά και εξελίσσεται με την πάροδο του χρόνου, σχετιζόμενο παράλληλα με τις κοινωνικές διεκδικήσεις και τις εκάστοτε ανάγκες της κοινωνίας. Η κοινωνική προστασία δεν είναι κρατική αποκλειστικότητα καθώς συνεισφέρει και ο ιδιωτικός τομέας. Δεδομένης της βαρύτητας συνεισφοράς, το κριτήριο αυτό επηρεάζει σημαντικά τη διάκριση των συστημάτων κοινωνικής προστασίας των εξεταζόμενων χωρών. Επίσης παράγοντες όπως το συνταξιοδοτικό ζήτημα, το σύστημα υγείας, η επιδοματική πολιτική για τους άνεργους καθώς και άλλες ευπαθείς ομάδες και κυρίως το μέρος των δημοσίων εσόδων που διατίθεται για κοινωνική πολιτική, σταθμίζονται σημαντικά για την ομαδοποίηση των χωρών.

Οι χώρες κατατάχθηκαν σε τρεις μεγάλες ομάδες. Η πρώτη απαρτίζεται από τις Αυστραλία, Ιρλανδία, Η.Π.Α., Καναδάς, Ιαπωνία, Κορέα, Μ. Βρετανία, Ολλανδία, Ισπανία και Πορτογαλία οι οποίες συγκριτικά με το μέγεθος του ΑΕΠ, δαπανούν για κοινωνική μέριμνα χαμηλό ποσοστό δημοσίων εσόδων. Η κοινωνική μέριμνα έχει ανατεθεί κυρίως στον ιδιωτικό τομέα, ο οποίος σε μικρό ή μεγάλο βαθμό καλύπτει τις κοινωνικές ανάγκες. Η δεύτερη ομάδα χωρών περιλαμβάνει τις Σουηδία, Δανία, Νορβηγία και Φινλανδία. Οι χώρες αυτές χαρακτηρίζονται ως ιδεατές ως προς την άσκηση κοινωνικής πολιτικής και παροχών. Διατίθεται υψηλό ποσοστό δημόσιας δαπάνης, συγκριτικά με το ΑΕΠ, για κοινωνική πρόνοια με παράλληλα αυξημένη προσοχή σε κοινωνικές ομάδες με αυξημένες ανάγκες (ηλικιωμένοι, οικογένειες κ.α.). Σημειώνεται ότι στις χώρες αυτές, η υψηλή χρηματοδότηση των κοινωνικών παροχών χρηματοδοτείται από την υψηλή φορολόγηση των επιχειρήσεων και των φυσικών προσώπων. Η τρίτη ομάδα περιλαμβάνει τις: Ιταλία, Ελλάδα, Γαλλία, Γερμανία, Αυστρία, Βέλγιο και Ελβετία, χώρες οι οποίες δαπανούν σημαντικό μέρος των δημοσίων εσόδων στην κοινωνική μέριμνα. Η ομάδα αυτή βρίσκεται ανάμεσα στις δύο προηγούμενες καθώς υστερεί σημαντικά στη παροχή κοινωνικών αγαθών ως προς τις σκανδιναβικές χώρες ενώ παράλληλα υπερτερεί των φιλελεύθερων χωρών ως προς τη ποιότητα κοινωνικής πολιτικής.

3.1.5 ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

Θεωρητικά, η άμεση σύνδεση των ποιοτικών χαρακτηριστικών του εκπαιδευτικού συστήματος μιας χώρας με την οικονομική της ανάπτυξη είναι δεδομένη. Βέβαια, στην μακροοικονομία, ως εκπαίδευση δεν νοείται μόνο η εκπαίδευση πριν την έναρξη της παραγωγικής ζωής του ατόμου αλλά και η συνεχής εκπαίδευση κατά τη διάρκεια της. Συνεπώς, ιδιαίτερη βαρύτητα πρέπει να δίνεται στη διάρθρωση του συνολικού εκπαιδευτικού συστήματος μιας χώρας. Παράγοντες διαχωρισμού των εκπαιδευτικών συστημάτων μπορούν να αναφερθούν η ευρεία διασπορά και διαφοροποίηση των προγραμμάτων σπουδών, ο διαχωρισμός των προγραμμάτων σπουδών ως θεωρητικής και εφαρμοσμένης προσέγγισης, η ευελιξία και προσαρμοστικότητα του εκπαιδευτικού συστήματος, η χρηματοδότηση του συστήματος κ.α. Τέλος σημαντικός παράγοντας είναι η ανάμειξη των επιχειρήσεων στην εκπαιδευτική δραστηριότητα των εργαζομένων.

Οι Estevez et al. (2001), διαχώρισαν σε πέντε ομάδες 18 χώρες σύμφωνα με τα κοινά στοιχεία στην επαγγελματική κατάρτιση και εκπαίδευση. Η πρώτη ομάδα απαρτίζεται από τις Μ. Βρετανία, Η.Π.Α., Ν. Ζηλανδία, Αυστραλία, Ιρλανδία και Καναδάς, όπου η εκπαίδευση τους είναι σε χαμηλό σημείο. Η δεύτερη ομάδα αποτελείται από τις Δανία, Βέλγιο και Ολλανδία, όπου η εκπαίδευση πραγματοποιείται σε συνεργασία των επιχειρήσεων με τον κλάδο που ανήκουν, η τρίτη ομάδα περιέχει τις Γερμανία, Ελβετία και Αυστρία, όπου η πρακτική εξάσκηση σε επιχειρήσεις πραγματοποιείται σε συνεργασία με την βασική εκπαίδευση, η τέταρτη ομάδα, αποτελείται από τις Σουηδία, Νορβηγία και Φινλανδία στις οποίες υπάρχουν περίοδοι εκπαίδευσης σε ειδικευμένα κολλέγια για εργαζόμενους και η πέμπτη ομάδα στις οποίες συμπεριλαμβάνονται οι Ιαπωνία, Ιταλία και Γαλλία, όπου η εκπαίδευση πραγματοποιείται μεμονωμένα από τις επιχειρήσεις στο χώρο εργασίας.

Ο Amable στην έρευνα του έλαβε ως παράγοντες αξιολόγησης των εκπαιδευτικών συστημάτων αφενός την δημόσια δαπάνη για την πανεπιστημιακή εκπαίδευση, την ποσοστιαία εισαγωγή των ατόμων στη ανώτατη βαθμίδα εκπαίδευσης συγκριτικά με τους απόφοιτους της βασικής εκπαίδευσης, το ποσοστό αποφοίτησης από τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, το βαθμό διεύθυνσης της δια βίου εκπαίδευσης στη ζωή

των εργαζόμενων κ.α. Η ανάλυση των ανωτέρω καθώς και άλλων παραγόντων, διαχώρισε τις 21 χώρες του δείγματος σε τέσσερις ομάδες.

Η πρώτη ομάδα απαρτιζόμενη από τις Ιταλία, Ισπανία, Ελλάδα, Πορτογαλία και Αυστρία, χαρακτηρίζεται από το χαμηλό αριθμό πτυχιούχων ανώτατης εκπαίδευσης, ο οποίος όμως κατά τη δεκαετία του '90 και έπειτα χαρακτηρίζεται από μεγάλη συνεχή αύξηση. Σημαντικό μέρος του εργαζόμενου πληθυσμού, αποτελείται από πτυχιούχους ανώτατης βαθμίδας, με συνέπεια το μερίδιο εργαζόμενων με βασικό επίπεδο εκπαίδευσης να είναι χαμηλό. Βέβαια το παραπάνω συνεπάγεται και αυξημένο ποσοστό ανεργίας στους πτυχιούχους της ανώτατης εκπαίδευσης, οι οποίοι όμως δεδομένης της μη ανταγωνιστικότητας της αγοράς εργασίας, διατηρούν σημαντικό πλεονέκτημα έναντι αυτών της βασικής εκπαίδευσης. Η δεύτερη ομάδα χωρών (Φινλανδία, Ολλανδία, Βέλγιο, Γαλλία, Γερμανία και Ιρλανδία), χαρακτηρίζεται από ένα αποτελεσματικό δημόσιο τομέα εκπαίδευσης ο οποίος δίδει ιδιαίτερη βαρύτητα στον επαγγελματικό προσανατολισμό και αρχική κατάρτιση στο δευτεροβάθμιο επίπεδο εκπαίδευσης. Σημειώνεται ότι το φινλανδικό σύστημα έχει ακόμα ποιοτικότερα χαρακτηριστικά από αυτά των υπολοίπων πέντε χωρών. Η τρίτη ομάδα χωρών (Δανία, Σουηδία και Νορβηγία), διαθέτει ένα δυναμικά προσαρμοζόμενο ισχυρό και πολυδάπανο δημόσιο σύστημα εκπαίδευσης, το οποίο αξιολογεί συνέχεια τις ανάγκες των επιχειρήσεων παράλληλα με το ποσοστό ανεργίας και ανάλογα κατευθύνει τους μαθητές της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Τέλος, η τέταρτη ομάδα η οποία απαρτίζεται από τις Η.Π.Α., Μ. Βρετανία, Ιαπωνία, Ν. Κορέα, Αυστραλία και Καναδά, διατηρεί άνισα ισχυρή πανεπιστημιακή εκπαίδευση, συγκριτικά με τις υπόλοιπες εκπαιδευτικές βαθμίδες, για τη χρηματοδότηση της οποίας, σημαντικό ρόλο έχει η ιδιωτική πρωτοβουλία.

3.2 ΜΟΡΦΕΣ ΚΑΠΙΤΑΛΙΣΤΙΚΩΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΜΟΝΤΕΛΩΝ

Ως αποτέλεσμα της παραπάνω έρευνας και ταυτοποιώντας τα χαρακτηριστικά των θεσμικών πλαισίων της κάθε χώρας, ο Amable κατέληξε σε πέντε διαφορετικές κατηγορίες εφαρμογής μιας σύγχρονης καπιταλιστικής οικονομίας.

4.2.1 MONTELO ΤΗΣ ΑΓΟΡΑΣ

Η κατηγορία αυτή περιλαμβάνει οικονομίες με χαρακτηριστικά, όπως αυτές περιγράφηκαν στο Αγγλοσαξονικό και στο μοντέλο της ελεύθερης αγοράς (LME). Το κύριο συστατικό του μοντέλου αυτού αποτελεί η ανταγωνιστικότητα της αγοράς, η οποία έχει θετική επίδραση στο επίπεδο των τιμών. Το υψηλό επίπεδο του ανταγωνισμού σε συνδυασμό με γεγονότα όπως μία δυσμενής οικονομική συγκυρία, απουσία προστατευτικού πλαισίου διαμορφωμένου είτε από την αγορά είτε από την πολιτεία (δεν παρεμβαίνει στη λειτουργία της αγοράς), κάνει τις επιχειρήσεις ευάλωτες, νοουμένου ότι σε μία έντονα ανταγωνιστική και φιλελεύθερη οικονομία, η είσοδος νέων επιχειρήσεων δεν μπορεί να αποτραπεί. Συνεπώς, σε τέτοιες περιπτώσεις, οι επιχειρήσεις προσαρμόζονται ώστε να διατηρήσουν τη θέση τους στην αγορά με δραστικά μέσα όπως η μείωση των τιμών ή λαμβάνοντας δυσμενή μέτρα για την εργασία. Η καθιέρωση καθεστώτος ευελιξίας στην αγορά εργασίας σε πρώτη φάση και γενικότερα στη στρατηγική των επιχειρήσεων είναι βασικό στοιχείο διαμόρφωσης της ανταγωνιστικότητας, όπως αυτό επιβάλλεται από την πίεση της αγοράς και της εκάστοτε συνθήκες που επικρατούν.

Στο μοντέλο αυτό και δεδομένων της ανταγωνιστικότητας της αγοράς και του ευμετάβλητου περιβάλλοντος της, το επενδυτικό ρίσκο διαμορφώνεται σε υψηλό βαθμό, το οποίο εν μέρει αντισταθμίζεται με την ανάλογη διασπορά στους διαφορετικούς κλάδους της αγοράς. Το ρίσκο και η αντιστάθμιση του αναλαμβάνεται από ιδιώτες αλλά κυρίως θεσμικούς επενδυτές, μέσω της άντλησης χρηματοδότησης από τις κεφαλαιαγορές, η οποίοι αναμένουν την όσο το δυνατόν ταχύτερη απόδοση της επένδυσής τους. Η ταχεία απόδοση της επένδυσης επιτυγχάνεται μέσω των ευκαιριών για αξιόλογο κέρδος που δημιουργούν οι ανταγωνιστικές αγορές προϊόντων και υπηρεσιών.

Επίσης, το ευμετάβλητο πλαίσιο της αγοράς εργασίας συναρτίζει της έλλειψης κρατικής προστασίας στον τομέα αυτό και η συνεχής μεταβολή των καταναλωτικών προτιμήσεων, της σύνθεσης της αγοράς και των απαιτήσεων που απαιτεί από το ανθρώπινο δυναμικό διατηρεί το επίπεδο εκπαίδευσης σε ένα μέσο επίπεδο για το μεγαλύτερο μέρος του ανθρώπινου δυναμικού. Ένα μικρό μέρος του, υψηλού επιπέδου εκπαίδευσης και κατάρτισης, απαιτείται από την αγορά καθώς αυτό κινεί τα νήματα της

και διαμορφώνει το ανταγωνιστικό περιβάλλον της. Σύμφωνα με τον Amable, το μοντέλο αυτό ακολουθούν οι Η.Π.Α., Μ. Βρετανία, Καναδάς και Αυστραλία.

3.2.2 ΣΟΣΙΑΛΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΟ ΜΟΝΤΕΛΟ

Το σοσιαλδημοκρατικό μοντέλο στηρίζεται στη σχεδόν απόλυτη συμπληρωματικότητα των θεσμών μεταξύ τους. Η υψηλή εκπαίδευση και κατάρτιση του ανθρώπινου δυναμικού ενισχύει τη κινητικότητα στην αγορά εργασίας όχι όμως μέσω απολύσεων και περιορισμών αλλά από την ανάγκη που γεννούν η καινοτομία και η ανταγωνιστικότητα της αγοράς. Όσον αφορά την προστασία των εργαζομένων, αυτή περιορίζεται σε ενεργές πολιτικές επανεκπαίδευσης καθώς και υψηλών επιδομάτων κατά το διάστημα της ανεργίας. Η αμοιβή της εργασίας, έχει σημαντικές φορολογικές επιβαρύνσεις, απαραίτητες για το υψηλού επιπέδου κράτος πρόνοιας. Τέλος, το χρηματοοικονομικό σύστημα, κυρίως μέσω των τραπεζών, κινείται συντονισμένα παρέχοντας στις επιχειρήσεις μακροπρόθεσμα κεφάλαια με στόχο την ανάπτυξη μακροπρόθεσμων επιχειρηματικών στρατηγικών. Παράλληλα, η ανάπτυξη των κεφαλαιαγορών κατά τη δεκαετία του '90, ενόησε τη χρηματοδότηση εταιρειών της νέας τεχνολογίας, οι οποίες συνέβαλλαν σημαντικά στη οικονομική ευρωστία των σκανδιναβικών χωρών (Peratton, 2007).

Οι χώρες που εφαρμόζουν το σοσιαλδημοκρατικό μοντέλο, είναι κυρίως οι Σκανδιναβικές χώρες, ήτοι Σουηδία, Δανία και Φινλανδία. Δεν είναι τυχαίο ότι οι χώρες αυτές, ανάμεσα σε όλες τις χώρες του κόσμου, διατηρούν από τα υψηλότερα επίπεδα διαβίωσης και ευημερίας των πολιτών τους, διατηρώντας παράλληλα άριστα τα χαρακτηριστικά των κρατικών δομών τους, τόσο σε ποιοτικό όσο και σε δημοσιονομικό - νομισματικό επίπεδο.

3.2.3 ΑΣΙΑΤΙΚΟ ΜΟΝΤΕΛΟ

Το ασιατικό μοντέλο αφορά κυρίως τις οικονομίες της Ιαπωνίας και της Ν. Κορέας. Στηρίζεται στη στενή συνεργασία των μεγάλων επιχειρηματικών ομίλων που κυριαρχούν στην οικονομική δραστηριότητα των χωρών αυτών με το κράτος καθώς και με το χρηματοοικονομικό σύστημα που ευνοεί τις μακροπρόθεσμες επιχειρηματικές στρατηγικές. Το ρόλο του κράτους, όσον αφορά την πρόνοια του ανθρώπινου δυναμικού, τον έχουν αναλάβει οι επιχειρήσεις, με ενεργές πολιτικές στο τομέα της

απασχόλησης, καθώς η πολύπλευρη δραστηριότητα των επιχειρηματικών ομίλων, επιτρέπει στους εργαζόμενους να αλλάζουν ακόμα και ριζικά τομέα εργασίας, γεγονός το οποίο φροντίζει η επιχείρηση.

3.2.4 ΜΟΝΤΕΛΟ ΤΗΣ ΚΕΝΤΡΙΚΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ

Το μοντέλο αυτό ενσωματώνει κάποια χαρακτηριστικά όμοια με το σοσιαλδημοκρατικό. Σημαντική διαφορά τους αποτελεί η κοινωνική πρόνοια η οποία περιορίζεται σε πολιτικές προστασίας της εργασίας των πολιτών και όχι σε όλο το φάσμα όπως το σοσιαλδημοκρατικό μοντέλο. Το χρηματοπιστωτικό σύστημα ενεργεί με κοινή πολιτική και μακροπρόθεσμο ορίζοντα, επιτρέποντας στις επιχειρήσεις την ανάπτυξη στρατηγικών μακροχρόνιου ορίζοντα. Η αμοιβή της εργασίας διαπραγματεύεται σε κεντροποιημένο επίπεδο από τις αντίστοιχες ενώσεις εργοδοτών και εργαζομένων. Αντίθετα με το σοσιαλδημοκρατικό μοντέλο, δεν υπάρχει μεγάλη κινητικότητα των εργαζομένων, ενώ και οι ενεργητικές πολιτικές επανεκπαίδευσης δεν είναι διαδεδομένες. Το μοντέλο αυτό αποτελεί ίσως το πιο διαδεδομένο στην Ευρώπη, με μεγάλη επιτυχία στην εφαρμογή του. Οι χώρες που το ακολουθούν είναι αυτές της ηπειρωτικής Ευρώπης, ήτοι: Ελβετία, Ολλανδία, Ιρλανδία, Βέλγιο, Νορβηγία, Γερμανία, Γαλλία και Αυστρία.

3.2.5 ΜΟΝΤΕΛΟ ΝΟΤΙΑΣ ΕΥΡΩΠΗΣ – ΜΕΣΟΓΕΙΑΚΟ

Οι χώρες που το ακολουθούν στηρίζονται σε ευρείες πολιτικές προστασίας της εργασίας και λιγότερο σε παροχή ολοκληρωμένων παροχών πρόνοιας στο κοινωνικό σύνολο. Η πολιτική προστασίας της εργασίας συμπληρώνεται και από τον χαμηλό ανταγωνισμό της αγοράς ενώ ευνοϊκό στοιχείο είναι ο μακροπρόθεσμος επενδυτικός ορίζοντας του χρηματοπιστωτικού συστήματος, ο οποίος ευνοεί και «προστατεύει» τις επενδύσεις που πραγματοποιούνται. Από την άλλη, η εκπαίδευση του ανθρώπινου δυναμικού κινείται σε μέτρια επίπεδα, με συνέπεια να αποτρέπεται η στροφή της οικονομίας σε υψηλής προστιθέμενης αξίας επενδύσεις, με συνέπεια η αμοιβή της εργασίας να διαμορφώνεται σε μέτριο επίπεδο. Επίσης λόγω της ευρείας επιχειρηματικότητας του ανθρώπινου δυναμικού (σημαντική συνεισφορά στην παραγωγικότητα οι μικρές και πολύ μικρές επιχειρήσεις) και κατά συνέπεια της διασποράς του ανθρώπινου δυναμικού, είθισται οι εργαζόμενοι από επιχείρηση σε

επιχείρηση και ειδικότερα μιας μεσαίου / μεγάλου μεγέθους σε σύγκριση με μια μικρού μεγέθους, να απολαμβάνουν υψηλότερους μισθούς, οφέλη και σταθερότητα εργασίας. Οι χώρες που εντάσσονται στη κατηγορία αυτή είναι μεσογειακές ήτοι: Ιταλία, Ισπανία, Πορτογαλία και Ελλάδα.

Κεφάλαιο 4. ΘΕΣΜΙΚΗ ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΩΝ ΕΥΡΩΠΑΙΚΩΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΜΟΝΤΕΛΩΝ

Στο κεφάλαιο αυτό θα αναφερθούμε στη θεσμική εξέλιξη των καπιταλιστικών μοντέλων που εφαρμόζονται στην Ευρώπη κατά τις τελευταίες δύο δεκαετίες.

4.1 ΘΕΣΜΙΚΗ ΕΞΕΛΙΞΗ ΕΥΡΩΠΑΙΚΩΝ ΚΑΠΙΤΑΛΙΣΤΙΚΩΝ ΜΟΝΤΕΛΩΝ

4.1.1 SAPIR'S REPORT

Η διαφοροποίηση των οικονομικών ευρωπαϊκών μοντέλων, συγκριτικά με τις φιλελεύθερες οικονομίες (κυρίως αυτή των Η.Π.Α., η οποία τίθεται ως άμεσα συγκρίσιμη οικονομία), οδηγούσε πάντοτε σε μία μεταξύ τους σύγκριση. Ειδικότερα προβαλλόταν η σύγκριση με την οικονομία των Η.Π.Α., παράδειγμα σχεδόν τέλει οικονομικής φιλελευθεροποίησης. Καθώς η σύγκριση των επιδόσεων καθιστούσε υπέρτερη την οικονομία των Η.Π.Α, ο Sapir με την έκθεση του το 2003¹⁸, υπογράμμισε την αδυναμία της Ευρωπαϊκής Ένωσης να παρουσιάσει αντίστοιχες οικονομικές επιδόσεις. Επιπρόσθετα την μέτρια οικονομική απόδοση δεν την αποδίδει στις ακολουθούμενες μακροοικονομικές πολιτικές, αλλά στους ισχύοντες θεσμούς που διέπουν τα οικονομικά μοντέλα, οι οποίοι δεν κατάφεραν να ανταποκριθούν στις απαιτήσεις του μοντέρνου καπιταλισμού και ειδικότερα στις απαιτήσεις για καινοτομία και ταχεία τεχνολογική εξέλιξη.

Σύμφωνα με την προαναφερόμενη έκθεση, οι ευρωπαϊκοί οικονομικοκοινωνικοί θεσμοί θεωρούνται ιδανικοί για την περίοδο της μαζικής παραγωγής και κατανάλωσης που χρονολογείται από το τέλος του β' παγκόσμιου πολέμου έως τις αρχές της δεκαετίας του '70, καθώς οι τότε συνθήκες επέτρεπαν τη μαζική παραγωγή και την εφαρμογή υποστηρικτικών πολιτικών με σκοπό τη μαζική κατανάλωση¹⁹. Εκείνη τη περίοδο, οι ευρωπαϊκές οικονομίες διατηρούσαν συγκρίσιμο ρυθμό ανάπτυξης με εκείνο των Η.Π.Α. Επίσης, η κυριαρχία στην αγορά από μεγάλες και ισχυρές

¹⁸ Γνωστή και ως Sapir's Report.

¹⁹ Η περίοδος αυτή ονομάζεται και ως Fordist period, ως αναγνώριση προς τον H. Ford, ιδρυτή της ομώνυμης αυτοκινητοβιομηχανίας και θεμελιωτή του μοντέλου ανάπτυξης της συγκεκριμένης περιόδου. Η εποχή αυτή χαρακτηρίζεται από τη μαζική βιομηχανική παραγωγή η οποία βασίζεται στη μεταφορά εργατικού δυναμικού από τον πρωτογενή στο δευτερογενή τομέα της οικονομίας (Hall, 2007), ενώ κύριος άξονας της θεωρείται η μαζική κατανάλωση, όπου οι εργαζόμενοι ανταμείβονται σε βαθμό ικανό ώστε να έχουν τη δυνατότητα να αγοράσουν τα παραγόμενα αγαθά.

επιχειρήσεις με σταθερή αναπτυξιακή πορεία, είχε ως αποτέλεσμα τη διατήρηση μακροχρόνιων σχέσεων μεταξύ των εταιρειών και του ανθρώπινου δυναμικού τους.

Τις τελευταίες δύο δεκαετίες, όπου έχει ενταθεί σημαντικά η ανταγωνιστικότητα, οι επιχειρήσεις και κατά συνέπεια οι εθνικές οικονομίες λειτουργούν σε ένα παγκοσμιοποιημένο περιβάλλον, το παραπάνω σύστημα δεν μπορεί να λειτουργήσει αποτελεσματικά. Η έκθεση αναφέρει ότι η Ευρώπη για να προσαρμοστεί στο νέο οικονομικό περιβάλλον πρέπει να δώσει μεγαλύτερη έμφαση στη τεχνολογική εξέλιξη, η οποία θα προκύψει μέσω της βελτίωσης της ανταγωνιστικότητας των αγορών (ιδιαίτερη έμφαση δίδεται στην ανάγκη λειτουργικής εφαρμογής της κοινής αγοράς). Κατά συνέπεια, οι επιχειρήσεις θα πρέπει να εγκαταλείψουν το μοντέλο της πλήρους καθετοποίησης, εστιάζοντας σε μερικά στάδια της παραγωγής όπου μπορούν να διατηρήσουν το συγκριτικό τους πλεονέκτημα. Παράλληλα θα πρέπει να ευνοήσουν την κινητικότητα των εργαζομένων, να ενισχύσουν την εκπαίδευση – κατάρτιση τους και να απευθυνθούν στις κεφαλαιαγορές για άντληση κεφαλαίων. Επίσης σημαντικό είναι να προωθήσουν επενδύσεις προς το πεδίο της έρευνας. Στο μακροοικονομικό πεδίο, ο Sapir (2003) θεωρεί το Πρόγραμμα Σταθερότητας και Ανάπτυξης που εφαρμοζόταν στην Ευρωπαϊκή Ένωση αντιαναπτυξιακό και αναφέρεται στην ανάγκη βελτίωσης του μακροοικονομικού πλαισίου ώστε να προωθηθούν αναπτυξιακές πολιτικές. Στο πλαίσιο αυτό επιβάλλεται η αναδιάρθρωση και η ενίσχυση των ταμείων συνοχής, η ανάπτυξη διαρθρωτικών κοινωνικών πολιτικών (πχ. κατάρτισης και επανεκπαίδευσης) καθώς και η μεγέθυνση του κοινοτικού προϋπολογισμού (Pelkmans and Casey, 2004). Γενικότερα οι προτάσεις του Sapir, όσον αφορά τις επιχειρήσεις, τείνουν στην υιοθέτηση της έννοιας του ανταγωνισμού σε όλους τους θεσμούς, χαρακτηριστικά παρόμοια με αυτά που απαντώνται στις φιλελεύθερες οικονομίες. Παράλληλα, σε μακροοικονομικό επίπεδο δίδεται έμφαση στην αναγκαιότητα εξάλειψης των οικονομικών ανισοτήτων μεταξύ των χωρών της Ε.Ε μέσω της αναδιάρθρωσης των κοινοτικών προγραμμάτων και της ενίσχυσης των κοινοτικών ταμείων.

Όπως αναφέρει ο Amable (2003), το συμπέρασμα της έκθεσης του Sapir προς την Ευρωπαϊκή Επιτροπή ήταν ότι το μοντέλο των Ευρωπαϊκών οικονομιών (κυρίως των κεντρικών και νότιων χωρών) έχει εισέλθει σε περίοδο παρακμής προκαλώντας

παράλληλα ζημιά στα μεγέθη των Ευρωπαϊκών οικονομιών και επηρεάζοντας αρνητικά την ανάπτυξη και την καινοτομία. Σύμφωνα με τον Sapir (2006), η Ευρωπαϊκή Ένωση αποτελείται από οικονομίες με διαφορετικά χαρακτηριστικά, με συνέπεια το λεγόμενο ευρωπαϊκό κοινωνικό μοντέλο, να μην υφίσταται. Οι διαφορετικές οικονομίες αποδίδουν επίσης διαφορετικά και σίγουρα όχι αποτελεσματικά, με συνέπεια το 90% των οικονομιών της Ε.Ε. να αποτελείται από μη αποτελεσματικές οικονομίες, οι οποίες αποδίδουν μόλις το 75% του ΑΕΠ της Ε.Ε. Ως λύση στην υποαπόδοση των οικονομιών της Ευρωπαϊκής Ένωσης προτείνει την πλήρη εφαρμογή της ενιαίας κοινής αγοράς. Ενδιάμεσα και πρακτικά βήματα όπως η επέκταση του χρηματοοικονομικού τομέα, μέσω της δημιουργίας νέων υπηρεσιών, η χαλάρωση του θεσμικού πλαισίου του χρηματοοικονομικού τομέα, η προσέλκυση νέων επιχειρήσεων στο επιχειρηματικό σκηνικό, η χαλάρωση του πλαισίου απασχόλησης καθώς και άλλες πολιτικές αποτελούν ικανές μεταρρυθμίσεις προς την κοινή αγορά και την προσέγγιση του οικονομικού μοντέλου των Η.Π.Α.

Όπως φαίνεται από τα παραπάνω, οι πολιτικές που προτείνει ο Sapir, τείνουν προς την κατεύθυνση αλλαγής των οικονομικών μοντέλων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, πλησιάζοντας παράλληλα το μοντέλο των Η.Π.Α. Παράλληλα επισημαίνει τις κοινωνικές επιπτώσεις που μπορεί να έχει μία τέτοια αλλαγή στις Ευρωπαϊκές οικονομίες, ανησυχίες τις οποίες συμμαρτίζεται και η Ευρωπαϊκή Επιτροπή η οποία πιστεύει ότι η απελευθέρωση της αγοράς εργασίας (κρίσιμη παράμετρος της θεσμικής αλλαγής στα πλαίσια αλλαγής του οικονομικού μοντέλου) θα αυξηθούν οι κοινωνικές ανισότητες και θα απειληθεί η κοινωνική συνοχή.

4.1.2 ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΟΥ ΕΥΡΥΤΕΡΟΥ ΕΥΡΩΠΑΙΚΟΥ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΥ ΜΟΝΤΕΛΟΥ ΚΑΙ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΟΥ

Όπως αναφέραμε και παραπάνω, λόγω της υστέρησης του ευρωπαϊκού μοντέλου, οι θεσμοί του τέθηκαν εν αμφιβόλω. Συνοπτικά, η υστέρηση οφειλόταν στην αυστηρότητα του θεσμικού πλαισίου της αγοράς εργασίας, το οποίο δεν επέτρεπε τις κατά καιρούς αναγκαίες προσαρμογές και αποτελούσε σημαντικότατο αρνητικό συντελεστή της ανεργίας. Παράλληλα η εκτεταμένη κοινωνική πολιτική επέβαλλε την ανάγκη για αυξημένους φόρους με αποτέλεσμα τη μη αποτελεσματική ανταγωνιστικότητα της αγοράς. Τέλος, η αυστηρότητα του χρηματοπιστωτικού

συστήματος ως προς τη χρηματοδότηση νέων ή μικρών επιχειρήσεων (συνήθως καινοτόμων) θεωρείται ως σημαντική τροχοπέδη της ανάπτυξης. Ο Amable (2003), αναφέρει ότι οι μόνες ευρωπαϊκές χώρες που είχαν καλή οικονομική απόδοση, ήταν αυτές που ξέφυγαν από το κεντροευρωπαϊκό μοντέλο και υιοθέτησαν θεσμούς βασισμένους σε μεγάλο βαθμό στο φιλελεύθερο οικονομικό μοντέλο.

Όπως είναι προφανές από τα παραπάνω, οι κύριοι μη αποτελεσματικοί παράγοντες του ευρωπαϊκού μοντέλου είναι δύο: α) το θεσμικό πλαίσιο της αγοράς εργασίας σε συνάρτηση με το ευρύτερο κοινωνικό θεσμικό πλαίσιο και β) η φύση του χρηματοοικονομικού συστήματος. Συνεπώς, όσο κατά τις τελευταίες δύο δεκαετίες εντεινόταν η πίεση για αποτελεσματικότητα των κρατών σε δημοσιονομικό επίπεδο παράλληλα με αυστηρή νομισματική πολιτική, οι ευρωπαϊκές οικονομίες, εντασσόμενες πλέον και σε ένα μηχανισμό κοινών πολιτικών και μετέπειτα κοινής νομισματικής πολιτικής, τέθηκαν στο επίκεντρο της πίεσης για μεταρρυθμιστικές αλλαγές. Η πίεση αυτή έλαβε και θεσμική μορφή στο πλαίσιο της Ε.Ε. μέσω της υιοθέτησης κοινής νομισματικής πολιτικής (βλ. Μηχανισμός Συναλλαγματικών Ισοτιμιών και μετέπειτα η Ο.Ν.Ε.), πλαίσιο που επιβάλλει ισοσκελισμένους προϋπολογισμούς, κοινό νόμισμα, ενιαία νομισματική πολιτική κ.α. Προς την κατεύθυνση αυτή, και λαμβάνοντας υπόψη ότι η σημαντική συμμετοχή του κράτους στην οικονομική δραστηριότητα αποτελεί τροχοπέδη για την εφαρμογή των περιοριστικών πολιτικών, κρίθηκε αναγκαία η προσέγγιση του ευρωπαϊκού μοντέλου με το νεοφιλελεύθερο, όπου η ιδιωτική πρωτοβουλία διαμορφώνει σε συντριπτικό βαθμό την οικονομική δραστηριότητα.

Ευνόητο είναι ότι η αλλαγή επιχειρήθηκε με τον προβλεπόμενο τρόπο, ήτοι μέσω της πολιτικής βούλησης των ευρωπαϊκών πολιτικών αρχών. Την αρχή έκανε η Μ. Thatcher τη δεκαετία του '80 στη Μ. Βρετανία όπου επιχειρήθηκε ριζική αναδιαμόρφωση των υφιστάμενων θεσμικών πλαισίων. Παρά τα επιτυχημένα αποτελέσματα όπως απέδειξε η μελλοντική πορεία της οικονομίας της, το παράδειγμα της Μ. Βρετανίας δεν ακολούθησε καμία ευρωπαϊκή οικονομία. Σε αντίθεση με την ακολουθούμενη πολιτική στην Μ. Βρετανία, επιχειρήθηκε μία προσπάθεια δημιουργίας μίας νέας εκδοχής ευρωπαϊκού καπιταλισμού, μία σοσιαλιστική οικονομία της αγοράς όπως την αναφέρει ο Amable (2003), περισσότερο στηριζόμενη στους ευρωπαϊκούς θεσμούς και λιγότερο στους εθνικούς. Η προσπάθεια αυτή επιχειρήθηκε να προωθηθεί

μέσω των πακέτων Delors²⁰, μη σημειώνοντας ιδιαίτερη επιτυχία και αποτελέσματα λόγω της μη πολιτικής στήριξης από τις συντηρητικές ευρωπαϊκές κυβερνήσεις.

Η γενικότερη δυσαρέσκεια για την οικονομική υστέρηση των ευρωπαϊκών οικονομιών, εκδηλώθηκε μέσω της επικράτησης κεντροαριστερών πολιτικών κομμάτων στις εθνικές εκλογές μεγάλων οικονομιών, όπως της Αγγλίας με τον T. Blair, της Ιταλίας με τον R. Prodi, της Γερμανίας με τον G. Schroder. Αξιοσημείωτο είναι ότι η πολιτική ατζέντα των παραπάνω ηγετών περιελάμβανε πολιτικές οι οποίες απείχαν από τις παραδοσιακές του κεντροευρωπαϊκού μοντέλου και θεσμικές μεταρρυθμίσεις φιλελεύθερης κατεύθυνσης. Η υιοθέτηση των πολιτικών αυτών και γενικότερα η σύγκλιση του ευρωπαϊκού προς το φιλελεύθερο μοντέλο, ονομάστηκε ως «Τρίτος Δρόμος» / “Third Way”. Η ονομασία αυτή παραπέμπει στην αλλαγή πολιτικής και στην προώθηση θεσμικών μεταρρυθμίσεων που υιοθέτησαν μερικές εκ των ευρωπαϊκών κυβερνήσεων. Η ονομασία του παραπέμπει στην εναλλακτική μετριοπαθή τάση, ανάμεσα στο ευρωπαϊκό κοινωνικό μοντέλο και στο φιλελεύθερο μοντέλο των Η.Π.Α.

Βέβαια δεν πρέπει να παραγνωρίζεται το γεγονός ότι η αλλαγή αυτή «επιβλήθηκε» από την παγκοσμιοποίηση των αγορών η οποία άρχισε να πιέζει τις ευρωπαϊκές οικονομίες ώστε να γίνουν πιο ανταγωνιστικές και να ομογενοποιηθούν οι θεσμοί και τα χαρακτηριστικά τους με αυτά των φιλελεύθερων οικονομιών, όπου η ανταγωνιστικότητα και οι χρηματοπιστωτικές αγορές είναι κρίσιμοι παράγοντες. Η παγκοσμιοποίηση των αγορών, έχοντας ως μοναδικό στόχο το κέρδος, αλλοιώνει τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά κάθε οικονομίας, καθώς «επιβάλλει» τη μεταφορά επιχειρήσεων από τη μία χώρα σε άλλη με αντάλλαγμα το χαμηλότερο κόστος παραγωγής και λειτουργίας, χαμηλότερη φορολογία και γενικότερα ευνοϊκότερο επιχειρηματικό περιβάλλον απαλλαγμένο από το ρυθμιστικό πλαίσιο το οποίο μπορεί να την περιορίζει εντός της χώρας της.

Ο Amable (2003) αναφέρεται και στη έρευνα του Wren, ο οποίος παρουσιάζει το τριπλό δίλλημα που αντιμετωπίζουν τα ευρωπαϊκά μοντέλα, όσον αφορά τρεις κατευθύνσεις: α) πολιτική για την αύξηση της απασχόλησης, β) την αναδιανομή του εισοδήματος και γ) τη δημόσια δαπάνη. Σύμφωνα με τον Wren, μόνο δύο από τα τρία

²⁰ Επενδυτικά προγράμματα της Ε.Ε., για τον εκσυγχρονισμό των δικτύων μεταφοράς, τηλεπικοινωνιών, ενέργειας κ.α., συγχρηματοδοτούμενα από κοινού από τον προϋπολογισμό της Ε.Ε. και ιδιωτικά κεφάλαια, στοχεύοντας στη δημιουργία νέων θέσεων εργασίας και στήριξη της ανάπτυξης.

μπορούν να τηρούνται ταυτόχρονα, και όχι κατ' ανάγκη ο ίδιος συνδυασμός. Ένα σοσιαλδημοκρατικό μοντέλο, επιλέγει την αναδιανομή του εισοδήματος και τη δημιουργία νέων θέσεων εργασίας, εις βάρος της δημόσιας δαπάνης. Το κεντροευρωπαϊκό μοντέλο επιλέγει την αναδιανομή του εισοδήματος, παράλληλα με τη συγκράτηση της δημόσιας δαπάνης, περιορίζοντας σημαντικά τις πολιτικές δημιουργίας θέσεων εργασίας, ενώ το νεοφιλελεύθερο μοντέλο, επιλέγει την μη αναδιανομή του εισοδήματος, ευνοώντας την ανάπτυξη θέσεων εργασίας (μέσω φιλικών προς τις επενδύσεις εργασιακών συνθηκών) παράλληλα με συγκράτηση των δημοσίων δαπανών. Κατά τη δεκαετία του '90, οι κεντροευρωπαϊκές χώρες επέλεξαν το νεοφιλελεύθερο συνδυασμό, με το επίπεδο της ανεργίας να διατηρείται σε υψηλό επίπεδο, επιλογή η οποία «επιβλήθηκε» από τις συνθήκες που ρύθμιζαν τη λειτουργία της Ε.Ε.²¹, οι οποίες περιόριζαν τη δυνατότητα άσκησης επεκτατικής δημοσιονομικής πολιτικής μέσω του περιορισμού διαμόρφωσης δημοσιονομικού ελλείμματος μικρότερο του 3%.

Όπως αναφέραμε, το μοντέλο του «τρίτου δρόμου» που ακολουθήθηκε, τοποθετείται ανάμεσα στο σοσιαλδημοκρατικό μοντέλο και σε αυτό της οικονομίας της αγοράς / φιλελεύθερο, ενώ από πολιτικής άποψης στο χώρο της κεντροαριστεράς. Σύμφωνα με τον Amable (2003), οι κύριοι άξονες της οικονομικής πολιτικής περιγράφονται ως κάτωθι: α) η λειτουργία της αγοράς, κυριαρχείται από την ενδογενή θεωρία ανάπτυξης, η οποία βασίζεται περισσότερο στον ανθρώπινο συντελεστή, β) η αγορά θεωρείται μακροπρόθεσμα σταθερή και πρέπει να αποφεύγονται οι δημοσιονομικές παρεμβάσεις. Επίσης, οι χρηματιστηριακές αγορές εκφράζουν τις προσδοκίες των επενδυτών αντανακλών τη σταθερότητα και την αξιοπιστία του συνόλου της οικονομίας, γ) η νομισματική πολιτική πρέπει να λειτουργεί ανεξάρτητη από τη δημοσιονομική πολιτική, να ασκείται έχοντας ως βασικό στόχο την καταπολέμηση του πληθωρισμού, δ) αναγνωρίζεται το φαινόμενο NAIURU²², ήτοι ο πληθωρισμός αυξάνεται έως ένα συγκεκριμένο επίπεδο ανεργίας, ε) σε μεσομακροπρόθεσμο χρονικό διάστημα και πιο συγκεκριμένα σε μία ολόκληρη περιодικότητα του οικονομικού κύκλου, ο προϋπολογισμός πρέπει να διαμορφώνεται ισορροπημένος, στ) η λειτουργία της αγοράς περιλαμβάνει και αποτυχίες, δεδομένου της ύπαρξης στοιχείων όπως ο ανταγωνισμός,

²¹ Οι συνθήκες αυτές είναι του Μάαστριχτ (1992) και του Άμστερνταμ (1997).

²² Ο όρος NAIURU αποτελεί το ακρωνύμιο των λέξεων *Non-Accelerating Inflation Rate of Unemployment*.

τα εξωτερικά οικονομικά αλλά και άλλης φύσεως σοκ, δημόσια αγαθά κ.α., ζ) η κατανομή του εισοδήματος είναι άνιση καθώς σε αυτή εμπεριέχονται και τα κίνητρα της εργασίας, όπως ώρες, αποδοτικότητα κ.α. - παρά ταύτα, θα γίνεται έως κάποιο βαθμό ανακατανομή εισοδήματος μέσω της φορολογίας και άλλων κοινωνικών πολιτικών και η) οι πολιτικές πρέπει να προσαρμόζονται και να ευνοούν το γενικότερο οικονομικό περιβάλλον καθώς μονωμένες πολιτικές σε μεμονωμένους τομείς δεν είναι αποτελεσματικές.

Σύμφωνα με τους παραπάνω άξονες, το μοντέλο του τρίτου δρόμου έχει επηρεαστεί κυρίως από το αντίστοιχο της αγοράς και τη Κευνσιανή θεωρία και δευτερευόντως από το σοσιαλδημοκρατικό μοντέλο. Περισσότερο ομοιάζει με παραλλαγή του φιλελεύθερου οικονομικού μοντέλου, η οποία δημιουργήθηκε με σκοπό οι ευρωπαϊκές οικονομίες να ξεπεράσουν τα εγγενή προβλήματα του μοντέλου της Κεντρικής Ευρώπης, σε ένα παγκοσμιοποιημένο περιβάλλον. Όπως αναφέραμε, κύριοι στόχοι του νέου μοντέλου αποτελούσαν το θεσμικό πλαίσιο της αγοράς εργασίας σε συνδυασμό με αυτό της κοινωνικής προστασίας και το χρηματοοικονομικό σύστημα.

4.1.2.1 ΘΕΣΜΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ – ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ

Η έμμεση πίεση που ασκούσε στις ευρωπαϊκές οικονομίες η συνθήκη του Μάαστριχτ και η συνεπαγόμενη περιοριστική πολιτική για την συγκράτηση του πληθωρισμού και των δημοσιονομικών ελλειμμάτων, δεν ευνοούσε το έως τότε θεσμικό πλαίσιο σε θέματα πρόνοιας και εργασίας. Συνεπώς, ήταν απαραίτητη η επαναδιαπραγμάτευση του θεσμικού πλαισίου από τους κοινωνικούς φορείς (επιχειρήσεις και ανθρώπινο δυναμικό) και τις κυβερνήσεις. Σύμφωνα με τον Amable (2003), έρευνες έδειχναν ότι η τριπλή συνεισφορά των κοινωνικών φορέων και του κράτους ως προς την παρεχόμενη κοινωνική πρόνοια, ήταν σε μεγαλύτερο βαθμό αναγκαία να γίνει στις χώρες με υψηλό δημόσιο χρέος και υψηλό πληθωρισμό.

Επίσης, ενόψει της νομισματικής ενοποίησης, η περιοριστική πολιτική θα είχε σημαντικές επιπτώσεις στις παροχές της κοινωνικής πρόνοιας. Στοιχεία όπως: α) η γήρανση του πληθυσμού παράλληλα με την αύξηση του προσδόκιμου ζωής, β) η στασιμότητα της οικονομίας παράλληλα με την αποβιομηχανοποίηση της και η συνεπαγόμενη αύξηση της ανεργίας μαζί με τις κοινωνικές παροχές που τη συνοδεύουν,

επιβάρυναν σημαντικά τη δαπάνη των κυβερνήσεων για ανάγκες πρόνοιας. Παρά τα παραπάνω, και όπως αναφέρει ο Amable (2003), η μεταρρύθμιση του κοινωνικού κράτους στις ευρωπαϊκές οικονομίες, δεν ήταν η αναμενόμενη, με εξαίρεση την Ολλανδία. Η Γαλλία και η Γερμανία, τα αντιπροσωπευτικότερα δείγματα του μοντέλου της κεντρικής Ευρώπης, δεν κατέφεραν να προχωρήσουν σε σημαντικές μεταρρυθμίσεις, καθώς οι αντιδράσεις των συνδικάτων ήταν μεγάλες.

Αναφορικά με το ρυθμιστικό πλαίσιο της αγοράς εργασίας, και σχετικά με τον κυριότερο παράγοντα της, ήτοι τη κεντροποιημένη ή μη διαπραγματεύση, αναφέρουμε ότι η βασική επιδίωξη σχετιζόταν με τη χαλάρωση των θεσμών που θα ευνοούσε την ευελιξία της αγοράς εργασίας.

4.1.2.2 ΧΡΗΜΑΤΟΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ

Το χρηματοοικονομικό σύστημα του ευρωπαϊκού μοντέλου, συμπεριλαμβανομένου και του μεσογειακού, θεωρείτο ως ένα σύστημα στηριζόμενο στη διαμεσολάβηση του τραπεζικού τομέα, ο οποίος είχε σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση της στρατηγικής των επιχειρήσεων, μέσω ενεργητικής στήριξης της επενδυτικής δραστηριότητας σε μακροπρόθεσμη βάση. Με σκοπό την ανάδειξη των κεφαλαιαγορών ως σημαντικό μέσο χρηματοδότησης της επιχειρηματικής δραστηριότητας, το 1997, σε ένα Green Paper²³ παρουσιάστηκαν προτάσεις που σχετιζόνταν με τη διοχέτευση κεφαλαίων από τα συνταξιοδοτικά ταμεία προς τις χρηματιστηριακές αγορές. Παράλληλα με την ολοένα και μεγαλύτερη διείσδυση της ιδιωτικής ασφάλισης, ο ρόλος των χρηματιστηριακών αγορών, μέσω των αυξημένων κεφαλαίων που θα εισέρεαν σε αυτές, θα γινόταν όλο και πιο σημαντικός.

Η προσέγγιση του χρηματοοικονομικού συστήματος προς αυτό της οικονομίας της αγοράς, είχε ως αποτέλεσμα τη διαμόρφωση ενός υβριδικού συστήματος, με ενεργό ρόλο και των δύο παραγόντων, αγορών και τραπεζών. Αφενός η μείωση του μεριδίου των τραπεζών ως προς τις χρηματοδοτήσεις²⁴ και αφετέρου η διεύρυνση του ρόλου των

²³ Έκθεση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής της Ε.Ε., όπου παρουσιάζονται ιδέες και προτείνονται λύσεις για κάποια θέματα, βάσει του οποίου γίνονται μετέπειτα συζητήσεις και προτάσεις, ώστε να πάρει επίσημη μορφή νόμου, οδηγίας κ.α.

²⁴ Τη μείωση της δραστηριότητας τους στο τομέα των χρηματοδοτήσεων, την αντικατέστησαν σε μεγαλύτερο βαθμό με τη διείσδυση τους στους υπόλοιπους κλάδους του χρηματοοικονομικού τομέα (επενδύσεις, διενέργεια συναλλαγών στις αγορές, συμβουλευτικές υπηρεσίες κ.α.)

χρηματιστηριακών αγορών. Βέβαια, πρέπει να επισημάνουμε ότι η διαδικασία της αλλαγής, αποτελεί και αλλαγή της πολιτικής βούλησης, καθώς οι κυβερνήσεις προχώρησαν σε ισχυροποίηση του θεσμικού πλαισίου των αγορών για τη διαφάνεια των συναλλαγών, τη προστασία των επενδυτών, τη προσέλκυση κεφαλαίων, τη δημιουργία εταιρειών διαχείρισης τους κ.α.

Κεφάλαιο 5. ΜΑΚΡΟΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑ ΕΥΡΩΠΑΙΚΩΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΜΟΝΤΕΛΩΝ

Σκοπός του κεφαλαίου αποτελεί η εξαγωγή πρακτικών συμπερασμάτων ως προς τη συμπεριφορά των διαφορετικών ευρωπαϊκών οικονομικών μοντέλων, μέσω της εξέλιξης βασικών μακροοικονομικών μεγεθών τους. Μέσω των μεγεθών αυτών αναδεικνύονται τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά κάθε ανεπτυγμένης ευρωπαϊκής χώρας, τόσο από οικονομικής πλευράς (βλ. λειτουργία αγοράς αγαθών και υπηρεσιών, εργασίας) αλλά και κοινωνικής, ήτοι σε ποιο βαθμό το οικονομικό σύστημα μέσω του κράτους παρέχει στη κοινωνία τα απαραίτητα κοινωνικά αγαθά (εκπαίδευση, κοινωνική προστασία, υγεία κ.α.).

Η μελέτη μας θα εξετάσει τα μεγέθη χωρών κατά τη περασμένη δεκαετία, ήτοι από το 2001 και έπειτα. Η επιλογή της χρονικής περιόδου, από τη μία έχει να κάνει αφ' ενός με το να επιβεβαιώσουμε (όσο αυτό είναι δυνατό και «θεμιτό») τα ευρήματα της έρευνας του Amable (2003) η οποία είχε στηριχθεί στη κοινή διαμόρφωση των θεσμικών πλαισίων των χωρών του κάθε μοντέλου κατά τη δεκαετία του '90 και αφ' ετέρου το γεγονός της έντονης διακύμανσης και εναλλαγής από πλευράς οικονομικών κύκλων κατά τη προηγούμενη δεκαετία καθώς περιλάμβανε δύο τελείως διαφορετικές περιόδους. Η πρώτη περίοδος αντιστοιχεί στα έτη 2001-2007, όπου υπήρχε υπερβολικά διαθέσιμη ρευστότητα στο χρηματοοικονομικό σύστημα άρα η χρηματοδότηση της οικονομίας ήταν πολύ εύκολη και η δεύτερη περίοδος, από το 2008 και έπειτα οπότε η διαθέσιμη ρευστότητα, ιδιαίτερα στον ιδιωτικό τομέα, περιορίστηκε στο μικρότερο δυνατό βαθμό, με συνέπεια ο δημόσιος τομέας να αναλάβει βάρη όπως πχ. διάσωση του τραπεζικού τομέα, υψηλότερες κοινωνικές δαπάνες κ.α.

Εκ του συνόλου των χωρών του δείγματος της έρευνας του Amable, επελέγησαν μόνο οι Ευρωπαϊκές χώρες και αποκλείστηκαν οι χώρες του ασιατικού μοντέλου καθώς και οι Η.Π.Α., Καναδάς και Αυστραλία εκ του μοντέλου της αγοράς. Συνεπώς, οι εξεταζόμενες χώρες είναι οι κάτωθι:

α) Κεντροευρωπαϊκό μοντέλο: Γερμανία, Γαλλία, Αυστρία, Βέλγιο, Ολλανδία, Νορβηγία, Βέλγιο και Ελβετία.

β) Σοσιαλδημοκρατικό μοντέλο: Σουηδία, Δανία και Φινλανδία

γ) Μεσογειακό μοντέλο: Ιταλία, Ισπανία, Πορτογαλία και Ελλάδα

δ) Μοντέλο της αγοράς: Μ. Βρετανία.

Πριν την εξέταση των χωρών με βάση τα θεσμικά πλαίσια που προτείνει ο Amable, θα εξετάσουμε τη πορεία των ανωτέρω οικονομιών – μοντέλων, βάσει ενός σύνθετου δείκτη ευαισθησίας όπως αυτός παρουσιάζεται και εφαρμόζεται σε δημοσιευμένη έρευνα (Tridico, 2011).

5.1 ΣΥΝΘΕΤΟΣ ΔΕΙΚΤΗΣ ΕΥΑΙΣΘΗΣΙΑΣ²⁵

Αποτελεί αποτέλεσμα του συνδυασμού (μέσος αριθμητικός) τεσσάρων άκρως αντιπροσωπευτικών δεικτών μακροοικονομικών μεγεθών οι οποίοι συνδυαστικά σε μεγάλο βαθμό περιγράφουν το επίπεδο μιας οικονομίας. Οι δείκτες αυτοί είναι: α) το δημοσιονομικό έλλειμμα / πλεόνασμα, β) το ποσοστό ανεργίας, γ) το έλλειμμα του ισοζυγίου πληρωμών και δ) τη μεταβολή του Α.Ε.Π.²⁶ Ο δείκτης επινοήθηκε από τον Tridico P., (2011), σε μελέτη συγκρισιμότητας του καπιταλιστικού μοντέλου της Ευρώπης (ευρωπαϊκό κοινωνικό μοντέλο) και του μοντέλου των Η.Π.Α., συγκρίνοντας κατ' επέκταση τις αντίστοιχες οικονομίες κατά τη πρόσφατη χρηματοοικονομική κρίση, θέλοντας να διαπιστώσει το βαθμό ευαισθησίας των αντίστοιχων οικονομιών σε συνθήκες κρίσης. Κριτήριο αξιολόγησης του δείκτη ευαισθησίας αποτελεί το αριθμητικό μέγεθος του δείκτη, ήτοι όσο υψηλότερος ο δείκτης τόσο αποτελεσματικότερη σε αρνητικές μακροοικονομικές μεταβολές θεωρείται μία οικονομία. Παρακάτω εφαρμόζοντας τον δείκτη ευαισθησίας του Tridico σε όλες τις εξεταζόμενες ευρωπαϊκές χώρες θα παρατηρήσουμε κατά πόσο η ομαδοποίηση των οικονομιών ανά μοντέλο έχει εφαρμογή στον δείκτη ευαισθησίας δηλαδή κατά πόσο οι οικονομίες των χωρών κάθε μοντέλου έχουν παράλληλη πορεία. Επίσης θα παρατηρήσουμε και ποια ομάδα χωρών είχε την αποτελεσματικότερη συμπεριφορά καθ' όλη την εξεταζόμενη περίοδο.

5.1.1 ΚΕΝΤΡΟΕΥΡΩΠΑΙΚΟ ΜΟΝΤΕΛΟ

Οι οικονομίες των χωρών του κεντροευρωπαϊκού μοντέλου ακολουθούν μία παράλληλη πορεία καθ' όλη τη διάρκεια της περιόδου σύμφωνα με τις επικρατούσες

²⁵ Synthetic Vulnerability Index (Tridico, 2011)

²⁶ Οι δείκτες παρουσιάζονται αναλυτικά στο Παράρτημα (Πίνακες / Γραφήματα I – V)

διεθνείς οικονομικές συνθήκες, ήτοι σταθερή πορεία έως τη διετία καμπής 2007-2008 (αρχή της διεθνούς συστημικής κρίσης) και κατόπιν αργή σταθερή βελτίωση έως σήμερα. Εξάιρεση αποτελεί η Νορβηγία, η οποία στηριζόμενη στις πλούσιες πλουτοπαραγωγικές πηγές της και εκμεταλλευόμενη τη περασμένη δεκαετία²⁷, κατάφερε να βελτιώνει συνεχώς την αποτελεσματικότητα της οικονομίας της. Στο σημείο αυτό πρέπει να τονίσουμε ότι αν και η μεγέθυνση της Νορβηγικής οικονομίας είχε σταθερά χαμηλό ρυθμό (περί το 2% καθ' όλη τη δεκαετία), οι υπόλοιποι δείκτες διατηρούνταν σε πολύ υψηλό επίπεδο (π.χ. επίτευξη πλεονάσματος προϋπολογισμού και ισοζυγίου πληρωμών περί του 15% του ΑΕΠ και διατήρηση ποσοστού ανεργίας περί του 3%).

Ανάλογη με την Νορβηγία, αν και σε χαμηλότερο επίπεδο, αλλά σε σημαντικό βαθμό ποιοτικότερη από τις άλλες οικονομίες του συγκεκριμένου μοντέλου, βρίσκεται και η Ελβετική οικονομία. Η Ελβετία, ως ένα από τα σημαντικότερα παγκόσμια χρηματοοικονομικά κέντρα αλλά και σημαντικά ανεπτυγμένα βιομηχανικά χώρα, διατηρούσε ικανοποιητικούς ρυθμούς ανάπτυξης (περίπου 3%), υψηλό επίπεδο ισοζυγίου πληρωμών και ισοσκελισμένους προϋπολογισμούς.

Σημαντική απόκλιση, ειδικότερα κατά τα έτη της τρέχουσας κρίσης, από το μέσο όρο του δείκτη των χωρών του κεντροευρωπαϊκού μοντέλου παρουσιάζει η Ιρλανδία. Αν και ο ετήσιος ρυθμός ανάπτυξης της έως το 2007 διατηρούνταν σε υψηλό ποσοστό (4-5%), η συγκεκριμένη χώρα δεν κατάφερε κατά το διάστημα αυτό να θωρακίσει την οικονομία της με ικανά πλεονάσματα. Συγκεκριμένα, πέραν του δημοσιονομικού ελλείμματος και το αποτέλεσμα του ισοζυγίου πληρωμών ήταν πάντα αρνητικό επιβεβαιώνοντας τη βασισμένη στον καταναλωτισμό ανάπτυξη της Ιρλανδίας. Επίσης, η υπερβολικά δυσανάλογη μεγέθυνση ταυτόχρονα με την πλήρη απελευθέρωση των χρηματοοικονομικών υπηρεσιών προκάλεσε σημαντικό πλήγμα στο τραπεζικό σύστημα της χώρας κατά το ξέσπασμα της χρηματοοικονομικής κρίσης. Συνέπεια αυτού, η Ιρλανδική οικονομία να εμφανίσει τεράστια δημοσιονομικά ελλείμματα, υψηλή ανεργία και αρνητικούς ρυθμούς ανάπτυξης, απόρροια της συρρίκνωσης του χρηματοπιστωτικού κλάδου και του κόστους που επωμίστηκε το Ιρλανδικό κράτος για τη διάσωση του.

²⁷ Κατά τη διάρκεια της προηγούμενης δεκαετίας, οι τιμές των ορυκτών αγαθών σημείωσαν υπερβολική αύξηση.

Οι υπόλοιπες χώρες (Αυστρία, Βέλγιο, Γαλλία, Γερμανία και Ολλανδία) διατηρούν ανάλογη αν όχι όμοια πορεία, ήτοι σταθερή ελαφρά ανοδική έως το 2007, σημείο σημαντικής καμψής το 2008 και έπειτα σταθερά ελαφρά ανοδική πορεία. Κύριο χαρακτηριστικό τους αποτελούν οι ισοσκελισμένοι αλλά και συγκρατημένα ελλειμματικοί προϋπολογισμοί τους, διαφοροποιούνται στο επίπεδο απασχόλησης (Γαλλία και Γερμανία διατηρούν υψηλότερο επίπεδο ανεργίας) ενώ υψηλά πλεονάσματα ισοζυγίου πληρωμών διατηρούν η Γερμανία και η Ολλανδία. Συγκριτικά με τις χώρες αυτές σε δυσμενέστερη θέση βρίσκεται η Γαλλία, λόγω των υψηλότερης δημόσιας κατανάλωσης και το Βέλγιο λόγω του υψηλού δημόσιου χρέους.

Συνοπτικά, αναφέρουμε ότι αναλογικά ο δείκτης ευαισθησίας έχει ανάλογη πορεία σε όλες τις οικονομίες του συγκεκριμένου μοντέλου ενώ παράλληλα διαπιστώνουμε ότι εκτός των περιπτώσεων των Νορβηγίας, Ελβετίας και Ιρλανδίας, η διακύμανση του δείκτη ευαισθησίας των υπολοίπων χωρών διαμορφώνεται παρόμοια. Χαρακτηριστικό επίσης είναι ότι ο δείκτης ευαισθησίας των έξι χωρών (εξαιρουμένων των Νορβηγία και Ελβετία) διαχρονικά διαμορφώνεται περί του σημείου μηδέν ή αρνητικός, τάση η οποία δείχνει ότι οι οικονομίες των χωρών αυτών θεωρούνται αρκετά ευαίσθητες και ευάλωτες σε περιόδους κρίσης.

5.1.2 ΣΟΣΙΑΛΙΣΤΙΚΟ ΜΟΝΤΕΛΟ

Όπως είχαμε αναφέρει και στα προηγούμενα κεφάλαια, οι οικονομίες του εν λόγω μοντέλου χαρακτηρίζονται από τις υψηλές κοινωνικές παροχές, την υψηλή φορολογία, τον υψηλό εξαγωγικό τους χαρακτήρα, την βιομηχανοποίηση τους κ.α. Έως και την αρχή της κρίσης, οι οικονομίες αυτές χαρακτηρίζονταν κυρίως από υψηλά πλεονάσματα ισοζυγίου πληρωμών, σταθερά ικανοποιητικούς ρυθμούς ανάπτυξης και πλεονασματικούς προϋπολογισμούς. Με την έναρξη της κρίσης, όλα τα δημοσιονομικά τους μεγέθη επηρεάστηκαν σημαντικά, με κυριότερο το δημοσιονομικό έλλειμμα (κυρίως Δανία και Φινλανδία). Επίσης η Φινλανδία, κατά το δεύτερο μισό της περασμένης δεκαετίας, είχε σημαντική μείωση στο ισοζύγιο πληρωμών της,

επηρεασμένο σαφώς από την υψηλή ισοτιμία του ευρώ έναντι των άλλων νομισμάτων.²⁸

Όπως διαπιστώνεται και στο σχετικό γράφημα η πορεία των τριών οικονομιών είναι σχεδόν όμοια, με την οικονομία της Σουηδίας να κρίνεται ως λιγότερο ευαίσθητη, από τις άλλες δύο οικονομίες και ιδιαίτερα αυτή της Φινλανδίας. Βέβαια, η διαμόρφωση του δείκτη σε αρνητικό επίπεδο για τις οικονομίες της Φινλανδίας και της Δανίας, δεν κρίνεται και ιδιαίτερα θετικά, αν και η μεταβολή της περιόδου πριν και μετά το 2009 δεν παρουσιάζει ιδιαίτερες μεταβολές, γεγονός που αντισταθμίζει εν μέρει τη χαμηλή τιμή του δείκτη ευαισθησίας των πρόσφατων ετών.

5.1.3 ΜΕΣΟΓΕΙΑΚΟ ΜΟΝΤΕΛΟ

Όπως φαίνεται και στους σχετικούς πίνακες που συνθέτουν το δείκτη ευαισθησίας οι μεσογειακές οικονομίες έχουν κοινά διαρθρωτικά προβλήματα που εστιάζονται στο μεγάλο έλλειμμα του ισοζυγίου πληρωμών, ελλειμματικούς προϋπολογισμούς ακόμα και κατά την περίοδο ανάπτυξης (2001-2007) και υψηλό ποσοστό ανεργίας. Εξαιρέση, αποτελεί η ιταλική οικονομία, η οποία στηριζόμενη στη βιομηχανία που διαθέτει διατηρεί μικρά ελλείμματα στο ισοζύγιο πληρωμών σε αντίθεση με τις υπόλοιπες μεσογειακές χώρες.

Βάσει των παραπάνω και παρατηρώντας το γράφημα ευαισθησίας μπορούμε να αναφέρουμε ότι η κατάσταση των μεσογειακών οικονομιών κρίνεται κακή από την αρχή της εξεταζόμενης περιόδου, καθώς με εξαίρεση τις Ισπανία και Ελλάδα, που αναπτύχθηκαν με σημαντικούς ρυθμούς έως και το 2007, οι άλλες δύο χώρες είχαν μη επαρκή αναπτυξιακή πορεία. Το γεγονός αυτό, παράλληλα: α) με το υψηλό δημόσιο χρέος²⁹ που ταλάνιζε τις μεσογειακές χώρες, εξαιρουμένης της Ισπανίας και β) τα αρνητικά μεγέθη που αναφέραμε παραπάνω, η κρίση επαλήθευσε την δραματικά «ευαισθητοποιημένη» εικόνα των μεσογειακών οικονομιών.

²⁸ Υπενθυμίζουμε ότι η Φινλανδία, σε αντίθεση με τις άλλες δύο χώρες, έχει προσχωρήσει στη ζώνη του Ευρώ.

²⁹ Βλ. Πίνακα VI στο Παράρτημα.

5.1.4 MONTELO ANOIKTHΣ ΑΓΟΡΑΣ

Η βρετανική οικονομία ως η μοναδική ευρωπαϊκή από αυτές που εφαρμόζουν το μοντέλο της ανοικτής αγοράς, αποδεικνύεται ιδιαίτερα «ευαίσθητη» σε δυσμενείς αλλαγές του οικονομικού περιβάλλοντος. Αυτό οφείλεται στο συνεχές αρνητικό αποτέλεσμα του ισοζυγίου πληρωμών και του προϋπολογισμού, συνδυασμός ιδιαίτερα αρνητικός. Κατά τη περίοδο της κρίσης, η βρετανική οικονομία ως φιλελεύθερη, πλήττεται άμεσα καθώς είναι από τις πρώτες χώρες που το κράτος επεμβαίνει δραστικά στον τραπεζικό κλάδο ενισχύοντας τον και κρατικοποιώντας στη συνέχεια τις χρηματοδοτούμενες τράπεζες. Αυτό είχε ως συνέπεια τη σημαντική αύξηση του δημοσιονομικού ελλείμματος το οποίο συνδυαστικά με την ύφεση του 2009 και τους χαμηλούς ρυθμούς ανάπτυξης των επόμενων ετών επέφερε σημαντική αύξηση στο δημόσιο χρέος (44% το 2007 έναντι 86% το 2011).

5.1.5 ΣΥΝΘΕΤΟΣ ΔΕΙΚΤΗΣ ΕΥΑΙΣΘΗΣΙΑΣ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΙΚΕΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΕΣ

Είναι γεγονός ότι οι συνέπειες μιας συστημικής κρίσης, ιδιαίτερα σε ένα παγκοσμιοποιημένο οικονομικό περιβάλλον είναι πολύ δύσκολο να αντιμετωπιστούν ακόμα και από τις μεγαλύτερες οικονομίες. Όπως φαίνεται και από το γράφημα ουσιαστικά οι μόνες ευρωπαϊκές χώρες που δεν είχαν σημαντικές επιπτώσεις στις οικονομίες τους είναι η Νορβηγία και η Ελβετία, χώρες οι οποίες διατηρούν σημαντικά συγκριτικά πλεονεκτήματα διάρθρωσης των οικονομιών τους. Επίσης σημαντικός παράγοντας κρίνεται και η δυνατότητα υιοθέτησης αυτόνομης νομισματικής πολιτικής καθώς βρίσκονται εκτός της ζώνης του ευρώ.

Αν και το σημαντικότερο πρόβλημα αντιμετωπίζουν οι μεσογειακές οικονομίες οι οποίες κατά τη περίοδο ανάπτυξης τους δεν κατάφεραν να εφαρμόσουν διαρθρωτικές αλλαγές ώστε να εξορθολογήσουν τα δημόσια οικονομικά τους, οι κεντροευρωπαϊκές χώρες αποδεικνύονται επίσης αρκετά ευαίσθητες στη πίεση της κρίσης. Αν και τα θεμελιώδη δημοσιονομικά μεγέθη τους κινούνταν σε ιδιαίτερα θετικό επίπεδο, ο πανευρωπαϊκός περιορισμός της προσφοράς χρήματος σε συνδυασμό με τις ανησυχίες σχετικά με το μέλλον του ευρώ και το εκτιμώμενο κόστος που θα επωμιστούν οι κεντροευρωπαϊκές οικονομίες σε περίπτωση πτώχευσης των νοτιοευρωπαϊκών

οικονομιών, επέδρασε πολύ αρνητικά στην κατανάλωση με συνέπεια η ύφεση να μοιάζει αναπόφευκτη.

5.2 ΣΥΓΚΡΙΣΗ ΜΑΚΡΟΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΜΕΓΕΘΩΝ ΤΩΝ ΕΥΡΩΠΑΙΚΩΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΩΝ

Στην υποενότητα αυτή θα παρατηρήσουμε την εξέλιξη κύριων μακροοικονομικών μεγεθών των ευρωπαϊκών οικονομιών ώστε να διαμορφώσουμε άποψη αφ' ενός αν υπάρχει ταύτιση της ασκούμενης πολιτικής ανάμεσα στις χώρες του ίδιου μοντέλου και αφ' ετέρου τη μακροοικονομική αποτελεσματικότητα των ευρωπαϊκών χωρών.

5.2.1 ΚΕΝΤΡΟΕΥΡΩΠΑΙΚΕΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΕΣ

5.2.1.1 ΑΓΟΡΕΣ ΠΡΟΙΟΝΤΩΝ ΚΑΙ ΥΠΗΡΕΣΙΩΝ

Αναφορικά με το θεσμικό πλαίσιο το οποίο διέπει τις αγορές προϊόντων και υπηρεσιών έχουμε τονίσει ότι ο καλύτερος τρόπος συνολικής αξιολόγησης της αποτελεσματικότητας του είναι ο βαθμός ανταγωνιστικότητας της οικονομίας. Σύμφωνα με το σχετικό γράφημα³⁰, το οποίο βασίζεται στην διακύμανση του ΔΤΚ της κάθε χώρας, συμπεραίνεται ότι σε όλες τις οικονομίες του κεντροευρωπαϊκού μοντέλου ο δείκτης ανταγωνιστικότητας επιδεινώθηκε καθότι παρατηρείται μία σταθερή ανοδική πορεία (η άνοδος επιπέδου τιμών προκαλεί μείωση της ανταγωνιστικότητας). Εκτιμάται ότι η επιδείνωση οφείλεται: α) στην απώλεια της νομισματικής ανεξαρτησίας των ευρωπαϊκών χωρών που υιοθέτησαν το ευρώ, β) στην σημαντική αύξηση του μισθολογικού κόστους που παρατηρήθηκε σε όλες σχεδόν τις ευρωπαϊκές χώρες και την κατά συνέπεια αύξηση του Δ.Τ.Κ. και γ) στην αναπόφευκτη άνοδο των αναπτυσσόμενων χωρών λόγω αύξησης της παραγωγής τους, η οποία σε σημαντικό βαθμό καταλήγει να εισάγεται από τις ευρωπαϊκές ανεπτυγμένες οικονομίες.

Βέβαια η παραπάνω μείωση πρέπει να ειδωθεί συνδυαστικά και με τη μείωση του επιπέδου του ρυθμιστικού πλαισίου της αγοράς.³¹ Εκεί παρατηρούμε τη σημαντική χαλάρωση που επιτελέστηκε στα θεσμικά πλαίσια των αγορών των κεντροευρωπαϊκών οικονομιών, στόχος της οποίας είναι η απλοποίηση των θεσμών και η μείωση του κόστους των παραγόμενων προϊόντων και υπηρεσιών. Λογικά η παραπάνω χαλάρωση

³⁰ Βλ. Πίνακα VII στο Παράρτημα.

³¹ Βλ. Πίνακα VIII στο Παράρτημα.

του θεσμικού πλαισίου επηρέασε θετικά την ανταγωνιστικότητα των οικονομιών μέσω της συγκράτησης του ΔΤΚ.

Σύμφωνα με τα παραπάνω παρατηρείται μία ομοιογενής τάση της ανταγωνιστικότητας των οικονομιών του κεντροευρωπαϊκού μοντέλου. Εξαιρέση αποτελεί η Ιρλανδία και η Ελβετία. Όσον αφορά την Ιρλανδία, όπως είπαμε και παραπάνω η ανάπτυξη της βασίστηκε στην κατανάλωση και στη παραγωγή υπηρεσιών με συνέπεια η ανταγωνιστικότητα της να φθίνει σημαντικά από τις αρχές της δεκαετίας του 2000 με αποκορύφωμα της το 2008, έτος αρχής της κρίσης, οπότε και ξεκίνησε να προσαρμόζεται φτάνοντας στο επίπεδο των άλλων κεντροευρωπαϊκών οικονομιών. Αναφορικά με την Ελβετία, η βελτίωση της ανταγωνιστικότητας της έως και το 2007, οφείλεται στην υποτίμηση του ελβετικού φράγκου συγκριτικά με το ευρώ ενώ αντίθετα η επιδείνωση της ανταγωνιστικότητας κατά τη διάρκεια της κρίσης εκτιμάται ότι οφείλεται στην ανατίμηση κατά 25% του ελβετικού φράγκου συγκριτικά με το ευρώ.

5.2.1.2 ΑΓΟΡΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Όπως φαίνεται και στο γράφημα II στο παράρτημα με το δείκτη ανεργίας στις χώρες του κεντροευρωπαϊκού μοντέλου, αυτές μπορούν να χωριστούν σε δύο ομάδες. Η μία ομάδα περιλαμβάνει τις Γερμανία, Γαλλία και Βέλγιο, οικονομίες οι οποίες διατηρούν υψηλό ποσοστό ανεργίας συγκριτικά με τις υπόλοιπες του ίδιου μοντέλου. Αναλογικά οι τρεις αυτές οικονομίες διατηρούν υψηλότερο ποσοστό δημόσιας δαπάνης για την απασχόληση³², υιοθετώντας πιο ενεργές πολιτικές για την μείωση της ανεργίας. Βέβαια η δαπάνη αυτή διαμορφώνεται σημαντικά μειωμένη κατά τα τελευταία έτη, συνέπεια της μείωσης των διαθέσιμων κονδυλίων για τον τομέα αυτό.

Η δεύτερη ομάδα αποτελείται από τις υπόλοιπες χώρες, κατεξοχήν μικρού μεγέθους οικονομίες του μοντέλου αυτού, οι οποίες συνεχίζουν να διατηρούν χαμηλά ποσοστά ανεργίας, εκμεταλλευόμενες είτε τα συγκριτικά διαρθρωτικά πλεονεκτήματά τους (στα οποία έχουμε ήδη αναφερθεί) όπως η Νορβηγία και Ελβετία είτε τη παραδοσιακά ισορροπημένη ανάπτυξη παράλληλα με τη καλή δημοσιονομική εικόνα τους. Αντίθετα με τις χώρες της πρώτης ομάδας και αναλογικά με το χαμηλό ποσοστό ανεργίας, οι χώρες αυτές διατηρούν χαμηλό το ποσοστό δαπάνης για πολιτικές απασχόλησης.

³² Βλ. γράφημα IX στο Παράρτημα.

Εξαίρεση αποτελεί η Ολλανδία, η οποία διατηρεί χαμηλό ποσοστό ανεργίας με παράλληλα συγκριτικά υψηλό ποσοστό δαπανών για απασχόληση, το οποίο όμως σταδιακά εξορθολογίστηκε.

Εξαίρεση από τα παραπάνω αποτελεί η Ιρλανδική οικονομία, η οποία λόγω των γνωστών δημοσιονομικών προβλημάτων από το 2008 και έπειτα, εμφανίζει υψηλή μεταβολή στο ποσοστό ανεργίας, καθότι κατά την αναπτυξιακή φάση έως το 2007, διατηρούσε χαμηλό ποσοστό ανεργίας, το οποίο από το 2008 και έπειτα υπερδιπλασιάστηκε.

Βάσει των παραπάνω, υπάρχει μια διαφοροποίηση στα στοιχεία της αγοράς εργασίας στις οικονομίες του κεντροευρωπαϊκού μοντέλου, η οποία κυρίως αποδίδεται στον καλύτερο έλεγχο που μπορεί να ασκηθεί στο τομέα της ανεργίας και γενικότερα στην αγορά εργασίας σε μικρότερες και «συμμαζεμένες» οικονομίες. Εξαίρεση αποτελεί το Βέλγιο, το οποίο μπορούμε να πούμε γενικότερα βρίσκεται στη χειρότερη θέση από όλες τις οικονομίες του κεντροευρωπαϊκού μοντέλου (πλην της Ιρλανδίας, η οποία παρουσίασε ειδικά προβλήματα λόγω του χρηματοπιστωτικού τομέα της) λόγω της πολιτικής αστάθειας των τελευταίων ετών (σύντομης διάρκειας κυβερνήσεις συνασπισμού), της επιδείνωσης της δημοσιονομικής κατάστασης καθώς και των προβλημάτων των βελγικών τραπεζών που αντιμετωπίζονται με κρατικές παρεμβάσεις. Η Γαλλία και η Γερμανία, καθότι χώρες μεγάλου μεγέθους τόσο οικονομικά όσο και γεωγραφικά, στο τομέα της αγοράς εργασίας επηρεάζονται από την οικονομική υποαπόδοση περιφερειακών γεωγραφικών περιοχών όπου υπάρχει διαρθρωτικό πρόβλημα υψηλής ανεργίας.

5.2.1.3 ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ

Στο σχετικό γράφημα³³ παρατηρείται μία ομοιογενής τάση της εξέλιξης της δαπάνης για κοινωνική προστασία των χωρών του κεντροευρωπαϊκού μοντέλου. Συγκεκριμένα διαπιστώνεται μία μείωση της δαπάνης επί του ΑΕΠ κατά τα χρόνια της ανάπτυξης, ήτοι έως το 2007, ενώ από το 2007 και έπειτα οπότε και η ανάγκη για «κρατική παρέμβαση» έγινε επιβεβλημένη παρουσιάζεται μία αύξηση. Ανάλογα κινούνται και οι

³³ Βλ. Παράρτημα, Γράφημα Χ.

δαπάνες για την δημόσια υγεία, τομέας ο οποίος απορροφά περί το 40-50% των δαπανών για κοινωνική προστασία.

Ως σημαντικά διαφοροποιούμενη χώρα, μπορούμε να αναφέρουμε την Ιρλανδία, η οποία σε σχέση με τις υπόλοιπες χώρες υστερεί σημαντικά σε κοινωνικές δαπάνες ως ποσοστό του ΑΕΠ, γεγονός το οποίο θεωρείται αναμενόμενο λόγω της ιδιαίτερα ανεπτυγμένης φιλελευθεροποίησης της οικονομίας της, ειδικότερα κατά τα χρόνια της έντονης ανάπτυξης. Βέβαια, αξιοσημείωτη είναι και η αύξηση των κοινωνικών δαπανών από το 2008 και έπειτα (συγκριτικά με το 2007, το 2010 οι δαπάνες αυξήθηκαν άνω του 5% του ΑΕΠ) σε σημείο που να προσεγγίσει τα επίπεδα των υπολοίπων χωρών του μοντέλου. Επίσης συνδυάζοντας τις πληροφορίες σχετικά με τις κοινωνικές δαπάνες και την δαπάνες υγείας³⁴, συμπεραίνεται ότι για την Ιρλανδία το μεγαλύτερο μέρος των κοινωνικών δαπανών απορροφά η υγεία (περί του 70%), γεγονός που παρουσιάζει σημαντική απόκλιση από τα ποσοστά που απορροφά στα υπόλοιπα κεντροευρωπαϊκά κράτη. Με την αύξηση των κοινωνικών δαπανών από το 2008 και έπειτα, η σχέση αυτή εξορθολογίστηκε, συνέπεια της ανάγκης του Ιρλανδικού κράτους να καλύψει και άλλες κοινωνικές ανάγκες, η οποίες κατά τα χρόνια της ανάπτυξης, καλύπτονταν από τον ιδιωτικό τομέα.

Τέλος, η Ελβετία αποτελεί τη δεύτερη χώρα-εξαίρεση, η οποία λόγω των διαρθρωτικών διαφοροποιήσεων της καθώς και του ανώτερου βιοτικού επιπέδου από τις υπόλοιπες οικονομίες του μοντέλου (με εξαίρεση τη νορβηγική), υστερεί στις κοινωνικές δαπάνες. Εντύπωση προκαλεί, το ποσοστό που δαπανά για τον τομέα της υγείας, γεγονός που δείχνει ότι το σύστημα υγείας στην Ελβετία, καλύπτεται σε πολύ μεγάλο βαθμό από τον ιδιωτικό τομέα.

5.2.1.4 ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

Σύμφωνα με το γράφημα³⁵ η δημόσια δαπάνη για εκπαίδευση, ως ποσοστό του ΑΕΠ, κυμαίνεται σε παρόμοια επίπεδα για τις περισσότερες χώρες. Σημαντικό στοιχείο είναι ότι και στο τομέα της εκπαίδευσης υπάρχει αύξηση δαπανών, κατά τη περίοδο της κρίσης, άνοδος η οποία προκαλείται από τη μείωση του ΑΕΠ και όχι από την αύξηση των δαπανών σε απόλυτο νούμερο.

³⁴ Βλ. Παράρτημα, Γράφημα XI.

³⁵ Βλ. Παράρτημα, Γράφημα XII.

Σημαντικά διαφοροποιείται συγκριτικά με τη γενικότερη τάση των κεντροευρωπαϊκών χωρών, η γερμανική οικονομία, η οποία δαπανά σημαντικά λιγότερο από κάθε άλλη χώρα του μοντέλου. Η διαφοροποίηση αυτή εξηγείται αφενός από τον ομοσπονδιακό χαρακτήρα του Γερμανικού κράτους, η οποία επιτρέπει στα ομόσπονδα κρατίδια να διαμορφώνουν αυτόνομη δημοσιονομική πολιτική και αφετέρου από το γερμανικό σύστημα εκπαίδευσης το οποίο από τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση συνδέει τον επαγγελματικό προσανατολισμό με την εκπαιδευτική δραστηριότητα. Αυτό έχει ως συνέπεια, η εκπαιδευτική επαγγελματική κατάρτιση να θεωρείται αρκετή από τις επιχειρήσεις για πολλές ειδικότητες με την τριτοβάθμια εκπαίδευση να είναι αναγκαία για επαγγελματική κατάρτιση η οποία πραγματικά απαιτεί πανεπιστημιακή μόρφωση.

5.2.2 ΣΟΣΙΑΛΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΕΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΕΣ

5.2.2.1 ΑΓΟΡΕΣ ΠΡΟΙΟΝΤΩΝ ΚΑΙ ΥΠΗΡΕΣΙΩΝ

Σύμφωνα με το σχετικό γράφημα, το οποίο βασίζεται στην διακύμανση του ΔΤΚ της κάθε χώρας, συμπεραίνεται ότι σε όλες τις σοσιαλδημοκρατικές οικονομίες, διαχρονικά η τάση είναι όμοια. Εξάιρεση αποτελεί η σουηδική οικονομία από το 2007 και έπειτα, διακύμανση που οφείλεται στις μεταβολές της σουηδικής κορώνας έναντι του ευρώ και του αμερικανικού δολαρίου.³⁶

Τέλος, συγκρίνοντας και το επίπεδο προστασίας και ρύθμισης της αγοράς, παρατηρείται μία συνεχής τάση μείωσης και προσαρμογής των οικονομιών τους σε ένα σύγχρονο πλαίσιο και απαραίτητο για τη διατήρηση της υψηλής ανταγωνιστικότητας των αγορών. Δεν είναι τυχαίο ότι στην ετήσια έκθεση για το 2012 του Παγκόσμιου Οικονομικού Φόρουμ, οι ευρωπαϊκές σοσιαλδημοκρατικές χώρες διαβαθμίστηκαν ανάμεσα σε 142 χώρες ως κάτωθι: 3^η η Σουηδία, 4^η η Φινλανδία και 8^η η Δανία³⁷.

5.2.2.2 ΑΓΟΡΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Από τις σοσιαλδημοκρατικές χώρες, αυτή με την καλύτερη επίδοση στο τομέα της απασχόλησης είναι η Δανία, η οποία έχοντας υιοθετήσει ένα ευέλικτο μοντέλο αγοράς

³⁶ Στο διάγραμμα για συγκριτικούς λόγους, ο Δ.Τ.Κ. έχει προσαρμοστεί επί του αμερικανικού δολαρίου, ως νόμισμα βάσης, οπότε οι οποιοσδήποτε μεταβολές της ισοτιμίας μεταξύ των εθνικών νομισμάτων επηρεάζει τη μεταβολή του Δ.Τ.Κ.

³⁷ The Global Competitiveness Report 2011-2012, World Economic Forum, Geneva, 2011.

εργασίας, έχει πετύχει σημαντικού επιπέδου αποτελεσματικότητα της εργασίας. Συγκριτικά, οι άλλες δύο χώρες του μοντέλου, διατηρούν υψηλότερο βαθμό ανεργίας, ο οποίος εν μέρει είναι διαρθρωτικός και προέρχεται από την ύφεση της δεκαετίας του '90. Επίσης, σημαντικό ρόλο στην ανεργία αποτελεί και τα «αντικίνητρα» που παρέχονται από τις κυβερνήσεις των δύο χωρών αυτών, βάσει των οποίων «ενθαρρύνεται» το εργατικό δυναμικό να απέχει της εργασίας του (υψηλά επιδόματα ανεργίας, ασθενοίας κ.α.). Σε γενικές γραμμές, τα ποσοστά ανεργίας είναι από τα χαμηλότερα συγκριτικά με τα άλλα μοντέλα, γεγονός το οποίο οφείλεται και στις ενεργές πολιτικές απασχόλησης που εφαρμόζει το κράτος (διατηρούν σχεδόν τα υψηλότερα ποσοστά επί του ΑΕΠ συγκριτικά με τα άλλα μοντέλα).

5.2.2.3 ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ

Στο σχετικό γράφημα παρατηρείται μία ομοιογενής τάση της εξέλιξης της δαπάνης για κοινωνική προστασία των χωρών του κεντροευρωπαϊκού μοντέλου. Συγκεκριμένα διαπιστώνεται μία μείωση της δαπάνης επί του ΑΕΠ κατά τα χρόνια της ανάπτυξης, ήτοι έως το 2007, ενώ από το 2007 και έπειτα η δαπάνη αυξάνεται, οφειλόμενη κυρίως στη συγκρατημένη αύξηση του ΑΕΠ. Συγκρινόμενη η δαπάνη κοινωνικής προστασίας με αυτή των κεντροευρωπαϊκών οικονομιών και παρατηρώντας συνδυαστικά το γράφημα της με αυτό των δαπανών υγείας, συμπεραίνεται ότι αν και η δαπάνη για υπηρεσίες υγείας στις σοσιαλδημοκρατικές χώρες διατηρείται υψηλότερα ως ποσοστό του ΑΕΠ, απορροφούν μικρότερο ποσοστό της συνολικής δαπάνης για κοινωνική προστασία. Γενικότερα, οι σοσιαλδημοκρατικές χώρες δαπανούν περισσότερο από όλες τις υπόλοιπες ευρωπαϊκές οικονομίες, όλων των μοντέλων, αιτιολογώντας το χαρακτηρισμό τους ως «κοινωνικού χαρακτήρα».

5.2.2.4 ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

Σύμφωνα με το σχετικό γράφημα η δημόσια δαπάνη για εκπαίδευση, ως ποσοστό του ΑΕΠ, κυμαίνεται σε παρόμοια επίπεδα για τις περισσότερες χώρες, ενώ και η διακύμανση κατά την εξεταζόμενη περίοδο ομοιάζει σημαντικά. Όπως τονίσαμε και για τις κεντροευρωπαϊκές χώρες, η αύξηση της εκπαιδευτικής δαπάνης ως ποσοστό του ΑΕΠ, κατά τη περίοδο της κρίσης προκαλείται από τη μείωση του ρυθμού αύξησης του ΑΕΠ και όχι από την αύξηση των δαπανών σε απόλυτο νούμερο.

5.2.3 ΟΙΚΟΝΟΜΙΕΣ ΝΟΤΙΑΣ ΕΥΡΩΠΗΣ (ΜΕΣΟΓΕΙΑΚΕΣ)

5.2.3.1 ΑΓΟΡΕΣ ΠΡΟΙΟΝΤΩΝ ΚΑΙ ΥΠΗΡΕΣΙΩΝ

Σύμφωνα με το γράφημα της ανταγωνιστικότητας βάσει του ΔΤΚ, συμπεραίνεται ότι σε όλες τις οικονομίες του μεσογειακού μοντέλου, ο δείκτης ανταγωνιστικότητας επιδεινώθηκε, καθότι παρατηρείται μία σταθερή ανοδική πορεία. Εκτιμάται ότι η επιδείνωση οφείλεται: α) στην ενσωμάτωση των νοτιοευρωπαϊκών χωρών στη ζώνη κοινού νομίσιματος με συνέπεια οι ασθενείς οικονομίες τους να μην μπορούν να στηριχτούν σε αναγκαίες νομισματικές πολιτικές, β) στην σημαντική αύξηση του μισθολογικού κόστους (βλ. σχετικό πίνακα) και την κατά συνέπεια αύξηση του Δ.Τ.Κ. και γ) στον άνισο ανταγωνισμό μεταξύ των μεσογειακών χωρών με «ίσης» δυναμικότητας, συναρτήσει και της αύξησης του ευρώ κατά τα τελευταία έτη (ακριβότερα τα παραγόμενα από τα εισαγόμενα προϊόντα κ.α.)

Βέβαια η παραπάνω μείωση πρέπει να ειδωθεί συνδυαστικά και με τη μείωση του επιπέδου του ρυθμιστικού πλαισίου της αγοράς όπως φαίνεται και στο σχετικό γράφημα. Εκεί παρατηρούμε τη σημαντική χαλάρωση που επιτελέστηκε στα θεσμικά πλαίσια των αγορών των κεντροευρωπαϊκών οικονομιών, στόχος της οποίας είναι η απλοποίηση των θεσμών και η μείωση του κόστους των παραγόμενων προϊόντων και υπηρεσιών. Λογικά η παραπάνω χαλάρωση του θεσμικού πλαισίου επηρέασε θετικά την ανταγωνιστικότητα των οικονομιών μέσω της συγκράτησης του ΔΤΚ. Σύμφωνα με τα παραπάνω παρατηρείται μία ομοιογενής τάση της ανταγωνιστικότητας των οικονομιών του νοτιοευρωπαϊκού μοντέλου.

5.2.3.2 ΑΓΟΡΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Ανάμεσα στις μεσογειακές χώρες, οι αποκλίσεις των ποσοστών ανεργίας, είναι σημαντικές αντικατοπτρίζοντας και τις διαρθρωτικές ιδιαιτερότητες κάθε μιας από τις τέσσερις οικονομίες. Υψηλότερο ποσοστό ανεργίας διατηρεί η Ισπανία ακόμα και σε περιόδους ανάπτυξης παρά το σχετικά υψηλό ποσοστό δαπάνης για πολιτικές απασχόλησης. Είναι βέβαια γνωστό ότι διαχρονικά η σημαντικότερη αδυναμία της ισπανικής οικονομίας είναι η ανεργία, η οποία μετά το 2008 και την επίπτωση της

κρίσης στην αγορά ακινήτων³⁸ αυξήθηκε δραματικά. Σε παρόμοια κατάσταση με την Ισπανία βρίσκεται και η Ελλάδα, στην οποία η απασχόληση πλήρη σημαντικά και από το περιορισμό των προσλήψεων στο δημόσιο τομέα ο οποίος απορροφούσε σημαντικό μέρος της προσφοράς απασχόλησης. Επίσης, η υψηλή μόχλευση και γενικότερα η κακή οικονομική κατάσταση των ελληνικών επιχειρήσεων που επιδεινώθηκε κατά την πρόσφατη χρηματοοικονομική κρίση, δημιούργησε υψηλή ανεργία με συνέπεια το ποσοστό ανεργίας από το 2008 και έπειτα να υπερδιπλασιαστεί. Παρά βέβαια τις πτωχές επιδόσεις στο τομέα της ανεργίας, οι δαπάνες για πολιτικές απασχόλησης του ελληνικού κράτους δεν κρίνονται ικανές ώστε να μπορούν να υποστηρίξουν σοβαρές προσπάθειες μείωσης του ποσοστού ανεργίας.

Σαφώς σε καλύτερη κατάσταση όσον αφορά το ποσοστό ανεργίας είναι η Πορτογαλία και Ιταλία. Ειδικότερα η τελευταία, βασιζόμενη στην υψηλή βιομηχανοποίηση καθώς και στον γενικότερο εξαγωγικό προσανατολισμό της, διατηρεί την ανεργία της σε ένα ποσοστό χαμηλότερο του αναμενόμενου αναφορικά με το χαρακτηρισμό της ως μεσογειακή. Λόγω της καλής σχετικά επίδοσης της στο τομέα της απασχόλησης η δημόσια δαπάνη για την εφαρμογή πολιτικών απασχόλησης, κυμαίνονται σε πολύ χαμηλό επίπεδο.

5.2.3.3 ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ

Στο σχετικό γράφημα παρατηρείται μία ομοιογενής τάση της εξέλιξης της δαπάνης για κοινωνική προστασία των μεσογειακών χωρών. Συγκεκριμένα διαπιστώνεται μία σταθερή πορεία της δαπάνης συγκριτικά με το ΑΕΠ κατά τα χρόνια της ανάπτυξης, ήτοι έως το 2007, ενώ από το 2007 και έπειτα η δαπάνη αυξάνεται, οφειλόμενη κυρίως στη συγκρατημένη αύξηση του ΑΕΠ. Συγκρινόμενο ο μεσογειακό μοντέλο με τα άλλα κοινωνικοοικονομικά μοντέλα παρατηρούμε ότι τα υπόλοιπα 3 ευρωπαϊκά μοντέλα, μείωσαν ως ποσοστό του ΑΕΠ τη κοινωνική τους δαπάνη κατά τα χρόνια της ανάπτυξης. Βέβαια αυτό οφείλεται και στο γεγονός της γενικότερης αυξημένης δημόσιας δαπάνης, η οποία συχνά οδηγούσε σε δημοσιονομικά ελλείμματα.

³⁸ Ο κατασκευαστικός κλάδος ήταν η ατμομηχανή και ένας από τους βασικότερους κλάδους της Ισπανικής οικονομίας.

5.2.3.4 ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

Σύμφωνα με το σχετικό γράφημα η δημόσια δαπάνη για εκπαίδευση, ως ποσοστό του ΑΕΠ, κυμαίνεται σε παρόμοια επίπεδα για τις μεσογειακές χώρες με εξαίρεση την Πορτογαλία, η οποία καταναλώνει περί του 20% παραπάνω από τις Ιταλία, Ισπανία και Ελλάδα. Σε γενικές γραμμές, η δημόσια δαπάνη για εκπαίδευση είναι μικρότερη από τις άλλες ευρωπαϊκές χώρες, με εξαίρεση την Πορτογαλία που προσεγγίζει το μέσο όρο.

5.2.4 ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΤΗΣ ΑΓΟΡΑΣ

Η μοναδική ευρωπαϊκή οικονομία που εντάσσεται στο μοντέλο των οικονομιών της αγοράς είναι η Μ. Βρετανία.

5.2.4.1 ΑΓΟΡΕΣ ΠΡΟΙΟΝΤΩΝ ΚΑΙ ΥΠΗΡΕΣΙΩΝ

Σχετικά με την ανταγωνιστικότητα της βρετανικής οικονομίας, το γράφημα συγκριτικά με τις υπόλοιπες ευρωπαϊκές χώρες δείχνει μία μεγάλη βελτίωση, από το 2007 και έπειτα, η οποία όμως σχετίζεται απόλυτα με την υποτίμηση, από το 2007 και έπειτα, της αγγλικής λίρας σε σχέση με το ευρώ. Βέβαια, η υποτίμηση αυτή ωφέλησε και σε απόλυτους όρους την ανταγωνιστικότητα της βρετανικής οικονομίας, καθώς από το 2007 και έπειτα βελτίωσε το αρνητικό ισοζύγιο πληρωμών της. Γενικότερα η Μ. Βρετανία θεωρείται σε παγκόσμιο επίπεδο από τις πιο ανταγωνιστικές οικονομίες με κύρια χαρακτηριστικά της αγοράς την πλήρη ανταγωνιστικότητα της, το μέγεθος, το εύρος και την καινοτομία των παρεχόμενων αγαθών και υπηρεσιών. Τα παραπάνω επιβεβαιώνονται και από το γράφημα προστασίας της αγοράς, όπου η οικονομία της Μ. Βρετανίας, διατηρεί το χαμηλότερο επίπεδο προστασίας απ' όλες τις εξεταζόμενες χώρες, ακόμα και κατά τη δεκαετία του '90, όπου οι υπόλοιπες ευρωπαϊκές χώρες δεν είχαν προχωρήσει στις μεταρρυθμίσεις φιλελευθεροποίησης των οικονομιών τους. Τέλος, πρέπει να αναφέρουμε ότι σύμφωνα και με τις εκθέσεις του Παγκόσμιου Οικονομικού Φόρουμ³⁹, η Βρετανία βρίσκεται σταθερά στη πρώτη δωδεκάδα των πιο ανταγωνιστικών χωρών.

³⁹ The Global Competitiveness Report, World Economic Forum

5.2.4.2 ΑΓΟΡΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Έως και την αρχή της κρίσης, η βρετανική οικονομία διατηρούσε χαμηλά ποσοστά ανεργίας καθώς η ευελιξία στην αγορά εργασίας αλλά και το μέγεθος της αγοράς προϊόντων και υπηρεσιών επιδρούσαν θετικά στην απασχόληση. Από το 2009 και έπειτα, οπότε η χρηματοοικονομική κρίση ξέσπασε, αφ' ενός η σημαντική «έκθεση» της βρετανικής οικονομίας στο χρηματοοικονομικό κλάδο και αφ' ετέρου το «συμμάζωμα» κυρίως των βιομηχανικών επιχειρήσεων λόγω των αρνητικών μακροοικονομικών ενδείξεων και της μείωσης ρευστότητας από το χρηματοοικονομικό σύστημα, η απασχόληση διαμορφώθηκε στα υψηλότερα επίπεδα από τις αρχές τις δεκαετίας του '90. Επίσης δεν πρέπει να ξεχνάμε την αρχή της ανάλογης προσαρμογής των οικονομικών συντελεστών σε σχέση με τη διακύμανση της οικονομικής δραστηριότητας που διακρίνει τις οικονομίες της ανοικτής αγοράς. Επίσης ως ένα σημαντικό αίτιο για την άνοδο της ανεργίας κατά τη περίοδο της κρίσης μπορεί να αναφερθεί και το ελάχιστο επίπεδο δημόσιας δαπάνης ως προς τη στήριξη της απασχόλησης, καθώς η Μ. Βρετανία καταλαμβάνει τη δεύτερη χειρότερη επίδοση από τις εξεταζόμενες ευρωπαϊκές χώρες.

5.2.4.3 ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ - ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

Το ποσοστό δαπάνης για κοινωνική προστασίας διαμορφώνεται σταθερό, με εξαίρεση από το 2008 και έπειτα που αυξάνεται λόγω της μείωσης του ρυθμού αύξησης του ΑΕΠ. Βέβαια αυτή η αύξηση οφείλεται σχεδόν αποκλειστικά στην αύξηση του ποσοστού για δαπάνες υγείας.

Τέλος, όσον αφορά την εκπαίδευση, η βρετανική οικονομία χρηματοδοτεί σημαντικά το εκπαιδευτικό της σύστημα και κυρίως την τριτοβάθμια εκπαίδευση καθώς η παροχή υπηρεσιών τριτοβάθμιας εκπαίδευσης σε φοιτητές από τρίτες χώρες αποτελεί σημαντικό παράγοντα της βρετανικής οικονομίας, ιδιαίτερα της επαρχίας. Επίσης, δεν πρέπει να παραβλέπουμε ότι η καινοτομία στην οποία εν μέρει βασίζεται η βρετανική οικονομία απαιτεί αποτελεσματική και υψηλού επιπέδου παιδεία.

5.3 ΣΥΓΚΡΙΣΗ ΤΩΝ ΕΥΡΩΠΑΙΚΩΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΜΟΝΤΕΛΩΝ

Στην υποενότητα αυτή θα επιχειρηθεί μία συνολική σύγκριση ανά θεσμικό πλαίσιο μεταξύ των οικονομικών μοντέλων βάσει των μακροοικονομικών και άλλων στοιχείων τους.

5.3.1 ΑΓΟΡΕΣ ΠΡΟΙΟΝΤΩΝ ΚΑΙ ΥΠΗΡΕΣΙΩΝ

Σε γενικές γραμμές, η ανταγωνιστικότητα των οικονομιών, και των τεσσάρων μοντέλων μπορεί να θεωρηθεί παρόμοια⁴⁰. Αυτό είναι αποτέλεσμα της γενικότερης όμοιας συμπεριφοράς των οικονομιών κυρίως κατά τη διάρκεια αναπτυξιακών περιόδων, λόγω της αλληλεπίδρασης που τις χαρακτηρίζει. Σε μικρότερο βαθμό αυτό συμβαίνει και σε περιόδους ύφεσης. Γεγονός είναι ότι κατά την περίοδο της ανάπτυξης, υπάρχει μία απώλεια της ανταγωνιστικότητας ενώ κατά τη περίοδο της κρίσης υπάρχει βελτίωση της. Αυτό μπορεί να θεωρηθεί ως αναμενόμενο καθώς όλες οι χώρες θεωρούνται υψηλής κατανάλωσης και ανεπτυγμένες, όποτε σε περιόδους ευμάρειας υπάρχει υπερκατανάλωση, αύξηση εισαγωγών, αύξηση κόστους κτλ. ενώ σε περιόδους ύφεσης ενισχύεται η ανταγωνιστικότητα λόγω μείωσης κόστους, κατανάλωσης κτλ.

5.3.2 ΑΓΟΡΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Σύμφωνα με τις καταγραμμένες επιδόσεις, δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι ένα μοντέλο είναι πιο αποτελεσματικό στην αντιμετώπιση της ανεργίας από ένα άλλο. Σε γενικές γραμμές, αν και το δείγμα είναι μικρό μπορεί να θεωρηθεί ότι το σοσιαλδημοκρατικό μοντέλο θεωρείται αποτελεσματικότερο καθότι δεν καταγράφει υπερβολές κατά τη περίοδο της κρίσης. Βέβαια πρέπει να επισημανθεί ότι η προηγούμενη κρίση των σκανδιναβικών χωρών του '90 επηρέασε την απόδοση των οικονομιών κατά το πρώτο μισό της προηγούμενης δεκαετίας. Βέβαια καλύτερες επιδόσεις καταγράφουν και χώρες του κεντροευρωπαϊκού μοντέλου οι οποίες όμως είτε λόγω των γνωστών συγκριτικών πλεονεκτημάτων τους⁴¹, είτε λόγω του σχετικά μικρού μεγέθους τους, πρέπει να εκτιμηθεί ότι πρόκειται για εξαιρέσεις του μοντέλου, τουλάχιστον όσον αφορά τον τομέα της ανεργίας. Ο θεωρητικός πυρήνας των κεντροευρωπαϊκών χωρών (Γαλλία και Γερμανία) καθώς και το Βέλγιο, καταγράφουν σημαντική αδυναμία ελέγχου του

⁴⁰ Δεν λαμβάνουμε υπόψη τον κρίσιμο παράγοντα της συναλλαγματικής ισοτιμίας.

⁴¹ Βλέπε Νορβηγία λόγω εκμετάλλευσης φυσικών πόρων και Ελβετία λόγω της ειδικής θέσης της στη παγκόσμια χρηματοοικονομική αγορά.

επιπέδου της ανεργίας. Βέβαια, πρέπει να αντιμετωπιστεί με σκεπτικισμό η σημαντική μείωση της ανεργίας στη Γερμανία⁴² εν μέσω της κρίσης καθώς εκτιμάται ότι αν συνεχιστεί η κρίση χρέους των μεσογειακών χωρών θα μειωθεί η παραγωγική της δυναμικότητα και λογικά θα αυξηθεί και η ανεργία.⁴³ Σε μέσα επίπεδα μπορεί να εκτιμηθεί και το επίπεδο ανεργίας της Βρετανικής οικονομίας, καθώς όπως αναμενόταν, κατά τη περίοδο της κρίσης εμφάνισε σημαντική επιδείνωση. Τέλος, τη χειρότερη επίδοση ως προς τον έλεγχο του επιπέδου της ανεργίας, καταγράφουν οι μεσογειακές χώρες, παρά το αυστηρό θεσμικό πλαίσιο προστασίας της εργασίας. Παραδείγματος χάριν, η Ισπανία και η Ελλάδα, οι οποίες ακόμα και στην αναπτυξιακή περίοδο, κατέγραψαν μέτριες επιδόσεις ενώ κατά τη περίοδο της κρίσης, η ανεργία επιδεινώθηκε δραματικά. Εξαιρεση αποτελεί η Ιταλία η οποία λόγω της έντονης βιομηχανοποίησης της μπορεί να «συναγωνιστεί» σε επιδόσεις χώρες του κεντροευρωπαϊκού μοντέλου όπως τη Γαλλία.

5.3.3 ΧΡΗΜΑΤΟΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ ΣΥΣΤΗΜΑΤΑ

Παρατηρώντας τα σχετικά διαγράμματα της συνολικής κεφαλαιοποίησης εισηγμένων εταιρειών⁴⁴ καθώς και τη συνολική χρηματοδότηση του ιδιωτικού τομέα⁴⁵ δεν μπορεί να εξαχθεί κάποιο συμπέρασμα συμπεριφοράς του κάθε μοντέλου. Αυτό συμβαίνει καθώς ανεξάρτητα του βαθμού φιλελευθεροποίησης των χρηματοοικονομικών συστημάτων που ακολουθούν οι χώρες και του οικονομικού καπιταλιστικού μοντέλου στο οποίο εντάσσονται, η αύξηση της ρευστότητας και η πιστωτική επέκταση προς τον ιδιωτικό τομέα ήταν καθολική και ραγδαία. Σε γενικές γραμμές μπορεί να θεωρηθεί ότι οι περισσότερες κεντροευρωπαϊκές και σοσιαλδημοκρατικές οικονομίες προχώρησαν σε λελογισμένη αύξηση του δανεισμού του ιδιωτικού χρέους, συναρτήσε της έντονης αναπτυξιακής περιόδου έως και το 2008. Βέβαια εξαιρέσεις προς το θετικότερο αλλά

⁴² Η Γερμανία, ειδικότερα στο πρώτο μισό της προηγούμενης δεκαετίας, συγκράτησε το μισθολογικό κόστος, με συνέπεια από το 2005 και έπειτα εκμεταλλεζόμενη την ισχυρή υποδομή της και την υποκατανάλωση των άλλων χωρών να ενισχύσει σημαντικότερα την παραγωγική της δυναμικότητα και κατ' επέκταση την απασχόληση της.

⁴³ Ήδη, η Γερμανική οικονομία εμφανίζει ρυθμούς επιβράδυνσης ενώ οι οικονομολόγοι προβλέπουν ότι σύντομα θα εισέλθει σε ύφεση, αν δεν δοθεί λύση στο ζήτημα χρέους της Ευρωζώνης. Επίσης σε περίπτωση διάλυσης του ευρώ η Γερμανία αντιμετωπίζει τη δυνητική ραγδαία αύξηση της ισοτιμίας του νομίσματος της έναντι του αμερικανικού δολαρίου καθώς και των νομισμάτων των πρώην χωρών της ευρωζώνης με συνέπεια και στη περίπτωση αυτή να αντιμετωπίζει σημαντικό πρόβλημα στην ανταγωνιστικότητα και κατά συνέπεια στην παραγωγικότητα της.

⁴⁴ Βλ. Παράρτημα, Διάγραμμα XIII

⁴⁵ Βλ. Παράρτημα, Διάγραμμα XIV

και στο αρνητικότερο υπάρχουν και στα τρία μοντέλα. Τέλος, πρέπει να επισημανθεί η αναμενόμενη, βάσει θεμελιωδών στοιχείων της υψηλής δανειακής επιβάρυνσης του ιδιωτικού τομέα.

Αν και εκτίμηση μας ήταν ότι ο δείκτης της συνολικής κεφαλαιοποίησης των εισηγμένων εταιρειών προς το ΑΕΠ θα ήταν ενδεικτικός ως προς τη διαφοροποίηση των οικονομικών μοντέλων, εντούτοις δεν μπορεί να εξαχθεί κάποιο συμπέρασμα άξιο αναφοράς, καθότι ο δείκτης δεν μπορεί να σχετιστεί ούτε με το μέγεθος της κάθε οικονομίας, ούτε με τη πιστωτική επέκταση στον ιδιωτικό τομέα (συνδυασμός χαμηλής πιστωτικής επέκτασης με υψηλή κεφαλαιοποίηση).

Οι παραπάνω λόγοι συνετέλεσαν και στην επιλογή μας να μην αναφερθούμε στο κεφάλαιο 5.2, στα χρηματοοικονομικά συστήματα όπως αυτά διαμορφώνονται στα διαφορετικά ευρωπαϊκά οικονομικά μοντέλα.

5.3.4 ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ

Σύμφωνα και με το σχετικό γράφημα, οι χώρες που δαπανούν περισσότερο για κοινωνική προστασία είναι οι χώρες του Σοσιαλδημοκρατικού και του κεντροευρωπαϊκού μοντέλου. Βέβαια, περιπτώσεις όπως η Νορβηγία και η Ελβετία είναι εξαίρεση καθώς το υψηλό κατά κεφαλήν εισόδημα τους επιτρέπουν τη παροχή υπηρεσιών πρόνοιας από τον ιδιωτικό τομέα. Επίσης, η εξαίρεση της Ιρλανδίας είναι επίσης λογική, καθώς η φιλελευθεροποίηση της οικονομίας της είχε προχωρήσει αρκετά σε σύγκριση με τις άλλες χώρες του κεντροευρωπαϊκού μοντέλου, σε σημείο που όσον αφορά τη δημόσια δαπάνη για κοινωνικές ανάγκες να «ανταγωνίζεται» τις φιλελεύθερες οικονομίες. Τέλος πρέπει να αναφέρουμε την αναμενόμενη επίδοση των χωρών του μεσογειακού μοντέλου, οι οποίες κινούνται κάτω από το μέσο όρο των ευρωπαϊκών χωρών. Εξαίρεση αποτελεί η Ιταλική οικονομία, η οποία θεωρείται δεδομένο ότι οι δομές της έχουν οικοδομηθεί σε σαφώς στερεότερες βάσεις από τις υπόλοιπες τρεις μεσογειακές χώρες. Όμοια συμπεριφορά με τις επιδόσεις των μεσογειακών χωρών καταγράφει και η βρετανική οικονομία, η οποία ως φιλελεύθερη οικονομία, έχει «υποβαθμίσει» τη δαπάνη κοινωνικής προστασίας συγκριτικά με τις περισσότερες ευρωπαϊκές χώρες.

5.3.5 ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

Οι χώρες του σοσιαλδημοκρατικού μοντέλου είναι αυτές που έχουν την υψηλότερη δημόσια δαπάνη για εκπαίδευση. Επίσης, όπως αναφέραμε παραπάνω υψηλό ποσοστό δαπανά και η βρετανική οικονομία καθώς δίδει μεγάλη βαρύτητα στο εκπαιδευτικό της σύστημα και ιδιαίτερα στην ανώτατη βαθμίδα, καθώς με τον τρόπο αυτό τροφοδοτεί την οικονομία της με ιδιαίτερα ικανό δυναμικό. Το μέσο όρο καταλαμβάνουν οι χώρες του κεντροευρωπαϊκού μοντέλου, με εξαίρεση τη Γερμανία για λόγους που αναφέραμε παραπάνω.⁴⁶ Τέλος, οι μεσογειακές οικονομίες, εξαιρουμένης της πορτογαλικής οικονομίας που καταγράφει επίδοση ανάλογη κεντροευρωπαϊκής χώρας, καταλαμβάνουν τις τελευταίες θέσεις από πλευράς δημόσιας δαπάνης για την εκπαίδευση.

⁴⁶ Βλέπε παράγραφο 6.2.1.4

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Όπως ήταν αναμενόμενο η εργασία μας επιβεβαίωσε την γενικότερη ισχύουσα αντίληψη περί της αποτελεσματικότητας επίδοσης της οικονομίας κάθε ευρωπαϊκής χώρας. Ειδικότερα:

α) Οι Σοσιαλδημοκρατικές οικονομίες, βασιζόμενες στην υψηλή φορολογία που επιβάλλουν στους πολίτες τους παράλληλα με: α) τις υψηλές κοινωνικές παροχές, β) τον προσανατολισμό της οικονομίας τους, πχ. στην εκμετάλλευση ορυκτού πλούτου, ανάπτυξη τεχνολογίας αιχμής κ.α., και γ) την κοινωνική συνοχή τους, προβάλλουν ανάμεσα στις πλέον «υγιείς» χώρες, κρίνοντας τόσο τα οικονομικά τους χαρακτηριστικά και μεγέθη όσο και την ποιότητα ζωής. Σύμφωνα με τον SVI, τα ισχυρά δομικά χαρακτηριστικά του σοσιαλδημοκρατικού μοντέλου το διαμορφώνουν ως το λιγότερο ευαίσθητο σε οικονομικές μεταβολές.

β) Οι Κεντροευρωπαϊκές οικονομίες, διαφοροποιούνται σημαντικά μεταξύ τους. Μη λαμβάνοντας υπόψη τα παραδείγματα της Ιρλανδίας⁴⁷ καθώς και της Ελβετίας⁴⁸, οι υπόλοιπες χώρες εμφανίζουν σχετικά όμοια χαρακτηριστικά και δομές. Παρά ταύτα διακριτές διαφορές όπως π.χ. το μέγεθος των χωρών συναρτήσει της ανεργίας αλλά και της αποτελεσματικότητας της οικονομικής δραστηριότητας (πιο εύκολα αναπτύσσεται μία μικρή σε μέγεθος χώρα όπως η Ολλανδία και η Αυστρία παρά η Γαλλία), ο υψηλότερος κοινωνικός προσανατολισμός της Γαλλικής οικονομίας σε σύγκριση με τις υπόλοιπες χώρες κ.α. δημιουργούν παραφωνίες στα κριτήρια ταξινόμησης του μοντέλου αυτού. Π.χ. πολλοί ταξινομούν τη Γαλλία σε επίπεδο ενδιάμεσο μεταξύ μιας κεντροευρωπαϊκής και μεσογειακής οικονομίας. Σύμφωνα με τον SVI, σχεδόν το σύνολο των οικονομιών (εξαιρούνται οι Ιρλανδία, Ελβετία και Νορβηγία) παρουσιάζουν ελαφρά ευαισθησία στις αρνητικές μεταβολές.

γ) Οι Μεσογειακές οικονομίες, θεωρούνται ως η δυσμενέστερη εφαρμογή καπιταλιστικού μοντέλου. Ειδικότερα, από τα μέσα της δεκαετίας του '90 και έπειτα οπότε ξεκίνησε η πρόθεση της Ευρωπαϊκής ηγεσίας να εφαρμόσει το λεγόμενο

⁴⁷ Λόγω της υπερθέρμανσης της οικονομίας της κατά την περίοδο της ανάπτυξης και της διολίσθησης της με το ξέσπασμα της κρίσης

⁴⁸ Λόγω της ιδιότυπης δομής και προσανατολισμού της οικονομίας της.

ευρωπαϊκό μοντέλο που είχε στηθεί στις ανάγκες και τα χαρακτηριστικά των κεντροευρωπαϊκών οικονομιών, τα αποτελέσματα που κατέγραψαν οι μεσογειακές οικονομίες ήταν συγκυριακά και βασιζόμενα σε στοιχεία όπως η επέκταση συγκεκριμένων κλάδων της οικονομίας (κυρίως ο χρηματοπιστωτικός και ο κατασκευαστικός) και η αύξηση της κατανάλωσης. Η σημαντική τους μεγέθυνση σε όρους Α.Ε.Π., δεν κατάφερε να συνοδευτεί από την ανάλογη μόνιμη ανάπτυξη, ενώ σε καμία περίπτωση δεν κατάφερε να αντιμετωπίσει τα δομικά προβλήματα τους. Μερικά εξ' αυτών είναι: i) το μέγεθος της χώρας κυρίως στη περίπτωση της Ελλάδας και Πορτογαλίας, λόγω της μη-εξασφάλισης κρίσιμου μεγέθους αγοράς, ii) υψηλή ανεργία, iii) διαφθορά (βλ. Ελληνικό φαινόμενο και Ιταλική Μαφία), iv) φοροδιαφυγή, v) συγκεντροποίηση της παραγωγής και του εξωτερικού εμπορίου σε συγκεκριμένους κλάδους, vi) επίπεδο εκπαίδευσης, και vii) επιβάρυνση του δημόσιου χρέους. Τα παραπάνω προβλήματα κατά την τρέχουσα κρίση παρατηρήσαμε ότι αποτέλεσαν τη σπίθα για την έντονη ύφεση που βιώνουν τη περίοδο αυτή οι μεσογειακές χώρες. Σύμφωνα με τον SVI, οι μεσογειακές οικονομίες είναι ιδιαίτερα ευαίσθητες, γεγονός που συνήθως οδηγεί σε έντονη ύφεση.

δ) Τέλος, η οικονομία της Μ. Βρετανίας, η μοναδική ευρωπαϊκή φιλελεύθερη οικονομία αν και σε μεγάλο βαθμό ομοιάζει της αντίστοιχης των Η.Π.Α, δεν μπορεί να χαρακτηριστεί ως άκρως αποτελεσματική και προσαρμοστική, λαμβάνοντας υπόψη τα σοβαρά προβλήματα που αντιμετώπισε το χρηματοπιστωτικό της σύστημα, στις αρχές της κρίσης, έως ότου διασωθεί από την βρετανική κυβέρνηση. Βέβαια δεν πρέπει να παραγνωρίζεται και το πλεονέκτημα της διαφορετικότητας του νομίσματος, γεγονός το οποίο επιτρέπει ομαλότερες προσαρμογές στους οικονομικούς κύκλους. Επίσης, σημαντικό πλεονέκτημα έναντι άλλων ευρωπαϊκών χωρών, αποτελεί η μεταρρύθμιση της Βρετανικής οικονομίας που έγινε κατά την δεκαετία του '80, αρκετά πριν την αντίστοιχη των ευρωπαϊκών χωρών. Παρά ταύτα, κατά τη δεκαετία του '00, η Μ. Βρετανία δεν κατάφερε να αποφύγει τα συνεχή δημοσιονομικά ελλείμματα και τα αντίστοιχα του ισοζυγίου πληρωμών, με συνέπεια ο δείκτης ευαισθησίας να διαμορφώνεται αρνητικός και επιδεινούμενος τα τελευταία έτη.

Βέβαια, τα παραπάνω συμπεράσματα βασίζονται στην ταξινόμηση των επιμέρους οικονομικών μοντέλων του Amable (2003). Θεωρείται πως τυχόν νέα έρευνα, ως προς

την επιβεβαίωση της ταξινόμησης, θα αλλάξει μερικώς την ταξινόμηση. Αυτό αιτιολογείται καθώς, η περίοδος που αναφέρονται τα στοιχεία του Amable (2003), θεωρείται ως μία περίοδος, κατά την οποία, ιδιαίτερα στην Ευρώπη, δεν είχε ξεκινήσει η εφαρμογή του ευρύτερου ευρωπαϊκού οικονομικού συστήματος, με έντονα στοιχεία φιλελευθεροποίησης (βλ. κεφ. 4). Επίσης, η περίοδος στην οποία αναφέρεται ο Amable (2003) δεν έχει έντονη αλλαγή οικονομικών συνθηκών, όπως για παράδειγμα η πλέον πρόσφατη δεκαετία. Επίσης, η δημιουργία της Ευρωζώνης θεωρείται ότι έχει συμβάλλει σημαντικά σε μία ομοιογενή, σε πολλά σημεία, συμπεριφορά των χωρών μελών της.

Όσον αφορά τα συμπεράσματα τα οποία τεκμαίρονται καθώς και τα θέματα πολιτικής και οικονομίας τα οποία εγείρονται από τη συνολική θεώρηση της συμπεριφοράς των ευρωπαϊκών οικονομιών συναρτήσει των επιμέρους θεσμικών πλαισίων αναφέρουμε:

α) Αν και η εναλλαγή των οικονομικών κύκλων είναι αναπόφευκτη αλλά και αναγκαία όπως έχει αποδειχθεί ιστορικά, η σοβαρότητα της τρέχουσας κρίσης καθώς και ο χαρακτηρισμός της ως συστημική δείχνει ότι μεγάλο μέρος της ευθύνης αναλογεί στο πλαίσιο της οικονομικής δραστηριότητας ή αλλιώς το πλαίσιο θεσμών, κανόνων, νομοθεσίας κτλ.

β) Δεν είναι τυχαίο το βάθος της ύφεσης που βιώνουν οι μεσογειακές χώρες και οφείλεται κυρίως στην μεταβίβαση άσκησης της νομισματικής τους πολιτικής στην ΕΚΤ, μέσω της συμμετοχής τους στην Ευρωζώνη. Αν και τα βασικά προβλήματα είναι διαφορετικά ανάμεσα στις μεσογειακές χώρες, η ισχύουσα κεντρική νομισματική πολιτική (όμοια για όλες τις χώρες ανεξαρτήτως δυναμικής) δεν μπορεί να δώσει λύσεις. Σε αντιδιαστολή, οι Η.Π.Α και Μ. Βρετανία, χώρες με το μεγαλύτερο μερίδιο ευθύνης δημιουργίας της αρχικά χρηματοοικονομικής κρίσης, την αντιμετώπισαν άμεσα και με απλές υφesiaκές επιπτώσεις, ασκώντας την κατάλληλη νομισματική πολιτική (άμεση εφαρμογή χαμηλών επιτοκίων, υποτίμησης της συναλλαγματικής τους ισοτιμίας κ.α.) παράλληλα με σφικτή δημοσιονομική πολιτική.

γ) Το παραπάνω οφείλεται στην πρόθεση ομοιογενοποίησης της ασκούμενης οικονομικής πολιτικής σε χώρες με διαφορετικά χαρακτηριστικά, οικονομικά και μη όπως πολιτισμικά και κοινωνικά (συνοχή, κουλτούρα, κ.α.). Η οικονομική επιστήμη

καθώς ανήκει στις κοινωνικές επιστήμες, δεν δύναται να ομαδοποιεί χώρες, εφαρμόζοντας κοινές πολιτικές, μη συμβατές και ακατάλληλες. Όπως αποδείχθηκε, οι μεσογειακές χώρες δεν ήταν ώριμες να ενταχθούν τόσο άμεσα σε ένα περιβάλλον άκρατης νομισματικής επέκτασης.

δ) Στο σημείο αυτό, η ευθύνη της πολιτικής ηγεσίας, η οποία νομοθετεί ή αποδέχεται τους θεσμούς είναι μεγάλη. Επίσης, ίσως να υπάρχει ανάγκη για αναθεώρηση των ισχύοντων οικονομικών θεσμών, καθότι οι συνέπειες των κρίσεων εκτός από οικονομικές είναι και κοινωνικές. Στη παρούσα φάση, όπως αποδεικνύουν οι πρόσφατες κρίσεις, οι επιπτώσεις των κρίσεων είναι τόσο ευμεγέθεις, που οι συνέπειες δεν μπορούν να αντιμετωπιστούν από τον ιδιωτικό τομέα με συνέπεια σημαντικό μέρος των επιπτώσεων να επωμίζεται το κοινωνικό σύνολο.

ε) Τέλος, θεωρείται βέβαιο ότι η τρέχουσα κρίση θα ενισχύσει τη συζήτηση περί της θεωρίας των θεσμών. Ίσως θεωρείται υπερβολικό, αλλά η τρέχουσα κρίση αποδεικνύοντας σημαντικές συστημικές και θεσμικές αδυναμίες προσδίδει ισχυρό έρεισμα για την αναθεώρηση των ισχύοντων θεσμών.

Βιβλιογραφία

Βαρουφάκης, Γ., 2012. Παγκόσμιος Μινώταυρος. Οι Πραγματικές Αιτίες της Κρίσης. Εκδόσεις Λιβάνη. Αθήνα.

Amable, B., 1999. Institutional Complementarity and Diversity of Social Systems of Innovation and Production. Discussion Paper FS I 99 – 309.

Amable, B., 2003. The Diversity of Modern Capitalism. Oxford University Press. New York.

Amable, B., 2004. Reforming Europe: Is the Third Way the Only Way? Cournot Centre for Economic Studies. Διαθέσιμο στην Ιστοσελίδα: “http://www.centre-cournot.org/?wpfb_dl=29” [30 Ιανουαρίου 2012].

Amable, B., 2008. Diversity of Capitalism and Macroeconomic Policy (preliminary and incomplete). Διαθέσιμο στην Ιστοσελίδα: “http://www.boeckler.de/pdf/v_2008_10_31_amable.pdf” [15 Ιανουαρίου 2012].

Aoki, M., 1994. The Contingent Governance of Teams: Analysis of Institutional Complementarity. *International Economic Review*, 35: 657-76.

Crouch, C., 2005. Models of Capitalism. *New Political Economy*, 10:4, pp. 439-56.

DSI Global Economic Statistics. DSI Statistical Database. Διαθέσιμο στην Ιστοσελίδα: www.dsidata.com

Estevez-Abe, M., Iversen, T., and Soskice, D., 2001. Social Protection and the Formation of Skills: A Reinterpretation of the Welfare State. In: P.A. Hall and D. Soskice, ed. 2001. *Varieties of Capitalism. The Institutional Foundations of Comparative Advantage*. Oxford: Oxford University Press. Ch.4.

Galbraith, J.K., 2004, *The Economics of Innocent Fraud*, Houghton Mifflin.

Hall, P.A., and Soskice, D., 2001. An Introduction to Varieties of Capitalism. In: P.A. Hall and D. Soskice, ed. 2001. *Varieties of Capitalism. The Institutional Foundations of Comparative Advantage*. Oxford: Oxford University Press. Ch.1.

Hall, P.A., 2007. The Evolution of Varieties of Capitalism in Europe. In: B. Hancke, M. Rhodes, and M. Thatcher, ed. 2007. Beyond Varieties of Capitalism. Conflict, Contradictions and Complementarities in the European Economy. Oxford: Oxford University Press. Ch.2.

Hassel, A., 2007. Economic Shocks and Varieties of Government Responses. In: B. Hancke, M. Rhodes, and M. Thacher, ed. 2007. Beyond Varieties of Capitalism. Conflict, Contradictions and Complementarities in the European Economy. Oxford: Oxford University Press. Ch.9.

International Monetary Fund, International Financial Statistics and data files, and World Bank and OECD GDP estimates. World Data Bank. Διαθέσιμο στην Ιστοσελίδα: <http://databank.worldbank.org> [20 Ιουνίου 2012]

International Monetary Fund. Global Financial Stability Report. World Data Bank. Διαθέσιμο στην Ιστοσελίδα: <http://databank.worldbank.org> [20 Ιουνίου 2012]

International Monetary Fund, World Economic Outlook. DSI Statistical Database. Διαθέσιμο στην Ιστοσελίδα: www.dsidata.com

OECD. Indicators of Product Market Regulation for 1998, 2003 and 2008. Διαθέσιμο στην Ιστοσελίδα:

<http://www.oecd.org/economy/regulatoryreformandcompetitionpolicy/indicatorsofproductmarketregulationpmr.htm> [05 Ιουνίου 2012]

OECD Statistics. DSI Statistical Database. Διαθέσιμο στην Ιστοσελίδα: www.dsidata.com

Pelkmans, J. and Casey, J.P., 2004. Can Europe Deliver Growth? The Sapir Report and Beyond. BEEP briefing n° 6.

Perraton, J., 2007. Varieties of Capitalism and Institutional Change. Comparative Social Research, Vol. 24, pp. 205-58

Sapir, A., 2006. Globalization and the Reform of European Social Models. Journal of Common Market Studies, 44:2, pp. 369-90.

Soskice, D., 2001. Macroeconomics and Varieties of Capitalism. In: B. Hancke, M. Rhodes, and M. Thatcher, ed. 2007. Beyond Varieties of Capitalism. Conflict, Contradictions and Complementarities in the European Economy. Oxford: Oxford University Press. Ch.3.

Standard & Poor's, Global Stock Markets Factbook and supplemental S&P data. World Data Bank. Διαθέσιμο στην Ιστοσελίδα: <http://databank.worldbank.org> [20 Ιουνίου 2012]

Tridico, P., 2011. Varieties of Capitalism and Responses to the Financial Crisis: The European Social Model Versus the US Model. Working Paper 129, University Roma Tre.

Wöfl, A., I. Wanner, T. Kozluk, G. Nicoletti (2009), "Ten years of product market reform in OECD countries – insights from a revised PMR indicator", OECD Economics Department Working Paper No 695, OECD, Paris.

World Economic Forum, 2009. The Global Competitiveness Report 2009-2010.

Διαθέσιμο στην ιστοσελίδα:

“http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2009-10.pdf”

[15 Μαΐου 2012]

World Economic Forum, 2010. The Global Competitiveness Report 2010-2011.

Διαθέσιμο στην ιστοσελίδα:

http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2010-11.pdf

[15 Μαΐου 2012]

World Economic Forum, 2011. The Global Competitiveness Report 2011-2012.

Διαθέσιμο στην ιστοσελίδα:

“http://www3.weforum.org/docs/WEF_GCR_Report_2011-12.pdf”. [15 Μαΐου 2012]

Παρόρτημα. ΠΙΝΑΚΕΣ ΚΑΙ ΓΡΑΦΗΜΑΤΑ